

**Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego
Wydział Nauk Ekonomicznych
Katedra Ekonomiki Edukacji, Komunikowania i Doradztwa**

Ekonomiczne uwarunkowania rozwoju przedsiębiorczości na obszarach wiejskich

Praca zbiorowa pod redakcją naukową Krystyny Krzyżanowskiej

**Wydawnictwo FAPA
Warszawa 2009**

Recenzenci:

Prof. dr hab. Zygmunt Przychodzeń

Dr hab. Jan Wołoszyn, prof. nadzw. SGGW

Dr inż. Ewa Jaska

Dr inż. Anna J. Parzonko

Publikacja przygotowana i wydana w ramach współpracy partnerskiej
Katedry Ekonomiki Edukacji, Komunikowania i Doradztwa SGGW oraz FAPA

Redakcja techniczna – Jan Zawadka

ISBN

SPIS TREŚCI

WSTĘP

Krystyna Krzyżanowska

CZEŚĆ I

RYZYO W DZIAŁALNOŚCI PRZEDSIĘBIORCZEJ

Franciszek Kampka

Codziennosc przedsiębiorcy – między ryzykiem a odpowiedzialnością 9

Izabella Sikorska – Wolak, Krystyna Krzyżanowska

Ryzyko w działalności przedsiębiorstw 25

Agnieszka Werenowska

Znaczenie polityki komunikacyjnej przedsiębiorstwa
w sytuacjach kryzysowych 39

CZEŚĆ II

FORMY DZIAŁAŃ PRZEDSIĘBIORCZYCH

Ewa Lipianin-Zontek, Zbigniew Zontek

Kreowanie przedsiębiorczości na terenach wiejskich
na przykładzie obszarów górskich województwa śląskiego 49

Magdalena Józefcka, Karolina Cygan

Rozwój przedsiębiorczości na obszarach wiejskich
w województwie wielkopolskim 61

Krystyna Krzyżanowska

Ekonomiczne uwarunkowania powstawania
i funkcjonowania gospodarstw agroturystycznych 73

Witold Goszka, Marta Kolanowska

Ekonomiczne aspekty Integrowanej Produkcji 85

Magdalena Iwańska

Perspektywy rozwoju sektora małych i średnich przedsiębiorstw
w województwach wschodniej Polski 93

CZĘŚĆ III
WYKORZYSTANIE ŚRODKÓW UNII EUROPEJSKIEJ W ROZWOJU
OBSZARÓW WIEJSKICH

Agnieszka Tłuczak

Instrumenty wsparcia
pozarolniczej działalności na obszarach wiejskich 109

Iwona Kowalska

Problemy z uzyskaniem wsparcia unijnego
na rozwój przedsiębiorczości na obszarach wiejskich 117

Antoni Mickiewicz, Bogdan M. Wawrzyniak

Zalesienie gruntów rolnych
w świetle PROW w latach 2004 - 2006 oraz 2007 - 2013 127

Jan Cebulak

Uwarunkowania procesu absorpcji
środków Unii Europejskiej przez przedsiębiorców
działających na obszarach wiejskich w regionie Podkarpacia 137

Andrzej Hałasiewicz

Mikropożyczki jako narzędzie rozwoju wsi 151

WSTĘP

Dotychczas rozwój wsi był bezpośrednio powiązany z rozwojem rolnictwa, które zapewniało zatrudnienie i utrzymanie przeważającej liczbie jej mieszkańców. Jednakże, wraz ze zwiększeniem się produktywności rolnictwa i wydajności zatrudnionych w nim osób, w strukturze ludności wiejskiej stopniowo zaczął zmniejszać się udział osób pracujących i utrzymujących się głównie z rolnictwa. Obecnie, jednym z podstawowych warunków zapewnienia rozwoju obszarów wiejskich jest zwiększenie się ich różnorodności poprzez rozszerzenie dotychczas pełnionych funkcji zarówno gospodarczych, jak i społecznych.

Zainteresowanie mieszkańców wsi w kierunku tworzenia przedsiębiorstw na obszarach wiejskich spowodowane jest przede wszystkim spadkiem dochodów w gospodarstwach rolnych, a tym samym poziomu życia mieszkańców wsi, który zrodził potrzebę poszukiwania nowych, alternatywnych źródeł dochodów w celu finansowania potrzeb bytowych i produkcyjnych. Dlatego też każda forma przedsiębiorczości jest szczególnie pożądana, bowiem jest ona warunkiem przezwyciężania wielu takich niekorzystnych zjawisk na wsi, jak: bezrobocie, pogarszająca się sytuacja finansowa rodzin rolniczych, monofunkcyjność czy postawy roszczeniowe.

W rozwoju społeczno – gospodarczym obszarów wiejskich ważna rola wyznaczona została programom Unii Europejskiej wspierającym rozwój przedsiębiorczości. Skuteczność w pozyskiwaniu środków finansowych z tych źródeł decydować będzie o tempie rozwoju przedsiębiorczości na wsi.

W pracy podjęto próbę odpowiedzi na następujące pytania: kim jest przedsiębiorca i jakie czynniki decydują o efektywności jego działań? czy wiedza przedsiębiorców dotycząca zarządzania ryzykiem jest wystarczająca? jakie jest znaczenie polityki komunikacyjnej przedsiębiorstwa w sytuacji kryzysowej? jakie formy działań przedsiębiorczych podejmują mieszkańcy wsi oraz które źródła finansowania mają największe znaczenie? z jakich instrumentów wsparcia unijnego korzystają mieszkańcy obszarów wiejskich oraz jakie problemy napotykają przy przygotowywaniu i składaniu wniosków o dofinansowanie działalności przedsiębiorczej?

Praca składa się z trzech części. Są nimi: I. Ryzyko w działalności przedsiębiorczej, II. Formy działań przedsiębiorczych, III. Wykorzystanie środków Unii Europejskiej w rozwoju obszarów wiejskich.

W części pierwszej przedstawiono dwa elementy codziennego doświadczenia przedsiębiorcy (działania w sytuacji ryzyka i wymogu

odpowiedzialności) oraz wskazano, że czynnikiem decydującym o efektywności tych działań jest postawa odpowiedzialności, która współcześnie wyraża się w koncepcji społecznej odpowiedzialności biznesu. Przybliżono istotę ryzyka, warunki podejmowania decyzji w organizacjach gospodarczych oraz stopień zainteresowania przedsiębiorców zagadnieniami dotyczącymi zarządzania ryzykiem. Omówiono także znaczenie polityki komunikacyjnej przedsiębiorstwa w sytuacji kryzysowej.

Część druga monografii dotyczy ekonomicznych uwarunkowań przedsiębiorczości rolniczej i pozarolniczej. Przybliżyła rodzaje działań przedsiębiorczych podejmowanych przez mieszkańców wsi w różnych regionach Polski oraz perspektywy rozwoju sektora małych i średnich przedsiębiorstw na obszarach wiejskich.

W części trzeciej przedstawiono instrumenty wsparcia pozarolniczej działalności na obszarach wiejskich, a także uwarunkowania procesu absorpcji środków Unii Europejskiej przez przedsiębiorców działających na wsi. Przybliżono zarówno problemy związane z przygotowaniem wniosku o dofinansowanie działań przedsiębiorczych ze środków unijnych, jak i trudności związane z jego oceną.

Przedstawione w publikacji obszary problemowe nie wyczerpują wszystkich zagadnień dotyczących ekonomicznych uwarunkowań rozwoju obszarów wiejskich, niemniej jednak stanowią one podstawę do dalszych poszukiwań badawczych. Wskazują również na potrzebę podejmowania badań naukowych o charakterze interdyscyplinarnym.

Pragnę podziękować Autorom za trud przygotowania opracowań, Recenzentom za wkład pracy w podniesienie jakości zamieszczonych w monografii artykułów oraz Pracownikom i Doktorantom Katedry Ekonomiki Edukacji, Komunikowania i Doradztwa za poświęcony czas i pomoc w przygotowaniu niniejszej publikacji.

Dr hab. Krystyna Krzyżanowska, prof. SGGW

CZEŚĆ I

RYZYO W DZIAŁALNOŚCI PRZEDSIĘBIORCZEJ

Franciszek Kampka
Wydział Nauk Humanistycznych
Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego

Codziennosc przedsiębiorcy – między ryzykiem a odpowiedzialnością

Entrepreneur's everyday – between risk and responsibility

Wstęp

Codziennosc przedsiębiorcy to nieustanna konfrontacja z ryzykiem, konieczność roztropnego podejmowania decyzji w sytuacji niepewności. Wyrazem najwyższego poziomu tych działań jest zaś odpowiedzialność. Przedsiębiorca, który u początków polskiej transformacji stawał się symbolem narodowej zaradności, w czasach osłabienia wzrostu gospodarczego staje się nierzadko znakiem sprytu utożsamianego niemalże z cwaniactwem. W dyskursie medialnym postać przedsiębiorcy najczęściej pojawia się w jednym z dwóch kontekstów. Pierwszy kontekst ma wydźwięk nieco propagandowy, chodzi bowiem o wszelkie inicjatywy i debaty mające na celu pobudzenie polskiej przedsiębiorczości, co przyczynić ma się do ogólnego rozwoju, wzrostu dobrobytu i zwiększenia liczby miejsc pracy. Drugi kontekst pokazuje przedsiębiorcę w zmaganiach z prawem. Jest on wówczas przedstawiany albo jako pracodawca (nie zawsze uczciwie traktujący swoich pracowników), albo jako ofiara bezduszności lub głupoty urzędników (chodzi przede wszystkim o decyzje urzędów skarbowych), albo też jako nieuczciwy lawirant czy naciągacz. Naruszenie zasad konkurencji, wykroczenia podatkowe, przekupstwo, dewastacja środowiska naturalnego – to niektóre z zachowań przedsiębiorców naruszające porządek społeczny. Inną jeszcze sferą są relacje przedsiębiorców i polityków, niejawne bądź bezprawne finansowanie partii i oczekiwanie w zamian rewanżu w postaci różnorodnych decyzji politycznych. Pomimo tych patologicznych działań, stanowiących pewien margines, nie ulega wątpliwości, że przedsiębiorczość jest obecnie jednym z najcenniejszych kapitałów współczesnych społeczeństw.

Szczególne rola, jaka przypada do odegrania ludziom rzutkim, aktywnym i odważnym, czyli przedsiębiorczym, opiera się na potencjale innowacyjności, który w społeczeństwie ponowoczesnym staje się niezwykle pożądanym zasobem. Wartość społeczna przedsiębiorców zasadza się na dwóch elementach, które są stałym

składnikiem ich codziennego doświadczenia. Chodzi o balansowanie pomiędzy ryzykiem a odpowiedzialnością.

Kim jest przedsiębiorca

Gdy przeanalizujemy sposoby pojmowania przedsiębiorcy w historii myśli ekonomicznej, okazuje się, że łączą je te właśnie elementy: ryzyko i odpowiedzialność. Jak bowiem definiowany jest przedsiębiorca? Samo słowo „przedsiębiorca” ma w różnych językach odmienne konotacje. W języku angielskim, na przykład, *entrepreneur* odnosi się przede wszystkim do małej, nowej firmy; w literaturze niemieckojęzycznej przedsiębiorca to ktoś, kto jest właścicielem i kierownikiem¹. Jednak to nie własność, ani nie kierowanie firmą wyróżnia przedsiębiorcę. Jego wyjątkowym prawem jest bowiem dysponowanie zasobami na własną odpowiedzialność, to on ponosi całe ryzyko związane z efektywnością firmy. Jest to osoba, która samodzielnie podejmując odpowiedzialne decyzje, na podstawie kalkulacji zysków i strat, dokonując wyboru środków proponowanych przez technikę oraz wyboru określonych sposobów produkcji, dąży do zaspokojenia potrzeb rynku². Dość istotne bywa rozróżnienie przedsiębiorcy, właściciela i menedżera, ponieważ przedsiębiorca może łączyć wszystkie te role lub ich nie pełnić.

Jako pierwszy o roli przedsiębiorcy pisał Richard Cantillon, ekonomista i finansista żyjący na przełomie XVII i XVIII wieku, autor jednego z pierwszych traktatów o nowoczesnej ekonomii. Pokazywał on miejsce przedsiębiorcy w systemie podziału pracy, w gospodarce rynkowej, rządzonej mechanizmem podaży i popytu. Cantillon pisał o przedsiębiorcy jako o kimś, kto ma wizję przedsięwzięcia i świadomość ryzyka, a jednocześnie podejmuje działania mające przynieść zysk. Przedsiębiorca „poluje na okazje”, dostrzega możliwości wynikające z różnic cen między rynkami, szanse „kupienia tanio, sprzedania drogo”. Rzemieślnik, kupiec, gospodarz zajazdu kupują określony czynnik produkcji (pracę, ziemię, kapitał) płacąc ustaloną cenę, po to, by produkować dobra, których cena ustalona nie jest. Gotowość do podjęcia tego ryzyka wynikającego z braku pewności przewidywań, z napięcia między pewną ceną a niepewnym zyskiem, jest konstytutywną cechą przedsiębiorcy³.

Niemal w tym samym czasie Jean Batiste Say, francuski przemysłowiec i przedstawiciel klasycznej szkoły w ekonomii, jako pierwszy sformułował różnicę pomiędzy przedsiębiorcą a kapitalistą. Sprecyzował też zadania przedsiębiorcy, które polegają na umiejętności właściwego dobierania środków produkcji dla osiągnięcia celu. To rozróżnienie wykorzystał także John Stuart Mill, który określił wysokość dochodów przedsiębiorcy – procent od własnego kapitału. O ile więc zysk kapitalisty

---

¹ T. Gruszecki: *Przedsiębiorca w teorii ekonomii*. CEDOR, Lublin 1994, s. 24.

² M. Blaug: *Teoria ekonomii. Ujęcie retrospektywne*. PWN, Warszawa 1994, s. 466.

³ D. Böggemann, *Der Unternehmer – eine umstrittene Sozialgestalt*. W: *Kirche – Wirtschaft: überwundene Berührungsgänge?* Hrsg. F. M. Schmözl. Tyrolia-Verlag, Innsbruck-Wien 1989, s. 114.

to procent wiążący się z powstrzymaniem się od wydatków, o tyle zysk przedsiębiorcy jest wynagrodzeniem z tytułu ponoszenia ryzyka⁴.

Dla innych teoretyków (np. Thorsteina Veblena czy Karola Marksa) nie istniała zasadnicza różnica między przedsiębiorcą a właścicielem. Utożsamienie osoby przedsiębiorcy z kapitalistą przyczyniło się do negatywnego jego obrazu. I właściwie dopiero zmiany społeczne i kulturowe XX wieku: rozwój rynku usług, innowacje zapoczątkowane w niewielkich firmach, zmiana modelu kariery (z akcentem na własną działalność) sprawiły, że przełamany został stereotyp przedsiębiorcy jako kapitalisty, od urodzenia dysponującego majątkiem.

Stworzony przez Josepha Schumpetera „idealny typ twórczego przedsiębiorcy” opiera się zaś na idei innowacyjności. Przedsiębiorca to ktoś, kto wywołuje zmiany, burzy dotychczasową równowagę. Przedsiębiorca reformuje lub rewolucjonizuje produkcję – albo przez produkcję nowego towaru, albo produkcję towaru już znanego, ale za pomocą nowych technik, albo przez odkrycie (udostępnienie) nowych rynków zbytu, albo przez zmiany organizacyjne w produkcji, albo na inne jeszcze sposoby. Schumpeter podkreśla, że cechą wyróżniającą przedsiębiorcę jest wychodzenie poza rutynę, tradycję i dotychczasowe doświadczenie, co z jednej strony wymaga kreatywności, a z drugiej odwagi. Nowość budzi bowiem opór, przybierający różne formy. Ludzie mogą odrzucić nowy towar, nie zaakceptować nowej usługi, a nawet zaatakować tego, kto im je proponuje. Przy czym należy odróżnić przedsiębiorców od wynalazców, którzy również spotykali się z takimi reakcjami. Przedsiębiorca nie jest odkrywcą, on po prostu wprowadza odkrycia w życie⁵. Jednocześnie Schumpeter wskazuje, że czasy współczesne wydają się minimalizować tę rolę przedsiębiorcy. Dzieje się tak dlatego, że w świecie nieustannych zmian innowacja staje się rutyną. W większym stopniu także postęp zależy już nie od indywidualnych wysiłków, ale od pracy wyszkolonych zespołów specjalistów, co sprawia, że wiele spraw, które niegdyś możliwe były do odkrycia jedynie przez przypadek lub dzięki wyjątkowym zdolnościom, dzisiaj stają się przedmiotem standardowych analiz czy obliczeń. W takim otoczeniu społecznym jednostka wprowadzająca nowości nie jest już automatycznie narażona na opór i niechęć wobec zmian, jakie proponuje, tracą więc znaczenie cechy, jakimi dotąd musiał dysponować przedsiębiorca. Schumpeter pokazuje rolę przedsiębiorcy w dynamicznym ze swej natury systemie gospodarki rynkowej, wskazuje na wyzwania, jakie wiążą się z niezaspokojeniem obecnych potrzeb ekonomicznych, a także tworzeniem się – wraz ze wzrostem poziomu życia i wzrastającym znaczeniem czasu wolnego – nowych potrzeb oraz koniecznością ciągłej poprawy metod produkcji. Gdyby możliwe było osiągnięcie stanu, w którym wszystkie potrzeby są zaspokojone, a metody produkcji doskonałe i nie wymagające ulepszeń – „przedsiębiorcom nic już nie zostanie do zrobienia. Znajdą się w sytuacji bardzo

---

⁴ M. Blaug: op. cit., s. 215.

⁵ J. A. Schumpeter: Kapitalizm. Socjalizm. Demokracja. Tłum. M. Rusiński. PWN, Warszawa 1995, s. 162 - 163.

przypominającej położenie generałów w społeczeństwie, które na trwałe zapewniło sobie pokój”⁶. Ponieważ jednak osiągnięcie takiego stanu przynajmniej na razie nie wydaje się realne – przedsiębiorcy wciąż mają do spełnienia ważną społecznie funkcję, poprzez swoje działania umożliwiają wzrost gospodarczy.

Koncepcja Schumpetera, podkreślająca znaczenie inicjatywy jednostki, szczególnie wydzwięk uzyskuje w kontekście doświadczeń drugiej połowy XX wieku. Wprowadzenie w państwach demokracji ludowej centralnie zarządzanej gospodarki, jej całkowite upaństwowienie i likwidacja inicjatywy prywatnej doprowadziły do wynaturzeń władzy państwowej, zacofania gospodarczego oraz braków dóbr konsumpcyjnych. Nieprzypadkowo więc przedsiębiorcy bywają postrzegani jako „producenci bogactwa”. Poprzez organizowanie nowoczesnego przemysłu i usług przyczyniają się do ogólnego rozwoju, służą postępowi.

Innym wymiarem społecznym ich działalności jest tworzenie lub utrzymywanie miejsc pracy. Często pojęcia przedsiębiorca i pracodawca są ze sobą łączone, a nawet traktowane zamiennie. Wprawdzie stwierdzenie, iż przedsiębiorca odpowiada za przedsiębiorstwo jest truizmem, niemniej jednak wyraża ono przekonanie, że rentowność firmy powiązana jest z inicjatywą przedsiębiorcy. Rentowność jest zaś koniecznym warunkiem wywiązywania się przedsiębiorcy z obowiązków wobec pracowników. Przecież tylko zyski zakładu umożliwiają wypłacanie sprawiedliwych wynagrodzeń. Zysk przedsiębiorcy, jest – jak zostało to już wspomniane – rekompensatą za ryzyko i niepewność, które ponosi przedsiębiorca. Amerykański ekonomista Frank Knight odróżnia ryzyko (od którego można się ubezpieczyć, a więc niejako przenieść je na ubezpieczyciela) od niepewności, której przedsiębiorca nigdy nie może się pozbyć, bierze bowiem na siebie całkowitą odpowiedzialność za powodzenie przedsiębiorstwa⁷. To koncepcja przedsiębiorcy powszechnie dziś akceptowana przez ekonomistów⁸.

Pierwszym i podstawowym obowiązkiem przedsiębiorcy jest dążenie do sukcesu przedsiębiorstwa. Uczciwie wypracowany zysk jest miarą właściwego działania przedsiębiorcy, pojawia się nawet twierdzenie, że nieosiągnięcie zysku przez przedsiębiorcę jest złem moralnym. Przedsiębiorca dąży do zwiększenia produkcji. Musi zatem w swoich decyzjach kierować się zasadami gospodarczymi, a więc dążyć do osiągnięcia maksymalnych zysków. Im większy jest bowiem sukces przedsiębiorcy, tym więcej może on zdziałać dla jednostki i tym lepiej przyczynia się do zabezpieczenia dobra wspólnego. I choć odpowiedzialność za działanie gospodarcze ponosi głównie przedsiębiorca, to jednak sukces zależy od zaangażowania wszystkich podmiotów. Do tego potrzebne są struktury hierarchiczne i organizacyjne, ale również modele prowadzenia przedsiębiorstw oraz odpowiednie właściwości osobowe kierownictwa. Nieprzypadkowo więc ramy instytucjonalne traktowane są jako jeden z czynników wspierających lub ograniczających

---

⁶ J. A. Schumpeter: op. cit., s. 161.

⁷ M. Blaug: op. cit., s. 470.

⁸ T. Gruszecki: op. cit., s. 37.

przedsiębiorczość⁹. Osoba przedsiębiorcy łączy „inne elementy firmy: przedsięwzięcie (pomysł), produkt, czynniki produkcji, koordynację gospodarowania zasobami (ich alokację w firmie). Konstrukcyjnie koncepcję przedsiębiorcy można porównać do *rdzenia*, który spaja i wokół którego zgrupowane są elementy, tworzące firmę na rynku”¹⁰.

Ponoszenie ryzyka i niepewności, wprowadzanie innowacji, śledzenie zmian, elastyczne dostosowywanie się do nich i wykorzystywanie rynkowych możliwości, jakie ze sobą niosą – to elementy wyróżniające przedsiębiorcę. Przedsiębiorca może być inwestorem, odkrywcą nadzwyczajnych okazji, założycielem firmy i jej organizatorem, rzemieślnikiem ograniczonym do jednej dziedziny działalności, wreszcie innowatorem, o którym pisał Schumpeter. Wszystkie te role może pełnić jedynie wówczas, gdy dysponuje określonymi cechami. Na wstępie potrzebna jest zdolność i gotowość podejmowania inicjatywy, z czym wiąże się intuicja, zdolność przewidywania i elastyczność, ale także umiejętność podejmowania decyzji w sytuacjach, gdy nie dysponuje się pełną wiedzą. Projektowanie i inicjowanie własnej działalności wymaga nie tylko rozumienia potrzeb rynku, ale ich prognozowania i wyprzedzania, kojarzenia informacji z różnych dziedzin. Kiedy przedsiębiorca już podejmie ryzyko prowadzenia działalności, niezbędna staje się odwaga, gotowość do angażowania się i pracy, która przez dłuższy czas może nie przynosić dochodu. Potrzebna jest także umiejętność kierowania ludźmi, nie tylko w sensie dobrego organizowania ich pracy, ale także motywowania ich, przez budzenie entuzjazmu i zaufania¹¹. W portrecie psychologicznym przedsiębiorcy pojawiają się takie cechy jak: tendencja do dominowania, orientacja na osiągnięcie sukcesu, umiejętność przewycięzania lęków, zdecydowanie, traktowanie sytuacji ryzykownych jako szans na sukces, zdolności twórcze, pomysłowość i wyobraźnia¹².

Znaczący zespół cech, jakimi powinien dysponować przedsiębiorca dotyczy umiejętności komunikacyjnych, zdolności kierowania ludźmi, negocjacji i motywowania. Jednym z zadań przedsiębiorcy jest koordynowanie różnych prac. Sytuacja taka niemal zawsze implikuje napięcia; z jednej strony przedsiębiorca ponosi odpowiedzialność za warunki ekonomiczne, techniczne i organizacyjne, z drugiej zaś strony powinien uwzględniać społeczne oczekiwania swoich współpracowników i ich subiektywne interesy oraz żądania.

Przedsiębiorczość - decyzje w warunkach niepewności

Jedną z istotnych cech przedsiębiorcy jest umiejętność szybkiego podejmowania decyzji. Najczęściej są to decyzje ryzykowne. Ryzykowność decyzji

---

⁹ D. Böggemann: op. cit., s. 120.

¹⁰ T. Gruszecki: op. cit., s. 22.

¹¹ Tamże, s. 75.

¹² W. Dobrołowicz: Przedsiębiorczość. W: Encyklopedia biznesu. T. I. Red. naukowa W. Pomykała. Wydaw. Fundacja Innowacja, Warszawa 1995, s. 683.

ma trzy aspekty: po pierwsze, gdy pojawia się świadomość, że decyzja musi zostać podjęta, niezdecydowanie i beczynność w danym momencie jest także decyzją; po drugie decyzja wiąże się ze świadomością, że jej konsekwencje pojawią się później, ale są niemożliwe do oszacowania i przewidzenia, a mogą być negatywne; trzecim aspektem ryzyka w podejmowanej decyzji jest świadomość, że odpowiedzialnością za przyszłe jej skutki zostanie obarczony decydent¹³.

Na czym więc polega ryzyko, jakie ponosi przedsiębiorca? Ma ono dualny charakter – z jednej bowiem strony oznacza możliwość straty, lecz z drugiej strony alternatywą jest szansa powodzenia i sukcesu, czyli zrealizowanie oczekiwanych celów przedsięwzięcia. Ryzyko towarzyszy przedsięwzięciom trudnym w realizacji. Trudności te mogą być różne i mieć różne źródło, ale ich pokonanie gwarantuje sukces. Najogólniej ryzyko, jakie ponosi przedsiębiorca wynika z tego, że można nie uzyskać zwrotu kosztów, może spaść wartość zasobów, a całe przedsięwzięcie może zakończyć się klęską. Rozpatrując ten problem bardziej szczegółowo, Wacław Grzybowski wyróżnia kilka rodzajów ryzyka, z jakimi ma do czynienia przedsiębiorca¹⁴. Jest to ryzyko produkcyjne, handlowe i finansowo-bankowe. Ryzyko produkcyjne obejmuje problemy techniczne, które związane są ze stopniem niezawodności maszyn (a więc ryzykiem ich awarii), poziomem rozwiązań konstrukcyjnych, jakością materiałów. Szybki postęp naukowo-techniczny zwiększa ryzyko ekonomicznego starzenia się procesów i produktów, coraz szybciej starzeją się nie tylko technologie, urządzenia produkcyjne, rozwiązania organizacyjne, ale także wiedza, umiejętności i kwalifikacje zawodowe. Nauka i technika dostarcza więc przedsiębiorcom coraz lepszych narzędzi konkurencji, ale jednocześnie zwiększa ryzyko porażki, jeśli nie dotrzymają kroku zachodzącym zmianom.

Działalność przedsiębiorcy – rozumianego na sposób Schumpeterowski – wiąże się także z ryzykiem postępu naukowo-technicznego. Wchodzą tu w grę wszelkie zagrożenia, jakie niosą ze sobą wykorzystywane na masową skalę wynalazki, z czym wiąże się możliwość degradacji środowiska, zmian w relacjach społecznych. Jeśli zgodzimy się z postrzeganiem przedsiębiorcy jako tego, kto upowszechnia odkrycia i wprowadza je w życie, oznacza to, że podejmuje on ryzyko ich nieprzewidywalnych skutków. Skutkiem takim może być zagrożenie środowiska naturalnego – jego zatrucia czy zanieczyszczenia, a także wyczerpywanie się zasobów naturalnych. Efektem może być także stres innowacyjny. Rozprzestrzenianie się nowości technicznych we wszystkich dziedzinach życia wymaga od ludzi szybkich zmian, rezygnacji z dotychczasowych przyzwyczajzeń i wytworzenia nowych stylów zachowań. Procesy te niosą ze sobą

---

¹³ A. Bora: Risk, risk society, risk behavior, and social problems. W: The Blackwell Encyclopedia of Sociology, ed. by George Ritzer, vol. VIII, Blackwell Publishing Ltd, Oxford 2007, s. 3926 - 3932.

¹⁴ W. Grzybowski: Ryzyko i sukcesy. Wydaw. UMCS, Lublin 1996, s. 28 - 64.

ryzyko, że człowiek nie nadąży za zmianami lub koszty psychiczne czy społeczne dopasowania się do zmian będą zbyt wysokie.

Innym wymiarem ryzyka, jakiego doświadcza przedsiębiorca, jest ryzyko handlowe. Wiąże się ono z funkcjonowaniem rynku i generalnie wszelkimi problemami ze sprzedażą towarów i usług. Czy zapotrzebowanie na produkowane towary lub świadczone usługi nie ulegnie zmianie? Czy uda się sprostać temu zapotrzebowaniu? Czy sprawdzą się struktury organizacyjne i stosowane technologie? – to seria pytań, na które musi nieustannie odpowiadać każdy przedsiębiorca. Ryzyko gospodarcze prowadzi do problemu ryzyka finansowego, czyli wszystkich kwestii dotyczących zmian popytu i podaży, a w konsekwencji kosztów i cen. Przedsiębiorca zderza się tu z niepewnością – na ile jego firma jest zdolna do przystosowania się do zjawisk zachodzących na rynku, z tym zaś wiąże się zagadnienie kosztów stałych, których wysokość wpływa na zdolność manewrowania ceną rynkową produktu. Trudne do pewnego oszacowania są także koszty zadłużenia przedsiębiorstwa (większość przedsiębiorstw korzysta dziś przecież z kredytów bankowych lub obligacji), czy koszty udziału obcych środków finansowych w kapitale przedsiębiorstwa.

Trzecim wymiarem ryzyka jest ryzyko finansowo-bankowe. Przedsiębiorca może zetknąć się z wadami systemu prawnego i podatkowego lub jego chwiejnością. Niepewność zwiększa niestabilność polityczną kraju, błędy rządzących, groźna niewypłacalność rządu lub niebezpieczeństwo niewywiązywania się ze zobowiązań przez dużego płatnika, co stwarza zagrożenie dla systemu płatniczego. Oczywiście niebezpieczeństwa te częściej i w większej skali występują w państwach rozwijających się lub transformujących. Jednocześnie są to kraje, które stwarzają najwięcej możliwości dla rozwoju przedsiębiorczości, choć nie zawsze stwarzają dla niej najdogodniejsze warunki. Ryzyko finansowe wiąże się też z wahaniami kursów walut, stóp procentowych, indeksów giełdowych. Wszystkie te elementy budują ramy, o których już ponad dwieście lat temu pisał Cantillon – niepewność związana ze znaną ceną nabywanych środków produkcji i nieznaną ceną sprzedaży gotowego produktu.

Mądrość – podstawa działania w warunkach ryzyka

Wspólnym mianownikiem cech, jakimi musi dysponować skuteczny przedsiębiorca, który – jak wynika z powyższych rozważań – stale naraża się na ryzyko, jest rozwaga. To ona bowiem pozwala zarówno na podjęcie dobrze rokujących decyzji, jak i na konsekwentne ich przeprowadzenie i optymalne wykorzystanie ich skutków. Punktem wyjścia mądrości jest pamięć, czyli nie tylko zapamiętywanie minionych zdarzeń, ale umiejętność korzystania z nich, aby na podstawie wcześniejszych doświadczeń właściwie zaprojektować przyszłość. W refleksji ekonomicznej ten oczywisty składnik roztropnej działalności jest na

nowo odkrywany i staje się ośrodkiem teorii racjonalnych oczekiwań¹⁵. Doświadczenie okazuje się podstawą działań gospodarczych i realną wartością, którą uwzględnić trzeba w grze rynkowej. Jest też niewątpliwie przesłanką dobrego planowania. Efektywny przedsiębiorca potrafi postrzegać rzeczywistość synchronicznie; widzi nie tylko to, co jest, ale wie i rozumie, jak ukształtował się teraźniejszy stan rzeczy, widzi to, co łączy przeszłość i chwilę obecną.

Rozwaga przedsiębiorcy nie pozwala się jednak koncentrować na tym, co minione, wszakże zasadnicze cele jego działalności skierowane są w przyszłość. Przeszłość może i powinna być traktowana jako zasób energii i wiedzy, ale nie może stanowić balastu w otwieraniu się na rzeczy nowe¹⁶. Przedsiębiorca, który powinien szybko i bezbłędnie reagować na impulsy zmieniającej się rzeczywistości gospodarczej, niejednokrotnie staje w sytuacji zmuszającej go do odważnego zanegowania dotychczasowych rozwiązań, osiągnięć i koncepcji.

Ta zdolność szybkiego i trafnego orientowania się w sytuacji, w jakiej jednostka działa – to kolejny ważny element mądrości przedsiębiorcy. Ten swoisty zmysł rzeczywistości, poczucie realizmu, przytomność umysłu. Warunkuje wszelkie działanie twórcze, gdyż wyzwala z inercyjnego schematyzmu, oddala od jałowych procedur, zbliżając ku temu co rzeczywiste, prawdziwe, na czym śmiało oprzeć można myśl i wyobraźnię. Ten składnik mądrości przedsiębiorcy najwięcej ma wspólnego z tym, co w powszechnym mniemaniu uchodzi za inteligencję; jego istotą jest zdolność wyprowadzania szczegółowych wniosków z zasad ogólnych, wrażliwość na teraźniejszość i zmysłowy konkret, trzeźwość ocen. Wszystko to zbliża się do tych jakości, które w dziedzinie życia gospodarczego określane bywają jako kreatywność podmiotu ekonomicznego. Człowiek kreatywny myśli niestandardowo; proponowane przez niego rozwiązania przekraczają powszechnie obowiązujące schematy, jego rozumność czerpie ze źródeł podmiotowej, intelektualnej odrębności, nie poddana rytmowi racjonalności proceduralnej i funkcjonalnej. Ten właśnie składnik stanowi podstawę triady warunkującej rozwój ekonomiczny (obok takich składników jak środki produkcji i praca).

Naturalna bystrość – przeakcentowana i potraktowana absolutystycznie – mogłaby jednak, paradoksalnie, stać się przeszkodą na drodze do prawdziwej mądrości, gdyby nie uzupełniały jej inne elementy: ostrożność, zdolność przewidywania czy otwartość na sądy i opinie innych ludzi. Ten ostatni składnik, mający już niewątpliwie charakter postawy moralnej, zakłada przeświadczenie jednostki, iż – mimo wysiłków i wrodzonej inteligencji – nie jest ona w stanie ogarnąć intelektualnie całej rzeczywistości, dlatego korzystać powinna z wiedzy i doświadczenia innych ludzi. Otwartość na pouczenie to postawa chętnego i ufego (lecz nie naiwnego) korzystania z rad, pilność, wytrwałość, pomysłowość

---

¹⁵ Por. S. M. Sheffrin: *Rational Expectations*. Cambridge University Press, Cambridge 1996, s. 14-20.

¹⁶ Potrzebę uwzględnienia w kalkulacjach ekonomicznych czynnika czasu, niosącego element nowości i ryzyka, podkreśla F. Perroux: *A New Concept of Development*. Basic Tenets, United Nations Educational, London-Paris 1983, s. 18.

w zdobywaniu wiedzy, pragnienie pomnożenia naszych informacji o świecie, motywowane świadomością, że sami nie jesteśmy w stanie wszystkiego poznać. W życiu gospodarczym droga do tego typu postawy otwiera się, gdy działający podmiot odkrywa ograniczoność swojej racjonalności i zdaje sobie sprawę, że nie jest w stanie przyswoić i przetworzyć wszystkich informacji rynkowych.

Kolejne składniki mądrości nie odnoszą się już do jej czynności poznawczych, ale do samego działania. Wśród nich na pierwsze miejsce wysuwa się przezorność, czyli postawa przewidywania i uwzględniania tego, co może się wydarzyć i co może być potrzebne w toku planowanego przedsięwzięcia. Zakłada ona planowanie, świadome przygotowywanie się na przewidziane i nieprzewidziane wypadki. W życiu gospodarczym postawa ta chroni przed złym planowaniem, zbędnym i nieuzasadnionym ryzykiem, wreszcie przed sytuacjami „bez wyjścia”, kiedy niepomyślny splot okoliczności sprawia, że człowiek znajduje się w pułapce i nie ma możliwości manewru.

Mądrość przejawia się też w świadomości jednostki, że plany przedsięwzięcia są uwarunkowane różnymi okolicznościami. Człowiek roztropny jest w stanie rozważyć i ocenić przydatność wybranych środków nie tylko w aktualnych okolicznościach, ale także wszystkich możliwych, rozpoznaje bowiem, jak dalece kontekst sytuacyjny może modyfikować wartość środków i celów działania. Ostatnim, ale wcale nie najmniej ważnym składnikiem roztropności jest ostrożność, ucząca dystansu wobec zaplanowanych lub już podjętych, najbardziej nawet roztropnych, działań.

Złożoność intelektualnej natury człowieka sprawia, że niebezpiecznym uproszczeniem jest sprowadzenie jej wyłącznie do optymalizujących kalkulacji. Ze współpracy rozumu z wyobraźnią, bystrością, spostrzegawczością rodzi się kreatywność, mająca dla gospodarki znaczenie nie mniej zasadnicze niż instrumentalna racjonalność. Współcześnie wartość ta jest podkreślana jako pierwszoplanowa¹⁷. Dzieje cywilizacji da się niewątpliwie potraktować jako historię ludzkiej kreatywności; najpomyślniejsze zdarzenia i decyzje gospodarcze są co najmniej w takim samym stopniu efektem ścisłych kalkulacji, jak i śmiałej, nieprzewidywalnej twórczości człowieka¹⁸. Społeczeństwo postindustrialne wydaje się docierać do granic, poza którymi instrumentalna racjonalność staje się zbyt ciężkim i niefunkcjonalnym narzędziem opisu oraz kształtowania rzeczywistości gospodarczo-społecznej. Zastane kategorie nie pozwalają rozwiązać takich problemów, jak pogłębiające się dysproporcje pomiędzy światem nędzy i bogactwa

---

¹⁷ Na temat kreatywności zob. I. Nütten, P. Saueremann: Die anonymen Kreativen. Instrumente einer innovationsorientierten Unternehmenskultur. Frankfurter Allgemeine Zeitung, Gabler, Wiesbaden 1988; Klaus Ladensack. Kreativität im Management. Sauer, Heidelberg 1992.

¹⁸ Por. F. A. von Hayek: Konstytucja wolności. Przeł. J. Stawiński. PWN, Warszawa 2006, s. 36 i następne..

czy też radykalne zagrożenie środowiska. Racjonalność okazuje się tu bezsilna – nie znaczy to jednak, że bezsilny jest twórczy ludzki rozum¹⁹.

Rozumna, roztropna, najgłębiej ludzka kreatywność wydaje się dziś odpowiedzią na ograniczenia mechanistycznej racjonalności. Rozwój nie dokonuje się wedle przewidywalnych, sztywnych i nieuchronnych reguł, wymyka się też racjonalnym kalkulacjom²⁰. Widzi się w nim coraz częściej tajemniczy fenomen, w którym podstawową rolę odgrywają wiara i męstwo w podejmowaniu ryzyka. Rzeczywistość zamkniętych, zwartych, racjonalnych struktur gospodarczo - społecznych nie ma już (o ile kiedykolwiek miała) mocy generowania nowych rozwiązań i energii pozwalających na przewyciężenie wielorakiego kryzysu, który ogarnął współczesny świat. Twórcze możliwości człowieka okazują się dla rozwoju ekonomicznego społeczeństwa nieporównanie ważniejsze niż aktywa i pasywa, niż racjonalny rachunek kosztów i strat.

Kreatywność jest godną rozumnego człowieka odpowiedzią na problemy współczesności. Wymaga ona jednak zawsze wewnętrznej dyscypliny, także intelektualnej, choć kreatywność zakłada ryzyko i jest skokiem w nieznanie.

Odpowiedzialność – wyrazem dojrzałości przedsiębiorcy

Jak przypomina Roman Ingarden „sprawcą, który ma ponosić za coś odpowiedzialność, może być jedynie jakiś człowiek. Ale nie każdy człowiek i nie w każdej sytuacji”²¹. Konieczna jest wolność i świadomość decyzji. Zakres odpowiedzialności wiąże się również z posiadanymi kwalifikacjami. Społeczna odpowiedzialność przedsiębiorcy może być rozpatrywana w trzech aspektach: jako odpowiedzialność za ciągłość istnienia i konkurencyjność przedsiębiorstwa; odpowiedzialność wobec pracowników oraz odpowiedzialność wobec społeczeństwa i państwa.

Odpowiedzialność jest wynikiem wolności. XX stulecie, doświadczywszy skutków emancypacji haseł wolnościowych, wydaje się okresem, w którym coraz żywsza i bardziej powszechna stała się refleksja o koniecznej odpowiedzialności²². Dzisiejsze żądanie odpowiedzialności, zwłaszcza w korzystaniu z dóbr materialnych i w kształtowaniu systemów gospodarczo-społecznych, w projektowaniu globalnych wizji rozwoju, często wyrasta z lęku. Wyraża

---

¹⁹ R. N. Evans: Post-Education Society: Recognizing Adults As Learners, Croom Helm, Ltd. London, 1985, s. 33 i następn.

²⁰ O kreatywności przedsiębiorcy jako o wyzwaniu się z rutynowych procedur działania pisze J. A. Schumpeter: Beiträge zur Sozialökonomik. Böhlau Verlag GmbH & Cie. Wien-Köln-Graz 1987, s. 152.

²¹ R. Ingarden: Książeczka o człowieku. Wydaw. Literackie, Kraków 1973, s. 81.

²² Na temat odpowiedzialności w świecie wzrastającego ryzyka zob. H. Jonas: Zasada odpowiedzialności. Etyka dla cywilizacji technologicznej. Przeł. M. Klimowicz, Wydaw. Platan, Kraków 1996; K. O. Apel: Diskurs und Verantwortung. Das Problem des Übergangs zur postkonventionellen Moral, Suhrkamp, Frankfurt a. M. 1988.

pragnienie zapewnienia sobie bezpieczeństwa, zatrzymania bądź odwrócenia niebezpiecznych procesów, które zdają się zagrażać społeczeństwu i całej planecie.

Hasło odpowiedzialności postrzegane bywa jako słowo-wytrych, „magiczna” formuła, używając której zwalniamy się z wysiłku intelektualnego, oferując w zamian jedynie poczucie winy²³. Tymczasem odpowiedzialność podmiotu jest wymiarem jego wolności – głosząc wolność gospodarczą człowieka, potwierdzamy zarazem jego odpowiedzialność za sposoby jej użycia. Uznanie tego związku więcej ma wspólnego z męstwem niż frustracją i wzbudzeniem poczucia winy.

Jeśli zaś zgodzimy się, że wolność wymaga męstwa, bo trzeba umieć ją przeżyć, w życiu gospodarczym oznacza to gotowość do podjęcia ryzyka i do przyjęcia skutków zarówno własnych przedsięwzięć ekonomicznych, jak i sprostania okolicznościom, które nie zależą od nas samych. Wolna konkurencja wymaga zaangażowania się jednostek aktywnych, odważnych, mających bogatą wyobraźnię i dążących do sukcesów.

Ich przedsiębiorczość staje się gwarantem wzrostu gospodarczego, choć w swych działaniach są oni poddani racjonalnej, przewidywalnej dynamice gry rynkowej, mechanizmom podaży i popytu. Liberalizm ekonomiczny wyrażał wiarę w harmonię i samoregulację rynku, na którym działają jednostki dążące do tego samego celu, jakim jest optymalizacja korzyści²⁴. W takich warunkach zbędne stają się pytania o sposoby zabiegania o dobro wspólne, gdyż społeczność „rozsądnych egoistów” niemal automatycznie „wytwarza je” jako produkt uboczny indywidualnych starań każdego podmiotu²⁵. I choć współczesne doświadczenia zachwiały tym przekonaniem o doskonałości samoregulujących mechanizmów gospodarki rynkowej, pewne jest, że ograniczanie wolności gospodarczej, swobodnej wymiany dóbr niszczy naturalne siły wytwórcze gospodarki, to zaś prowadzi do nędzy, bezrobocia i innych klęsk społeczno-gospodarczych. Gospodarka nie jest zbiorem monadycznych jednostek, lecz – jak inne dziedziny kultury – zasadza się na swoistej komunikacji, ciągłej wymianie wartości, a tym samym może być materialną podstawą tworzenia więzi społecznych.

Źródłem bogactw są jednostkowe talenty i indywidualna zapobiegliwość, ale granicą swobód gospodarczych jest pokój społeczny. Pragnienie i projekty rozszerzenia swobód jednostek uczestniczących w nieskrępowanej grze rynkowej okaże się drogą samozniszczenia, jeśli zapomni się przy tym, iż gospodarka ma charakter społeczny i moralny, wolność zaś zawsze musi iść w parze

---

²³ F. X. Kaufman: *Der Ruf nach Verantwortung. Risiko und Ethik in einer unüberschaubaren Welt*, Herder, Freiburg-Basel-Wien 1992, s. 10 i następne.

²⁴ Por. L. von Mises: *Ludzkie działanie. Traktat o ekonomii*. Przeł. W. Falkowski, Instytut Ludwiga von Misesa, Warszawa 2007, s. 247 - 248.

²⁵ D. Laidler, S. Estrin: *Wstęp do mikroekonomii*. Red. naukowa M. Belka. Tłum. W. Milo. Wydaw. Gebethner i Ska, Warszawa 1991, s. 368 i następne.

z odpowiedzialnością. Przedsiębiorca, odrywając się od wspólnoty i porzucając zobowiązania wobec niej, nie jest w stanie urzeczywistnić prawdziwej wolności, w jej obu wymiarach (negatywnym i pozytywnym). To nie wolność sama w sobie ani też gromadzenie bogactw nie jest celem gospodarki narodowej; jedno i drugie ma sens o tyle, o ile zapewnia dobre podstawy rozwoju obywateli i całej wspólnoty. Sprawiedliwość nadaje właściwą treść i wolności, i własności, gdyż prawdziwe bogactwo narodu to słuszny podział dóbr, nie zaś ich obfitość. Gospodarka nie może być pojmowana wyłącznie jako sfera relacji rzeczowych, gdyż jest ona dziedziną kultury, przestrzenią ekspresji całego człowieka, a zatem postrzeganie jej jako gry produkcji i konsumpcji to widzenie redukcjonistyczne.

„Przedsiębiorca odnoszący sukcesy na dłuższą metę musi być bardziej etyczny niż przeciętny członek społeczeństwa. Jego funkcjonowanie w środowisku, w którym potrzebuje zaufania, by obracać nie tylko swoimi pieniędzmi, wymaga silnego charakteru i przestrzegania pewnego, choćby indywidualnego kodeksu postępowania, zakładającego stałość reguł gry z otoczeniem. Można się stać przedsiębiorcą przez przypadek, ale nie można tej pozycji przez przypadek utrzymać dłużej, bez dyscypliny – i samodyscypliny. Konieczność zachowań fair nie musi wynikać z natury przedsiębiorcy – jest to taki sam imperatyw jak maksymalizacja zysku, inaczej nie mógłby funkcjonować w stosunkach z bankiem, klientami i pracownikami”²⁶ – przekonanie wyrażone przez Tomasza Gruszeckiego streszcza niemalże założenia koncepcji społecznej odpowiedzialności biznesu (*Corporate Social Responsibility* – dalej: CSR).

Idea społecznej odpowiedzialności biznesu, która realizowana jest na wiele różnych sposobów przez przedsiębiorców na całym świecie, ma swoje źródła w kilku istotnych przemianach społeczno-gospodarczo-kulturowych. W jakimś stopniu wyrasta ona z koncepcji zrównoważonego rozwoju, opierającej się na założeniu, że prawdziwy rozwój uwzględniać musi harmonijny postęp w trzech dziedzinach: środowisku naturalnym, ekonomicznym i społecznym. Zysk w jednej z tych dziedzin nie może przynosić szkód w obu pozostałych, więcej – musi także w nich generować korzyści, aby można było osiągnąć stan zrównoważonego rozwoju. Oznacza to, że nie można traktować gospodarki jako elementu oderwanego od życia społecznego. Geneza CSR wiąże się także ze wzrostem poczucia wpływu obywateli na ich otoczenie ekonomiczne. Powstające ruchy konsumenckie, ekologiczne, obrony praw zwierząt kierowały konkretne postulaty i zarzuty do środowisk biznesowych. Ludzie coraz bardziej świadomi swoich obywatelskich praw i dysponujący coraz sprawniejszymi narzędziami wywierania wpływu zaczęli krytykować działania firm zmierzające jedynie do osiągnięcia zysku finansowego, ingerujące w ich codzienne życie bądź wymagające jego gruntownych zmian. Narastało przekonanie, że działalność skoncentrowana tylko i wyłącznie na zysku przynosi wiele negatywnych zjawisk ubocznych, takich jak niszczenie środowiska naturalnego, groźba jego skażenia, monopolizacja rynku,

---

²⁶ T. Gruszecki: op. cit., s. 77.

nadmierna konsumpcja, rozszerzanie się szarej strefy czy powstawianie czarnego rynku, praktyki nieuczciwej konkurencji. Te przemiany w świadomości tworzyły klimat sprzyjający też nasileniu się działań samoregulujących w środowisku przedsiębiorców. Chodzi o wzrost pewności, że istnieje potrzeba budowania trwałych i opartych na wspólnie podzielanych wartościach relacji między firmą a jej klientami, akcjonariuszami i całym otoczeniem zewnętrznym. Towarzyszyły temu wewnątrzśrodowiskowe działania mające na celu ograniczenie korupcji, oszustw i nadużyć w biznesie. Wszystkie te postawy i zachowania uzyskały nowy wymiar w epoce nasilenia się procesów globalizacyjnych. Rola wielkich, międzynarodowych firm, które stały się jednym z ważniejszych aktorów na scenie międzynarodowej zmieniła relacje między polityką a gospodarką, a zróżnicowanie środowisk, w których złożone przedsiębiorstwa lokowały swoje pojedyncze zakłady i nowe możliwości oraz konsekwencje przepływu kapitału, zrodziły nowe kwestie społeczne związane z działalnością gospodarczą i pokazały nowe wymiary wpływu firmy na społeczność lokalną²⁷.

Wszystkie te zmiany – głównie w świadomości samych przedsiębiorców, jak i ich otoczenia i klientów – doprowadziły do wypracowania modelu społecznej odpowiedzialności biznesu. Drogi jego realizacji okazują się uwarunkowane kulturowo: w tradycji amerykańskiej wyraża się on przede wszystkim w działaniach filantropijnych, adresowanych do organizacji, społeczności czy jednostek. Tradycja europejska obok zaangażowania finansowego, kładzie nacisk na inne jeszcze rodzaje aktywności (np. wolontariat na rzecz społeczności lokalnej), każdy rodzaj działań mogący poprawić czy ulepszyć życie innych aktorów: współpracowników czy mieszkańców. Generalnie jednak przez pojęcie społecznej odpowiedzialności biznesu rozumie się następujące działania i przekonania: dążenie do osiągnięcia trwałego zysku przy jednoczesnym kształtowaniu przejrzystych i trwałych relacji z całym otoczeniem firmy i poprawianiem jakości współpracy z własnymi pracownikami, co na dłuższą metę zapewnia firmie przewagę konkurencyjną; traktowanie CRS jako narzędzia zarządzania i filozofii prowadzenia interesu, uwzględniającej wartości etyczne; dbałość o środowisko naturalne i społeczność lokalną. Odpowiedzialny społecznie przedsiębiorca nie rezygnuje z głównego celu swych wysiłków, jakim jest zwiększenie zysku, stara się jednak zorganizować pracę swojej firmy w sposób zgodny z oczekiwaniami społecznymi. W wymiarze wewnętrznym CSR realizowany jest poprzez metody zarządzania zasobami ludzkimi, zapewnienie bezpieczeństwa i higieny pracy, tworzenie programów etycznych dla pracowników. W wymiarze zewnętrznym CSR koncentruje się na społeczności lokalnej, której integralną częścią jest przedsiębiorstwo. Chodzi o przestrzeganie zasad *fair play* na wszystkich poziomach komunikacji firmy. Przedsiębiorca w ramach określonych możliwości dąży do zabezpieczenia własnego dobra i dobra

---

²⁷ B. Rok: Odpowiedzialny biznes w nieodpowiedzialnym świecie. Akademia Rozwoju Filantropii w Polsce, Forum Odpowiedzialnego Biznesu, Warszawa 2004, s. 8 - 15.

przedsiębiorstwa oraz przyczynia się do urzeczywistnienia społecznego i ogólnoludzkiego dobra, które będzie służyło rozwojowi. To konkretny proces, w którym głównym zadaniem przedsiębiorcy jest podejmowanie ryzyka w imię osiągnięć gospodarczych. W ten sposób zysk przedsiębiorcy staje siłą napędową dla rozwoju całej wspólnoty, a więc służy dobru wspólnemu. Idea społecznej odpowiedzialności biznesu koresponduje z rozwojem moralnym przedsiębiorcy. Wymaga bowiem działań, które podejmowane są nie ze względu na nagrodę czy karę (zysk lub strata finansowa, wizerunek marki itd.), nie ze względu na chęć przestrzegania norm i konwencji obowiązujących w danym społeczeństwie, ale z chęci przyczynienia się do wspólnego dobra.

Raporty przygotowywane co roku przez Forum Odpowiedzialnego Biznesu pokazują, że polskie przedsiębiorstwa podejmują działania na kilku polach. Przede wszystkim w ramach CSR starają się przeciwdziałać wykluczeniu społecznemu, biedzie i frustracji społecznej, zarówno przez inicjatywy filantropijne, jak i przez celowe inwestycje. Firmy zwiększają swoje zaangażowanie społeczne poprzez projekty edukacyjne, przyczyniające się do rozwoju społeczeństwa obywatelskiego. Realizują programy wspierające rozwój przedsiębiorczości i podejmują wysiłki w celu poprawy jakości warunków pracy. Ten ostatni przypadek najlepiej pokazuje ścisły związek między postawą społecznej odpowiedzialności a zwiększeniem konkurencyjności firmy. Jest bowiem rzeczą oczywistą, że pracownicy, którym zapewnia się lepsze warunki pracy, mają większą motywację, co przekłada się na większą wydajność²⁸.

Przedsiębiorca to człowiek, który przede wszystkim pragnie odnieść sukces, czyli osiągnąć zysk. To jest motorem jego działania. Sukces ten osiągnięty może zostać jedynie poprzez podjęcie ryzyka. Następnym poziomem przedsiębiorczości jest zaś utrzymanie tego zysku, zapewnienie firmie stałego miejsca na rynku. Jak się wydaje możliwe jest to wówczas, gdy mądrość przedsiębiorcy, przejawiająca się w bystrości umysłu, rozwadze i zdolności przewidywania, połączona zostanie z poczuciem odpowiedzialności. John Ruskin, angielski pisarz, poeta i krytyk społeczny, twierdził, że najbogatszym jest człowiek, który poprzez rozwinięcie w pełni swoich zdolności ma najbardziej dobroczynny wpływ na życie innych ludzi. Przedsiębiorca niewątpliwie ma wielkie szanse zarówno na osiągnięcie bogactwa, jak i wpływania na społeczność, w której działa. Jak bowiem przypomina inny angielski autor, będący sam w sobie dowodem na słuszność głoszonej tezy, Winston Churchill: ceną wielkości jest odpowiedzialność.

---

²⁸ B. Rok: Społeczna odpowiedzialność biznesu w kontekście przemian rynkowych, <http://www.cebi.pl/texty/CSR-BR-IPISS.doc>, dostęp: kwiecień 2009.

Literatura

- Apel K. O.: Diskurs und Verantwortung. Das Problem des Übergangs zur postkonventionellen Moral, Suhrkamp, Frankfurt a.M. 1988.
- Blaug M.: Teoria ekonomii. Ujęcie retrospektywne. PWN, Warszawa 1994.
- Böggemann D.: Der Unternehmer – eine umstrittene Sozialgestalt. W: Kirche – Wirtschaft: überwundene Berührungspunkte? Hrsg. Schmölz F. M., Tyrolia-Verlag, Innsbruck-Wien 1989.
- Bora A.: Risk, risk society, risk behavior, and social problems. W: The Blackwell Encyclopedia of Sociology, ed. by Ritzer G., vol. VIII, Blackwell Publishing Ltd, Oxford 2007.
- Dobrołowicz W.: Przedsiębiorczość. W: Encyklopedia biznesu. T. I. Red. naukowa W. Pomykało. Wydaw. Fundacja Innowacja, Warszawa 1995.
- Evans R. N.: Post-Education Society: Recognizing Adults As Learners, Croom Helm, Ltd. London, 1985.
- Gruszecki T.: Przedsiębiorca w teorii ekonomii. CEDOR, Lublin 1994.
- Grzybowski W.: Ryzyko i sukcesy. Wydaw. UMCS, Lublin 1996.
- Hayek F. A.: Konstytucja wolności. Przeł. J. Stawiński. PWN, Warszawa 2006.
- Ingarden R.: Książeczka o człowieku. Wydaw. Literackie Kraków 1973.
- Jonas H.: Zasada odpowiedzialności. Etyka dla cywilizacji technologicznej. Przeł. M. Klimowicz. Wydaw. Platan, Kraków 1996.
- Kaufman F. X.: Der Ruf nach Verantwortung. Risiko und Ethik in einer unüberschaubaren Welt, Herder, Freiburg-Basel-Wien 1992.
- Ladensack K.: Kreativität im Management. Sauer, Heidelberg 1992.
- Laidler D., Estrin S.: Wstęp do mikroekonomii. Red. naukowa M. Belka, Tłum. W. Milo. Wydaw. Gebethner i Ska, Warszawa 1991.
- Mises L.: Ludzkie działanie. Traktat o ekonomii. Przeł. W. Falkowski. Instytut Ludwiga von Misesa, Warszawa 2007.
- Nütten I., Sauermann P.: Die anonymen Kreativen. Instrumente einer innovationsorientierten Unternehmenskultur. Frankfurter Allgemeine Zeitung, Gabler, Wiesbaden 1988.
- Perroux F.: A New Concept of Development. Basic Tenets, United Nations Educational, London-Paris 1983.
- Rok B.: Społeczna odpowiedzialność biznesu w kontekście przemian rynkowych, <http://www.cebi.pl/texty/CSR-BR-IPISS.doc>, dostęp: kwiecień 2009.
- Rok B.: Odpowiedzialny biznes w nieodpowiedzialnym świecie. Akademia Rozwoju Filantropii w Polsce, Forum Odpowiedzialnego Biznesu, Warszawa 2004.
- Schumpeter J. A.: Beiträge zur Sozialökonomik. Böhlau Verlag GmbH & Cie. Wien-Köln-Graz 1987.
- Schumpeter J. A.: Kapitalizm. Socjalizm. Demokracja. Tłum. M. Rusiński. PWN, Warszawa 1995.
- Sheffrin S. M.: Rational Expectations. Cambridge University Press, Cambridge 1996.

Streszczenie

Artykuł przedstawia dwa elementy codziennego doświadczenia przedsiębiorcy: działania w sytuacji ryzyka i wymogu odpowiedzialności. Punktem wyjścia rozważań jest definicja przedsiębiorcy jako innowatora, zdolnego do podejmowania szybkich decyzji w sytuacji wielu niewiadomych. Aby przedsiębiorca mógł osiągnąć założony cel – zysk, musi wykazać się szczególną mądrością, rozważą i kreatywnością. Zależność gospodarki i życia społecznego sprawia, że czynnikiem decydującym o efektywności działań jest postawa odpowiedzialności, która współcześnie wyraża się w koncepcji społecznej odpowiedzialności biznesu.

Summary

The article presents two aspects of entrepreneur's everyday experience: acting in risk conditions and necessity of responsibility. Therefore defining entrepreneur as an innovator, person able to make quick decisions in uncertain circumstances, became the source of inspiration to further considerations. If entrepreneur wants to obtain his main object – profit, he has to show himself as a wise, courageous and creative man. Economy and social life codependence decides about crucial role of responsibility (nowadays mainly presented in theory of business' social responsibility) in work effectiveness.

Izabella Sikorska – Wolak
Krystyna Krzyżanowska
Katedra Ekonomiki Edukacji, Komunikowania i Doradztwa
Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego

Ryzyko w działalności przedsiębiorstw

The risk in the company` activity

Nic nie jest równie ryzykowne jak optymalizacja zasobów w dziedzinach, w których właściwym i rentownym kierunkiem działania jest innowacja, to znaczy w których istnieją okazje do innowacji.

P.T. Drucker

Wstęp

Obserwując rozwój człowieka i jego otoczenia, łatwo spostrzec, że ryzyko istniało zawsze i nie ma działań człowieka, które nie byłyby związane z ryzykiem. Ryzyko towarzyszy zatem działaniom (ryzyko związane z realizacją określonych zamierzeń), ale i stanom ryzyka związanym z zachowaniem istniejącego stanu rzeczy, czyli niepodjęciem lub zaniechaniem określonych działań¹. Ryzyko i niepewność nieodłącznie towarzyszą podejmowaniu decyzji gospodarczych. Uważa się, iż ryzyko szczególnie towarzyszy dobrom innowacyjnym. W tym miejscu warto odwołać się do zacytowanej na wstępie tezy P. T. Druckera. Ponieważ nie można całkowicie uniknąć ryzyka, należy poznać rządzące nim mechanizmy i nauczyć się nim zarządzać.

Etymologia ryzyka nie została dotychczas jednoznacznie wyjaśniona. W języku perskim *rozi(k)* oznacza los, dzienną zapłatę, ale też chleb. W języku arabskim *risq* znaczy los, dopust boży. Hiszpańskie *ar-rico* to odwaga i niebezpieczeństwo, angielskie *risk* – sytuacja powodująca niebezpieczeństwo lub możliwość, że zdarzy się coś złego. Greckie *riza* podobnie jak włoskie *ris(i)co* oznacza rafę, którą statek powinien ominąć, a więc niebezpieczeństwo, którego powinien uniknąć². Najczęściej jednak podaje się, że słowo ryzyko (ang. *risk*, fr. *risque*, niem. *Risiko*) pochodzi od łacińskiego *risicum* oznaczającego szansę,

---

¹ Por. J. Monkiewicz: Podstawy ubezpieczeń. Wydaw. Poltext, Warszawa 2000, s. 15 - 16, W. Tarczyński, M. Mojsiewicz: Zarządzanie ryzykiem. PWE, Warszawa 2001, s. 11.

² T. T. Kaczmarek: Zarządzanie zdywersyfikowane ryzykiem w świetle badań interdyscyplinarnych. Wydaw. Wyższej Szkoły Zarządzania i Marketingu. Warszawa 2003, s. 11 - 12.

prawdopodobieństwo wystąpienia zdarzenia pozytywnego lub negatywnego, sukcesu lub porażki³.

W artykule przybliżono istotę i definicje ryzyka, warunki podejmowania decyzji w organizacjach gospodarczych, rodzaje ryzyka oraz sposoby zarządzania ryzykiem. Wykorzystano dostępną literaturę przedmiotu oraz źródła wtórne.

Istota i definicje ryzyka

Ryzyko łączy się z każdą działalnością człowieka. W globalnej gospodarce światowej ryzyko stało się jedną z najważniejszych kategorii. Zainteresowanie naukowców i praktyków ryzykiem spotęgowane zostało zdarzeniami 11 września 2001 roku w USA. Z racji coraz głębszych powiązań różnych dziedzin życia społecznego i ekonomicznego, obserwowanych we współczesnej gospodarce światowej, powstaje nowa dziedzina *Risk Management*, którą określa się jako zintegrowane zarządzanie zdywersyfikowanym ryzykiem.

Badania prowadzone nad zdywersyfikowanym ryzykiem opierają się na wielu źródłach i obejmują różne dziedziny. Z tego powodu zdywersyfikowane zostały strategie badawcze oraz odmienne są stosowane metody badawcze. To wielopłaszczyznowe podejście do zjawiska ryzyka sprawia, że istnieje wiele definicji ryzyka, które w różny sposób ujmują proces powstawania ryzyka, jego opis, ocenę i zarządzanie nim. Brak jest jednolitego paradygmatu oraz syntetycznego ujęcia ryzyka badanego w ramach wielu odmiennych dyscyplin. Naukowcy, badający to złożone zjawisko ujawniające się w różnych obszarach ludzkiej działalności, gros uwagi poświęcają jednak ryzyku ekonomicznemu prezentując wąskie podejście do tego zagadnienia. Współcześnie, w badaniach nad ryzykiem uwzględnia się głównie doświadczenia i problemy państw wysoko rozwiniętych. Można zatem sądzić, że w pewnym sensie pojęcie to ma charakter socjologiczny, ponieważ dotyczy charakterystycznych cech współczesnego społeczeństwa rozwiniętego, które podlega coraz częściej zdywersyfikowanym niebezpieczeństwom (np. terroryzm) i katastrofom, a z drugiej strony dąży do bezpieczeństwa społecznego. Na przykład U. Beck⁴ wskazuje na pełne konfliktów mnożenie się odmian ryzyka cywilizacyjnego i wielość jego definicji. Dochodzi do nadprodukcji różnych rodzajów ryzyka, które częściowo relatywizują się, częściowo uzupełniają, a niekiedy konkurują o zajęcie pierwszego miejsca. Każdy próbuje bronić swojego punktu widzenia, wyznaczonego własnymi interesami, za pomocą definicji ryzyka, ażeby w ten sposób odeprzeć ryzyko zagrażające jego portfelowi.

---

³ S. Nahotko: Ryzyko ekonomiczne w działalności gospodarczej. Oficyna Wydawnicza Ośrodka Postępu Organizacyjnego, Bydgoszcz 2001, s. 37 i 38.

⁴ U. Beck: Społeczeństwo ryzyka. W drodze do innej nowoczesności. Wydaw. Naukowe SCHOLAR, Warszawa 2004, s. 41.

Ryzyko wynika z faktu podejmowania decyzji dotyczących przyszłości. Osoba fizyczna lub prawna (np. przedsiębiorstwo) podejmująca zdywersyfikowane działania nie jest pewna przyszłych wyników. Działanie w warunkach ryzyka z uwagi na nieznaną przyszłość oznacza podejmowanie decyzji w sytuacji braku kompletnej informacji. Osiągnięcie wyznaczonego celu jest możliwe, ale nie jest pewne. Zakłócenia pochodzące z otoczenia społecznego, środowiska naturalnego, wpływające na podmioty działające w gospodarce rynkowej, wywołują stan niepewności. Ryzyko i niepewność występują obok siebie, występują razem, a niekiedy są utożsamiane. A. Willet uważa, że ryzyko jest zobiektywizowaną niepewnością wystąpienia niepożądanego zdarzenia. Zauważa też, że ryzyko zmienia się wraz z niepewnością, a nie ze wzrostem poziomu prawdopodobieństwa⁵. Według innego wybitnego amerykańskiego badacza ryzyka F. H. Knighta niepewność ma formę mierzalną lub niemierzalną, przy czym ryzyko uznał on za niepewność mierzalną, a niepewność za niemierzalną niepewność *sensu stricto*⁶. Natomiast wzajemne relacje między ryzykiem i niepewnością między innymi J. Pfeiffer ujął w ten sposób, że ryzyko jest kombinacją elementów hazardu i jest mierzone niepewnością, natomiast niepewność, jako kategoria psychologiczna, jest mierzona przez poziom wiary. Wielu badaczy ryzyka uważa, że opisanie i zmierzenie niepewności nastręcza wielu trudności. Pojęcie niepewności łączy się z przypadkowością i używa się go jako synonimu zawodności oraz wątpliwości wobec kogoś lub czegoś. Źródłem niepewności jest złożoność, nieokreśloność i nieciągłość zjawisk społecznych i ekonomicznych, co przekłada się na niepewność podmiotową, przedmiotową i strukturalną. Te różne postawy potwierdzają brak jednoznaczności kategorii ryzyka oraz zwracają uwagę na trudność sformułowania definicji ryzyka.

Dla pasażerów lecących w samolocie, niepewność co do możliwości zaistnienia wypadku lotniczego jest zawsze duża. To zagrożenie skłania niektórych pasażerów do zajmowania miejsc w samolocie przy wyjściach awaryjnych, innych do zawierania umów ubezpieczeniowych przed podjęciem lotu, a jeszcze inni pasażerowie starają się stłumić to uczucie zagrożenia i związany z nim niepokój, np. kieliszkiem wina. Można więc powiedzieć, że stosownie do wyobrażeń i planów poszczególnych pasażerów co do ich dalszego życia, podejście do ryzyka związanego z zaistnieniem wypadku jest dość zróżnicowane, pomimo relatywnie jednakowego stanu zagrożenia i niepewności. Oznacza to, że w jednakowych sytuacjach ryzyko nie jest pojmowane identycznie przez wszystkie osoby.

Źródłem ryzyka są ludzie, którzy świadomie podejmują decyzje, natomiast niebezpieczeństwa zagrażają z zewnątrz i trudno jest na nie wpływać. Okazuje się, że wskutek postępu technicznego powstaje więcej zagrożeń, niebezpieczeństw niż

---

⁵ Za A. H. Willet. W: D. Dziawgo: Credit-rating. Ryzyko na międzynarodowym rynku finansowym. PWN, Warszawa 1998, s. 13.

⁶ Za F. H. Kinght. W: T. T. Kaczmarek: Ryzyko i zarządzanie ryzykiem. Ujęcie interdyscyplinarne. Wydaw. Difin, Warszawa 2008, s. 49.

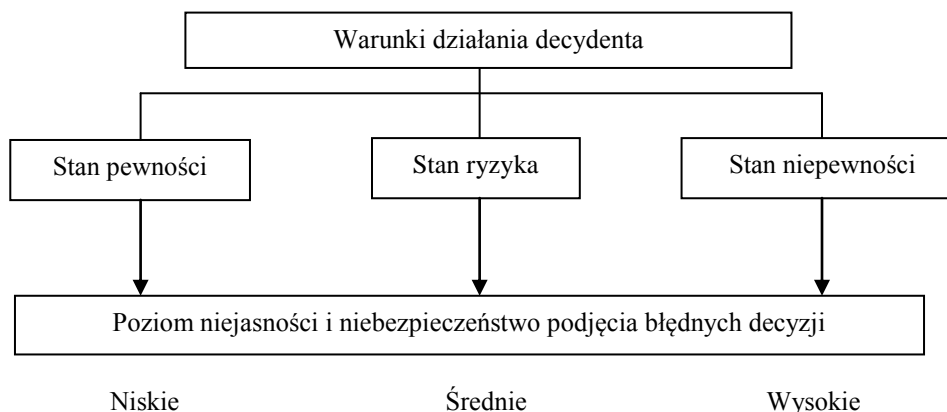
ryzyka. Definicja ryzyka nie jest obiektywną kategorią, lecz wymaga wielu kompromisów, uzgodnień i społecznej akceptacji. Najczęściej to, co jest uznawane za niebezpieczeństwo albo szkodę, zależy od uwarunkowań kulturowych, które historycznie stale się zmieniają. Brak jest zatem stałego punktu odniesienia dla sformułowania jednej obiektywnej i uniwersalnej definicji ryzyka występującego w różnych dziedzinach działalności.

Warunki podejmowania decyzji w organizacjach

Ryzyko dotyczy każdej organizacji (komercyjnej, rządowej, nie nastawionej na zysk), towarzyszy działaniu lub brakowi działania, przychodzi ze świata zewnętrznego lub wnętrza organizacji, obejmuje negatywne konsekwencje oraz niewykorzystane szanse (utracone korzyści). Zarządzanie przedsiębiorstwem jest procesem ciągłego podejmowania decyzji, co rzadko ma miejsce w warunkach całkowitej pewności, po zebraniu wszystkich niezbędnych informacji i danych oraz pełnym przewidzeniu wszystkich skutków.

Decyzje podejmowane mogą być w następujących warunkach:

- w warunkach pewności, gdy dysponujemy wszystkimi niezbędnymi informacjami, znane są wszystkie istotne dla podejmowanej decyzji zdarzenia w przedsiębiorstwie i jego otoczeniu;
- w warunkach niepewności, gdy nic nie wiemy o przyszłych stanach organizacji i otoczeniu, nie znane są ani zdarzenia, ani prawdopodobieństwo ich wystąpienia – decyzja podejmowana jest w stanie niewiedzy;
- w warunkach ryzyka, gdy możemy ocenić prawdopodobieństwo wystąpienia zdarzeń w przedsiębiorstwie i jego otoczeniu istotnych dla podejmowanych działań lub znane jest prawdopodobieństwo osiągnięcia zamierzonych celów.

RYSUNEK 1. Warunki podejmowania decyzji

Źródło: R. W. Griffin: Podstawy zarządzania organizacjami. PWN, Warszawa 1996, s. 270

Ryzyko ma więc swoje miejsce w kalkulacji prawdopodobieństwa. W rachunku kosztów i zysków ryzyko oznacza sumę, którą przedsiębiorstwo gotowe jest stracić w razie niepowodzenia pomnożone przez prawdopodobieństwo tego niepowodzenia.

Przy podejmowaniu decyzji dotyczących przyszłości zawsze należy liczyć się z mniejszym lub większym ryzykiem. Przedsiębiorstwo nie może działać w warunkach niepewności, ale jest powołane do działania w warunkach ryzyka, tzn. w pewnym przedziale bezpieczeństwa wynikającego z rozumnej kalkulacji potencjalnych korzyści (zysków) i potencjalnych kosztów (strat), które trzeba będzie ponieść w razie niepowodzenia. Musi też działać w strefie dopuszczalnego ryzyka, znać granicę hazardu i antyryzyka. Pierwsza z tych granic może oznaczać niebezpiecznie duże straty, druga tracienie szans i marnotrawienie zasobów.

Ryzyko działań przedsiębiorczych można rozpatrywać z dwóch punktów widzenia. Po pierwsze prawdopodobieństwa wystąpienia zagrożeń, a po drugie skutków, jakie to wystąpienie może przynieść dla przedsiębiorstwa. Najbardziej niebezpieczne są te zagrożenia, które mają silny potencjalny wpływ na efekty działalności i jednocześnie występuje duże prawdopodobieństwo ich wystąpienia. Za groźne dla przedsiębiorstwa uznaje się również zagrożenia, których prawdopodobieństwo wystąpienia jest niewielkie, ale jeśli już występuje to ich negatywne skutki będą bardzo poważne. Dlatego tak ważna jest umiejętność zarządzania ryzykiem.

Rodzaje ryzyka

W literaturze przedmiotu istnieje wiele różnych klasyfikacji ryzyka. Najczęściej wyodrębnia się: ryzyko systematyczne i niesystematyczne (specyficzne). Ryzyko systematyczne odnosi się do wszystkich podmiotów i jest od nich niezależne. Wynika ono z ogólnych warunków otoczenia biznesu. Poziom tego rodzaju ryzyka kształtują czynniki makroekonomiczne, społeczne, prawne oraz polityczne. W ramach ryzyka systematycznego można wymienić wiele ryzyk szczegółowych. Do najważniejszych należą: ryzyko polityczne, ryzyko rynku, ryzyko walutowe, ryzyko siły nabywczej, ryzyko stopy procentowej. Wszystkie te rodzaje ryzyka wpływają bezpośrednio lub pośrednio na klimat gospodarczy oraz prowadzenia działalności. Wspólną ich cechą jest brak możliwości ich ograniczenia czy wyeliminowania na poziomie pojedynczego podmiotu gospodarczego. Ryzyko niesystematyczne (zwane również specyficznym) w odróżnieniu od ryzyka systematycznego, charakterystyczne jest dla poszczególnych podmiotów gospodarczych i wiąże się z prowadzoną przez nie działalnością operacyjną, inwestycyjną i finansową. Ten rodzaj ryzyka można skutecznie kontrolować, eliminować lub ograniczać na poziomie

przedsiębiorstwa⁷.

Według J. Bizon – Góreckiej w przedsiębiorstwie można wyróżnić następujące rodzaje ryzyka: ryzyko technologii, organizacji, zarządzania, finansowe i reputacji⁸. Natomiast W. Tarczyński, M. Mojsiewicz wskazują na następujące grupy ryzyka w przedsiębiorstwie: ryzyko rynkowe, kredytowe, operacyjne, biznesowe i prawne⁹.

Transdyscyplinarne podejście do ryzyka występującego w różnych dziedzinach i dyscyplinach prezentuje T. T. Kaczmarek. Autor wyróżnił następujące rodzaje ryzyka: ubezpieczeniowe, ekonomiczne, kursu walutowego i stopy procentowej, kredytowe, produkcyjne, prawne, organizacyjne, polityczne, związane z nowymi technologiami i ekologią, medyczne i epidemiologiczne, farmaceutyczne, chemiczne, psychologiczne, socjologiczne, medialne ryzyko środków przekazu, cywilizacyjne i kulturowe, filozoficzne, etyczne i religijne oraz ryzyko siły wyższej¹⁰.

Zarządzanie ryzykiem w organizacji gospodarczej

Zarządzanie ryzykiem można zdefiniować jako poszukiwanie i podejmowanie działań, które powinny zabezpieczyć przedsiębiorstwo przed poniesieniem strat większych niż te, które dopuszcza przyjęty przez niego poziom bezpieczeństwa. Opiera się ono głównie na analizie i ocenie ryzyka, która to analiza stanowi podstawę podejmowania decyzji mających z punktu widzenia przedsiębiorcy charakter strategiczny. Chodzi tu głównie o rozpoznawanie głównych zagrożeń, uświadomienie związanego z nimi ryzyka i zaproponowanie przeciwdziałań.

Zarządzanie ryzykiem jest więc swoistego rodzaju sztuką i to sztuką bardzo trudną. W procesie zarządzania ryzykiem można wyróżnić następujące etapy¹¹:

- identyfikacja zagrożeń,
- określenie prawdopodobieństwa wystąpienia poszczególnych zagrożeń,
- oszacowanie priorytetów dla zidentyfikowanych zagrożeń,
- określenie planu działania mającego na celu zminimalizowanie prawdopodobieństwa wystąpienia zagrożeń i zminimalizowanie konsekwencji.

Aby skutecznie zarządzać ryzykiem trzeba najpierw nauczyć się je

---

⁷ T. Peplak: Identyfikacja ryzyka w działalności gospodarczej. Poznać i ośwoić. „Gazeta Małych i Średnich Przedsiębiorstw” (<http://e-rachunkowe.pl/artukul.php?view=610>, data dostępu 10. 12. 2007.

⁸ J. Bizon – Górecka: Koszty w przedsiębiorstwie w ujęciu komplementarnym. „Rynek Terminowy” 2004 nr 2.

⁹ W. Tarczyński, M. Mojsiewicz: op. cit., s. 23.

¹⁰ T. T. Kaczmarek: Ryzyko i zarządzanie... op. cit., s. 56 - 88.

¹¹ W. Butryn: Determinanty skuteczności procesów innowacyjnych w przedsiębiorstwach przemysłu spożywczego. Rozprawa doktorska wykonana pod kierunkiem prof. Eugeniusza Pudelkiewicza na Wydziale Nauk Ekonomicznych, Warszawa 2006, s. 101.

identyfikować. Identyfikacja ryzyka polega na uświadomieniu sobie, jakie zdarzenia mogą mieć negatywny wpływ na skuteczność podjętych decyzji i realizację celów przedsiębiorstwa. Identyfikacja jest czynnością poznawczą i sama w sobie nie ma na celu ustalenie wielkości ryzyka. Temu celowi służą metody symulacyjne – symulacje dzięki możliwości kompleksowego modelowania rzeczywistości pozostają jak dotąd głównym narzędziem oceny niepewności i związanego z nim ryzyka. Celem identyfikacji jest natomiast określenie czynników będących przyczyną problemów w działalności przedsiębiorstwa (bowiem ryzyko można zmierzyć dopiero wtedy, gdy znamy przedmiot pomiaru). Wynikiem identyfikacji będzie opracowanie raportu – mapy poznawczej, ewentualnych zagrożeń i strat oraz potencjalnych źródeł ryzyka. To z kolei pozwala na wyróżnienie elementów najbardziej niepewnych i poddanie ich szczególnie precyzyjnemu monitorowaniu.

Wśród źródeł ryzyka istotnych dla prowadzenia działalności przedsiębiorczej i innowacyjnej należy wyróżnić:

- poziom mikro (ryzyko wynikające z działalności firmy: ryzyko organizacyjne, marketingowe, produkcyjne, finansowe, ryzyko zarządzania personelem, ryzyko opłacalności inwestycji);
- poziom pośredni (ryzyko rynkowe: koniunktura w danej branży, poziom i zachowania konkurencji, bariery wejścia na rynek, sposoby pozyskiwania nowych klientów);
- poziom makro (ryzyko będące wynikiem uwarunkowań makroekonomicznych i globalnych: koniunktura gospodarcza kraju, zmienność kursów walutowych, zmienność przepisów podatkowych, stóp procentowych itp.).

Kolejnym krokiem w procesie zarządzania ryzykiem, następującym po identyfikacji potencjalnych zagrożeń, jest kwantyfikacja ryzyka, czyli ilościowe wyrażenie jego prawdopodobieństwa i potencjalnych konsekwencji. W związku z tym, że próby takich oszacowań dotyczą przyszłych wydarzeń, prowadzone są w sytuacji ograniczonego dostępu do wiarygodnych, pewnych informacji i narażone są na zniekształcenia poprzez subiektywne oceny zagrożeń, należy wyniki kwantyfikacji ryzyka z ostrożnością traktować nie jako dokładne i pewne obliczenia możliwych do poniesienia strat, ale jedynie jako podstawę do podziału zagrożeń na istotne i nieistotne. W tym celu możemy wykorzystać przede wszystkim własne doświadczenia, bazując na tym, co wydarzyło się w podobnych przypadkach w przeszłości, innym możliwym rozwiązaniem jest stosowanie oceny ekspertów, zewnętrznych konsultantów, w określonych przypadkach uzasadnione jest również prowadzenie symulacji – testów, prób realizowanych w warunkach rzeczywistych lub wirtualnych. Coraz szerzej, w ilościowej ocenie prawdopodobieństw zagrożeń i ich skutków, stosowane są również metody statystyczne i matematyczne, a także informatyczne narzędzia do analizy ryzyka. Efektem kwantyfikacji ryzyka jest przedstawienie go w postaci tzw. oczekiwanej wartości monetarnej, będącej iloczynem dwóch zmiennych: prawdopodobieństwa

wystąpienia zdarzenia i wartości skutku – straty, jaka zostanie spowodowana, jeśli zdarzenie wystąpi¹².

W przypadku przedsiębiorców szczególnie ważne jest posiadanie umiejętności prawidłowego uświadomienia sobie ryzyka. Ze świadomością ryzyka związana jest gotowość do podejmowania ryzyka. Przedsiębiorca mający świadomość ryzyka podejmuje decyzje ryzykowne licząc się z występującymi zagrożeniami, ale stara się je zminimalizować. Jest jednak świadomy, że ryzyka zupełnie uniknąć się nie da. Przy ocenie stopnia ryzyka bardzo często występuje rozbieżność między realną wiedzą o ryzyku towarzyszącym danej sytuacji decyzyjnej a świadomością tego ryzyka. Innymi słowy – rozbieżność między obiektywnie występującymi zagrożeniami a wyobrażeniem decydenta o tych zagrożeniach.

Na przykład zupełnie niesłusznie uważa się podróż samolotem jako najbardziej ryzykowny sposób podróżowania. Bierze się to stąd, iż w katastrofie lotniczej rzadko kto przeżywa. Ale obiektywne prawdopodobieństwo wzięcia udziału w katastrofie lotniczej jest bardzo małe. Owa opisana powyżej rozbieżność należy do jednych z ważniejszych czynników determinujących powodzenie podejmowanych przez przedsiębiorców przedsięwzięć¹³.

Gotowość do ryzyka, podobnie jak inne cechy osobowości mogą być kształtowane w procesie wychowawczym i edukacyjnym. Badania empiryczne potwierdzają, że aprobatą lub dezaprobatą ryzyka zależy w niewielkim stopniu od obiektywnego stopnia ryzyka. Gotowość do podejmowania decyzji w sytuacji ryzyka wiąże się ze świadomością ryzyka i opiera się na przesłankach subiektywnych¹⁴.

Docelowym elementem zarządzania ryzykiem jest ustalenie sposobów reakcji na zidentyfikowane i oszacowane zagrożenia. Metody reakcji można zawrzeć w trzech podstawowych kategoriach:

- unikanie – eliminacja specyficznego zagrożenia, zwykle poprzez eliminację przyczyny (np. poprzez zakup gotowych rozwiązań lub zlecenie części prac rozwojowych doświadczonemu podmiotowi);
- łagodzenie – obniżenie oczekiwanej wartości przez redukcję prawdopodobieństwa wystąpienia (np. zastosowanie znanej technologii lub sprawdzonego dostawcy) lub obniżając wartość skutków wywołanych wystąpieniem ryzykownego zdarzenia (np. poprzez tworzenie odpowiednich rezerw, zastosowanie odpowiednich zapisów w umowach czy wykupienie polisy ubezpieczeniowej);

---

¹² F. Krawiec: Zarządzanie projektem innowacyjnym produktu i usługi. Wydaw. Difin, Warszawa 2000, s. 145.

¹³ W. T. Bielecki: Przedsiębiorczość w wirtualnym środowisku. Aspekt dydaktyczny. Wydaw. Naukowe Wydziału Zarządzania Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 1999, s. 189.

¹⁴ W. Sztumski: Ryzyko i świadomość ryzyka. W: Społeczeństwo a ryzyko. Red. naukowa L. W. Zacher, A. Kiepas. Wydaw. Fundacja Edukacyjna Transformacje, Warszawa 1994, s. 14 - 18.

- akceptacja – która może być pasywna – akceptacja wystąpienia zagrożeń o niskim poziomie istotności, których wpływ na efekty procesu innowacyjnego nie jest znaczący, lub aktywna – poprzez opracowanie planu zachowań w wypadku wystąpienia zdarzeń zagrażających projektowi, przygotowanie alternatywnych strategii¹⁵.

Najważniejszym elementem analizy ryzyka innowacji jest jednak uświadomienie sobie, że prawdziwie ryzykownym zachowaniem przedsiębiorstw nie jest realizacja działań innowacyjnych, lecz rezygnacja z ich prowadzenia, prowadząca w perspektywie do utraty konkurencyjności przez przedsiębiorstwo.

Wyniki badań empirycznych dotyczące ryzyka w działalności przedsiębiorstw

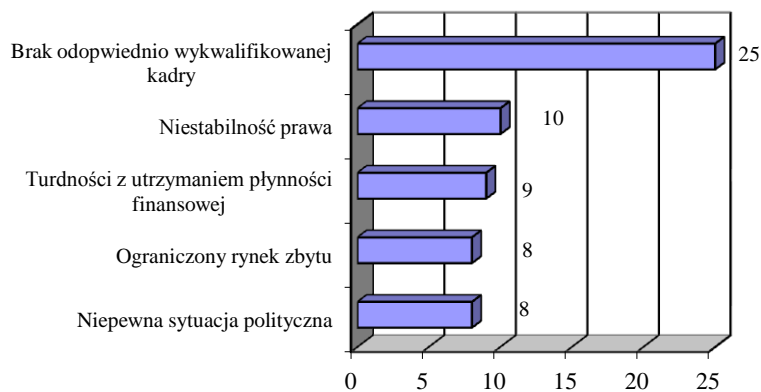
Aby określić ryzyko występowania przerw w działalności polskich przedsiębiorstw firma Doradztwo Gospodarcze DGA S.A. w sierpniu 2007 roku przeprowadziła badania empiryczne wśród 300 przedsiębiorstw zatrudniających przynajmniej 10 osób¹⁶. Badaniami objęto organizacje prowadzące wyłącznie działalność komercyjną. Wyłączone z badań zostały takie obszary działalności, jak: administracja, instytucje, szkolnictwo publiczne różnych poziomów, jednostki publicznej służby zdrowia, nawet jeśli spełniały warunek odpowiedniej liczby zatrudnionych. W przypadku spółdzielni oraz jednostek budżetowych kryterium kwalifikacji do wywiadu była prowadzona lub nie działalność o charakterze komercyjnym. W badanej próbie znalazło się 150 firm małych (10 – 49 osób zatrudnionych), 95 firm średnich (50 – 249 pracowników) i 55 firm dużych zatrudniających 250 i więcej pracowników.

Z przeprowadzonych badań empirycznych wynika, że przedsiębiorców najbardziej niepokoił brak odpowiednio wykwalifikowanej kadry. Jest to efekt znaczącej emigracji wielu potencjalnych pracowników od momentu wstąpienia Polski do struktur Unii Europejskiej, ale także niekorzystnej struktury wykształcenia mieszkańców kraju. W wielu przypadkach szkolnictwo wszystkich poziomów nie jest w stanie dostatecznie szybko i sprawnie reagować na potrzeby rynku pracy. W dalszej kolejności niepokój reprezentantów przedsiębiorstw powodowała niestabilność prawa i nie chodzi tu tylko o regulacje podatkowe, ale także wiele zmian przepisów związanych z implementacją rozwiązań przyjętych w UE do polskiego systemu podatkowego. Badani wymieniali również takie przyczyny niepokoju, jak: problemy z utrzymaniem płynności finansowej, kłopoty związane ze zbyt małym rynkiem zbytu oraz niepewną sytuacją polityczną. Szczegółowe dane na ten temat przedstawiono na rysunku 1.

---

¹⁵ L. Berliński: Projektowanie i ocena strategii innowacyjnych. Oficyna Wydawnicza Ośrodka Postępu Organizacyjnego Sp. z o.o., Bydgoszcz 2003, s. 247.

¹⁶ T. Kasprzak: Działalność gospodarcza obciążona jest różnymi rodzajami ryzyka. www.dga.pl/print/strony/1i/378.phd (data dostępu 23. 04. 2009).

RYSUNEK 1. Czynniki niepokojące przedsiębiorców podczas prowadzenia bieżącej działalności gospodarczej (w %)

Źródło: opracowanie własne na podstawie [www.dga.pl print/strony/1i/378phd](http://www.dga.pl/print/strony/1i/378phd)

Co piąte badane przedsiębiorstwo (21%) zadeklarowało, iż w okresie ostatnich dwóch lat przeżywało kryzys, czyli sytuację, która w znacznym stopniu wpłynęła negatywnie na pracę całości lub istotnej części przedsiębiorstwa w krótszym lub dłuższym okresie czasu. Nie oznacza to oczywiście, że w pozostałych przedsiębiorstwach nie występowały w okresie ostatnich dwóch lat jakiegokolwiek uciążliwe lub trudne sytuacje, jednak respondenci nie uznali ich za sytuacje zasługujące na miano kryzysowej, zgodnie z przedstawioną wyżej charakterystyką. Sytuacje kryzysowe istotnie częściej wystąpiły w największych przedsiębiorstwach zatrudniających ponad 250 pracowników (46%).

Problemy firm miały charakter finansowy i kadrowy. Stosunkowo najczęściej krytyczne sytuacje dotyczyły opóźnień w zapłacie za towary lub usługi (29%), na drugim miejscu uplasowały się znaczne problemy ze znalezieniem wykwalifikowanej kadry (11%). W firmach największych (250 i więcej pracowników) wskazywano na problemy z produktem lub usługą (20%) i błędy w zarządzaniu (13%), co w przypadku firm średnich i małych zdecydowanie rzadziej określano jako kryzys. Należy zauważyć dość duże zróżnicowanie sytuacji interpretowanych przez respondentów jako kryzysowe oraz ponownie podkreślić, iż nie należy tych danych oceniać jako wskaźnika danego zjawiska. W wielu przypadkach te sytuacje występowały w przedsiębiorstwach, ale uznano je jako przejściowe problemy wpisane w ryzyko działalności gospodarczej, a nie jako kryzys. Za najbardziej dotkliwą sytuację kryzysową przedstawiciele badanych przedsiębiorstw uznali konsekwencje opóźnień w zapłacie za towary czy usługi (24%).

Endo- i egzogeniczne zagrożenia funkcjonowania przedsiębiorstwa wskazywane były przez duże firmy, ale nie przez małe i średnie. Należały do nich błędy w zarządzaniu kadry kierowniczej, umocnienie się złotówki, utrata danych

w systemach informatycznych oraz oskarżenia publiczne wobec firmy. Szczególnie interesująca jest utrata danych, ponieważ trudno stwierdzić, że awarie systemów informatycznych zdarzają się wyłącznie w dużych firmach. Można zaryzykować stwierdzenie, że w mniejszych firmach skutki utraty danych mogą być daleko idące, że firmy te zmuszone są wręcz zakończyć działalność (badaniu poddano wyłącznie wciąż działające firmy).

W co dziesiątym przedsiębiorstwie nie było nikogo odpowiedzialnego za analizę i dobór rozwiązań zapewniających ciągłość działania i zapobiegających sytuacjom kryzysowym. W $\frac{3}{4}$ badanych firm za ten aspekt działalności gospodarczej odpowiadały ogólnie ujmując władze przedsiębiorstwa. Blisko 60% badanych przedsiębiorstw nie prowadziło w okresie ostatnich dwóch lat jakiegokolwiek analizy obejmującej potencjalne zagrożenia i sytuacje kryzysowe. Jeśli firmy wykonywały te analizy to głównie własnymi siłami i środkami, bardzo rzadko korzystały one z usług innych podmiotów (2 - 3%). W gronie firm, które przeprowadziły takie analizy i napotkały w latach 2005 – 2007 sytuacje kryzysowe, 62% zadeklarowało, iż obejmowały one szeroki zakres potencjalnych poważnych problemów. Podobny odsetek (59%) tak określonych przedsiębiorstw dokonywał analiz sytuacji kryzysowych zarówno przed, jak i po ich wystąpieniu.

Dwie trzecie badanych przedsiębiorstw zadeklarowało, iż nie wdrożyło w okresie ostatnich dwóch lat jakiegokolwiek zabezpieczeń technicznych, organizacyjnych czy planów awaryjnych celem zapobieżenia sytuacjom kryzysowym. Spośród tych, które to uczyniły zakres działań profilaktycznych był szeroki i obejmował ochronę, monitoring, wprowadzenie certyfikatów jakości, dywersyfikację działalności, zabezpieczenia systemów informatycznych, jak również zabezpieczenia finansowe i kredytowe (wszystkie wymienione po 3% ogółu badanych firm). Tylko 20% przedsiębiorstw przyznało, że posiada plan wewnętrznych procedur działania (plan awaryjny) w sytuacji kryzysowej. Natomiast 25% przedsiębiorstw deklарowało, że nie ma takiej potrzeby. Wraz ze wzrostem wielkości przedsiębiorstwa rosła świadomość potrzeby posiadania takiego planu (od 16% wskazań w firmach małych do 58% w firmach dużych). Tylko 4% największych firm uznało, że nie ma potrzeby posiadania planu awaryjnego w przedsiębiorstwie. Najczęściej badane przedsiębiorstwa posiadały plan awaryjny na papierze i nigdy go nie weryfikowały (71%). Powołanie sztabu antykryzysowego zadeklarowało 25% badanych firm, przy czym wskaźnik ten dla dużych firm wynosił - 69%, dla średnich - 39%, a dla małych tylko 21%.

W ostatnich dwóch latach tylko 16% przedsiębiorstw starało się o zewnętrzne wsparcie swoich działań na cele związane z bezpieczeństwem działalności firmy, a spośród nich blisko 60% otrzymało takie wsparcie w formie finansowej i pozafinansowej. W tej kwestii wystąpiła po raz kolejny istotna różnica między podmiotami określanymi jako małe a największymi. Wśród przedsiębiorstw małych 15% występowało o zewnętrzne wsparcie działań profilaktycznych, zaś wśród największych firm wskaźnik ten był dwukrotnie

wyższy i wynosił 30%. W przypadku pomocy finansowej w ponad 50% były to środki pochodzące z funduszy Unii Europejskiej.

Podsumowanie

Ryzykiem można zarządzać we wszystkich podstawowych obszarach działalności człowieka, czyli w produkcji, handlu i szeroko rozumianych finansach. Jest to swego rodzaju sztuka i to sztuka bardzo trudna.

Z przeprowadzonych badań empirycznych wynika, że dla wielu polskich przedsiębiorstw świadome zarządzanie ryzykiem jest tematem stosunkowo nowym i widać wyraźnie, że firmy nie przywiązują do niego takiego znaczenia, jak firmy Europy Zachodniej lub z sektorów, które tradycyjnie mają do czynienia z zarządzaniem ryzykiem (np. w sektorach finansowych). Wraz z rozwojem polskich przedsiębiorstw można oczekiwać, że obszar ten będzie wzbudzać coraz większe zainteresowanie.

Literatura

- Beck U.: Społeczeństwo ryzyka. W drodze do innej nowoczesności. Wydaw. Naukowe SCHOLAR, Warszawa 2004.
- Bielecki W. T.: Przedsiębiorczość w wirtualnym środowisku. Aspekt dydaktyczny. Wydaw. Naukowe Wydziału Zarządzania Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 1999.
- Bizon – Górecka J.: Koszty w przedsiębiorstwie w ujęciu komplementarnym. „Rynek Terminowy” 2004 nr 2.
- Berliński L.: Projektowanie i ocena strategii innowacyjnych. Oficyna Wydawnicza Ośrodka Postępu Organizacyjnego Sp. z o.o., Bydgoszcz 2003.
- Butryn W.: Determinanty skuteczności procesów innowacyjnych w przedsiębiorstwach przemysłu spożywczego (praca doktorska pod kierunkiem prof. Eugeniusza Pudelkiewicza, Warszawa 2006).
- Dziawgo D.: Credit-rating. Ryzyko na międzynarodowym rynku finansowym. PWN, Warszawa 1998.
- Griffin R. W.: Podstawy zarządzania organizacjami. PWN, Warszawa 1996.
- Kaczmarek T. T.: Ryzyko i zarządzanie ryzykiem. Ujęcie interdyscyplinarne. Wydaw. Difin, Warszawa 2008.
- Kaczmarek T. T.: Zarządzanie zdywersyfikowane ryzykiem w świetle badań interdyscyplinarnych. Wydaw. Wyższej Szkoły Zarządzania i Marketingu, Warszawa 2003.
- Kasprzak T.: Działalność gospodarcza obarczona jest różnymi rodzajami ryzyka. www.dga.pl/print/strony/1i/378.phd (data dostępu 23. 04. 2009).
- Krawiec F.: Zarządzanie projektem innowacyjnym produktu i usługi. Wydaw. Difin, Warszawa 2000.
- Monkiewicz J.: Podstawy ubezpieczeń. Wydaw. Poltext, Warszawa 2000.
- Nahotko S.: Ryzyko ekonomiczne w działalności gospodarczej. Oficyna Wydawnicza Ośrodka Postępu Organizacyjnego, Bydgoszcz 2001.
- Sztumski W.: Ryzyko i świadomość ryzyka. W: Społeczeństwo a ryzyko. Red. naukowa L. W. Zacher, A. Kiepas. Wydaw. Fundacja Edukacyjna Transformacje, Warszawa 1994.
- Tarczyński W., Mojsiewicz M.: Zarządzanie ryzykiem. PWE, Warszawa 2001.

Streszczenie

W artykule przybliżono istotę i definicję ryzyka, warunki podejmowania decyzji w organizacjach gospodarczych, klasyfikację ryzyka i zarządzanie ryzykiem w organizacji gospodarczej. Przedstawiono również wyniki badań empirycznych dotyczących zarządzania ryzykiem w działalności przedsiębiorstw. Badania zostały przeprowadzone w 2007 roku. Obserwacją badawczą objęto 300 polskich przedsiębiorstw prowadzących działalność komercyjną. Z przeprowadzonych badań empirycznych wynika, że dla wielu polskich przedsiębiorstw świadome zarządzanie ryzykiem jest tematem stosunkowo nowym. Tylko co piąte przedsiębiorstwo przyznało, że posiadało plan wewnętrznych procedur działania na wypadek sytuacji kryzysowej.

Summary

Essence and definition of a risk, condition of making decision in company, classification of the risk and risk management in have been shown in this article. Moreover the results from empirical survey carried out in the year 2007 have been depicted. The results based on observations of 300 which run a business. It is important to take note that risk management problem for most of polish companies is really a new issue. Only every fifth company have its own procedure in case of critical situation.

Agnieszka Werenowska

Katedra Ekonomiki Edukacji, Komunikowania i Doradztwa
Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego

Znaczenie polityki komunikacyjnej przedsiębiorstwa w sytuacjach kryzysowych

The importance of communication policy in crisis situations

Wstęp

Zarządzanie przedsiębiorstwem w warunkach gospodarki rynkowej wiąże się z działalnością w stanie wysokiego ryzyka. Umiejętność przewidywania sytuacji kryzysowych, przeciwdziałania oraz zarządzania przedsiębiorstwem w czasie kryzysu determinuje sukces lub porażkę. Świadomość istnienia procedur antykryzysowych, właściwa polityka komunikacyjna we wszystkich obszarach przedsiębiorstwa pozwala na jego skuteczne zarządzanie.

Każda firma działająca aktywnie na rynku jest narażona na kryzys, który może pojawić się z różnych stron. Przyczyn jest wiele. Część z nich można przewidzieć i wyeliminować wcześniej, zanim przeobrażą się w realne zagrożenie dla stabilizacji. Nie każdy kryzys jest potencjalną porażką są również sytuacje kryzysowe, które da się przekuć w przysłowiowy sukces.

W czasie trwającego kryzysu jednym z istotniejszych elementów zarządzania firmą jest dostosowana do aktualnej sytuacji skuteczna polityka komunikacyjna z określonymi grupami otoczenia zewnętrznego i wewnętrznego.

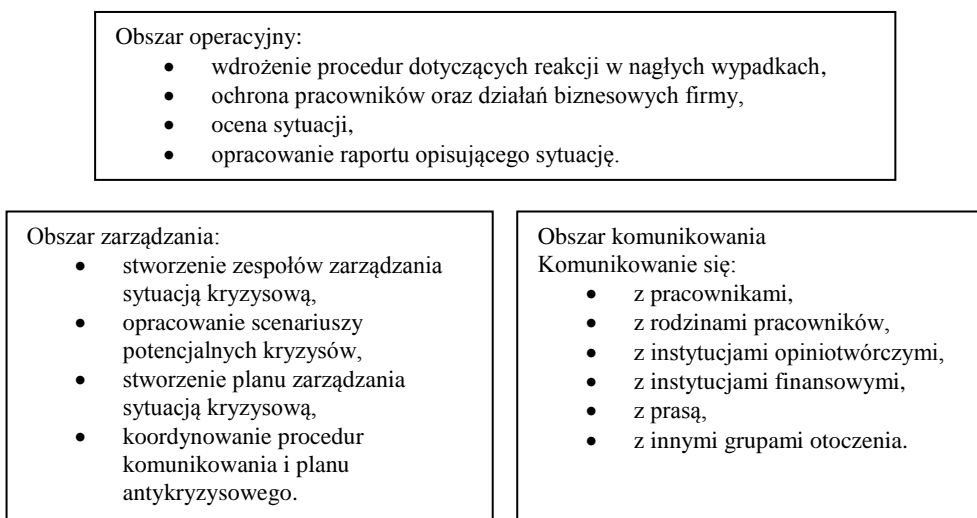
Działalność antykryzysowa

Definicji kryzysu w literaturze przedmiotu jest wiele. Większość z nich wskazuje, że kryzys to przede wszystkim nieoczekiwany, nagły obrót wydarzeń mający niekorzystny wpływ na funkcjonowanie przedsiębiorstwa. Może on dotknąć każdą jednostkę organizacyjną zarówno przedsiębiorstwa produkcyjne jak i samorządy, instytucje non profit i osoby publiczne. Jest zjawiskiem powszechnym, które zawsze oznacza przełom w działalności danej jednostki, swoistego rodzaju punktem zwrotnym, który najczęściej sygnalizuje destabilizację. Sytuacja kryzysowa zawsze wpływa negatywnie na postrzeganie firmy w grupach otoczenia. Sprawne zarządzanie w trakcie kryzysu szczególnie w początkowym etapie może czasami nawet doprowadzić do umocnienia pozycji firmy i obecnego wizerunku.

Przyczyny kryzysu mogą dotyczyć wielu aspektów działalności przedsiębiorstwa. Począwszy od problemów z komunikacją wewnętrzną, zarządzaniem potencjałem ludzkim i działalnością marketingową poprzez kryzysy technologiczne i informatyczne, te związane z atakami terrorystycznymi po związane z naruszeniem prawa. Praktycznie każdy obszar działalności przedsiębiorstwa może być potencjalną przyczyną sytuacji kryzysowej.

Znamiennym jest fakt, że jak wskazują badania Institute for Crisis Management, prawie 90% kadry kierowniczej 500 największych firm amerykańskich uważa, że kryzys w ich firmach jest nieunikniony, a z tej grupy 50% wdrażało procedury antykryzysowe. Badania przeprowadzone w Polsce przez jedną z agencji public relations dowiodły, że tylko około 5% firm posiada procedury antykryzysowe (w dużej mierze były to firmy z obcym kapitałem)¹, podczas gdy termin i zasady zarządzania problemowego (issue management) związanego z występowaniem sytuacji kryzysowych wprowadził już w 1976 roku H. Howard Chase – doradca do spraw public relations.

Działalność public relations w sytuacji kryzysowej obejmuje trzy podstawowe obszary na których powinna być skoncentrowana uwaga zespołu zarządzającego przedsiębiorstwem w kryzysie. Obszary wzajemnie się ze sobą przenikają. Jest to obszar: operacyjny, zarządzania i komunikowania co przedstawia rysunek 1.

RYSUNEK 1. Elementy reakcji przedsiębiorstwa na sytuację kryzysową

Źródło: W. Rydzak: Zarządzanie informacją w sytuacjach kryzysowych. W: Public relations. Znaczenie społeczne i kierunki rozwoju. Red. naukowa J. Olędzki, D. Tworzydło. PWN, Warszawa 2006, s. 280.

¹ W. Budzyński: Public relations. Strategia i nowe techniki kreowania wizerunku. Wydaw. POLTEXT, Warszawa 2008, s. 159.

Nie można w działaniach antykryzysowych pominąć żadnego z nich. Jednym z coraz bardziej zauważanych i stosowanych elementów antykryzysowych jest wdrażanie polityki społecznej odpowiedzialności biznesu (CSR). Społeczna odpowiedzialność biznesu jest traktowana jako nieodłączny element w strategii zarządzania przedsiębiorstwa. Działalność ta jawi się już nie jako moda ale konieczność, która dotyka coraz więcej firm mających dobro społeczności lokalnych sformułowane w strategii rozwoju.

Popularność CSR wynika bardzo często z niewydolności rządów w rozwiązywaniu problemów społecznych. Ważnym z punktu widzenia przedsiębiorstwa jest jego pozytywne postrzeganie i tworzenie odpowiedniego wizerunku, a CSR daje możliwość ukazania firmy przez pryzmat prospołecznych działań co niewątpliwie ma ogromny wpływ na przeciwdziałanie sytuacjom kryzysogennym. Wspomagając lokalne przedsięwzięcia nie tylko daje się poznać jako firma „szlachetna” ale kreuje się w świadomości określonych grup otoczenia jako godna zaufania.

Korzyści wprowadzenia strategii odpowiedzialności można rozpatrywać w dwóch zakresach: przedsiębiorstwa i społeczeństwa. Do korzyści wewnętrznych przedsiębiorstwa można zaliczyć:

- zwiększenie zaangażowania i motywacji pracowników,
- tworzenie kultury organizacyjnej,
- niższe koszty nadzoru,
- wzrost innowacyjności,
- korzyści marketingowe, dzięki darowiznom.

Wśród korzyści zewnętrznych przedsiębiorstwa wymienia się:

- pozytywny wizerunek interesariuszy,
- bezkonfliktowe prowadzenie działalności w społeczności lokalnej,
- wzrost liczby lojalnych klientów,
- wzrost konkurencyjności,
- zainteresowanie inwestorów,
- prestiż w otoczeniu.

Do korzyści dla społeczeństwa zalicza się:

- aktywny udział przedsiębiorstw w rozwiązywaniu problemów społecznych,
- ochronę środowiska,
- aktywizację społeczności lokalnej,
- programy edukacyjne, szkoleniowe dla mieszkańców,
- możliwości wykorzystania czasu pracowników (wolontariat),
- finansowanie działalności charytatywnej, sportowej, kulturowej²
- nowe miejsca pracy.

---

² J. Adamczyk: Społeczna odpowiedzialność przedsiębiorstw. PWE, Warszawa 2009, s. 16.

Wydatki na CSR sięgają w Stanach Zjednoczonych 1 mld dolarów rocznie, ale inwestycja z pewnością się opłaca. W Unii Europejskiej, po uchwaleniu w 2000 roku Strategii Lizbońskiej, zaangażowanie społeczne biznesu uzyskało status priorytetowy³.

Szefowie firm bardzo wiele czasu poświęcają zagadnieniom związanym z promocją i sprzedażą, stosunkowo mniej przygotowaniom do sytuacji kryzysowych. Tymczasem przewidywanie i zapobieganie występowaniu takich sytuacji to jedno z najistotniejszych zadań specjalistów public relations.

Zwykle kierownictwu organizacji trudno jest zdobyć się na racjonalną ocenę sytuacji kryzysowej wówczas, kiedy ona nastąpi. A przecież większość kryzysów w naturalny sposób towarzyszy działalności prowadzonej przez firmę. Nie tylko wypadek, skażenie środowiska, kłopoty ze związkami zawodowymi etc., ale także błąd czy nieuczciwość pracownika, od czasu do czasu zdarzają się. Oczywiście należy uczynić wszystko, by te niekorzystne sytuacje występowały jak najrzadziej, ale całkowicie nie można ich wyeliminować. Z tego względu należy je oceniać jako zjawiska naturalne i podejmować działania, które przede wszystkim powinien cechować profesjonalny dystans do kłopotu, jaki pojawił się w firmie⁴.

W przygotowaniu do kryzysu można wyróżnić kilka etapów. Każde przygotowanie powinno poprzedzić przewidywanie wszystkich możliwych zagrażających firmie sytuacji. Najlepszą metodą jest burza mózgów, w której biorą udział przedstawiciele wszystkich działów w firmie. Kolejnym etapem jest wyznaczenie zespołu kryzysowego i przygotowanie tzw. książki kryzysowej oraz określenie wszelkich procedur antykryzysowych.

Określenie procedur jest jednym z trudniejszych działań w całym planie kryzysowym. Procedury powinny dotyczyć między innymi⁵:

- zbierania informacji na temat kryzysu,
- powiadamiania i informowania osób oraz instytucji zaangażowanych w kryzys,
- podejmowania decyzji,
- kontaktów z mediami,
- przekazywania informacji do innych grup docelowych,
- monitorowania,
- raportowania.

Sytuacja kryzysowa to dla specjalistów public relations największe wyzwanie. Oprócz świetnego przygotowania, uruchomienia procedur bardzo istotnym jest szybkość reakcji i właściwa komunikacja zarówno z grupami otoczenia zewnętrznego jak i wewnętrznego.

---

³ W. Rydzak: Zarządzanie informacją w sytuacjach kryzysowych. W: Public relations. Znaczenie społeczne i kierunki rozwoju. Red. naukowa J. Olędzki, D. Tworzydło. PWN, Warszawa 2006, s. 283.

⁴ P. Bielawski: Kryzys chroniczny i kryzys wtórny. www.proto.pl

⁵A. Łaszyn: Komunikacja kryzysowa. W: Sztuka public relations. Z doświadczeń polskich praktyków. Wydaw. Związku Firm Public Relations, Warszawa, 2006, s. 152.

Komunikowanie w sytuacjach kryzysowych

Podstawą komunikacji kryzysowej jest gruntowne przygotowanie w stosunku do pracowników oraz mediów – grupie otoczenia zewnętrznego. Niezwykle cennym w przedsiębiorstwie z punktu widzenia komunikacji kryzysowej jest posiadanie sprawnego zespołu specjalistów z zakresu media relations.

Główne cele kampanii informacyjnej w kryzysie to przede wszystkim⁶:

- ustalenie jasnych kryteriów procesu informowania,
- zbadanie i ugruntowanie wiarygodności źródeł informacji,
- sprawny przepływ i rozpowszechnianie informacji,
- umacnianie wiary w możliwość opanowania zaistniałej sytuacji,
- spowodowanie wzrostu zaufania decydentów,
- integrowanie ludzi,
- wsparcie psychiczne,
- hartowanie ducha,
- wspieranie morale,
- motywowanie,
- zapobieganie szerzeniu się paniki, pogłosek, plotek.

W kryzysie najlepsze plany i strategie potrafią zawieść jeśli informacje nie są sprawnie i szybko przekazywane. Kluczowe znaczenia ma tu zawsze szybkość. Pierwsze 24 godziny od zaistnienia zdarzenia są najistotniejsze dla wypełnienia tzw. luki informacyjnej.

William Adams, ekspert w dziedzinie zarządzania, wskazuje na siedem etapów pomocnych w planowaniu komunikowania ryzyka:

1. Postrzegaj komunikowanie ryzyka jako część szerszego programu zarządzania ryzykiem i uwzględniaj fakt, że jest on pochodną polityki, siły i kontrowersyjnych problemów.
2. Zachęcaj kierownictwo do uczestniczenia w „kręgu komunikacyjnym” i staraj się szkolić ich w zakresie efektywnej współpracy z mediami.
3. Nawiąż współpracę z wiarygodnymi zewnętrznymi ekspertami, którzy mogliby stanowić źródło informacji dla dziennikarzy.
4. Zadbaj o własną edukację w zakresie zarządzania ryzykiem w obszarze, w którym pracujesz, co pozwoli ci zwiększyć swoją wiarygodność w relacjach z ludźmi mediów.
5. W relacjach z mediami pierwszy przedstawiaj rzetelne fakty i liczby, zanim oni przedstawiają je tobie.

---

⁶ A. Murdoch: Komunikowanie w kryzysie, jak ratować wizerunek firmy. Wydaw. POLTEXT, Warszawa 2003, s. 37.

6. Badaj odbiór swojej organizacji przez media i pozostałe części otoczenia organizacji, by określić zaufanie do niej oraz ocenić, czy twój przekaz będzie wiarygodny.
7. Staraj się zrozumieć swoje otoczenie oraz to, w jaki sposób media mogą wesprzeć cię w skutecznej komunikacji⁷.

Współcześnie żyjemy w społeczeństwie medialnym i to media relations w kryzysie wysuwają się na pierwszy plan. Umiejętność formułowania informacji do mediów, sposób ich przekazu i reakcja na pytania stają się kluczowym zadaniem rzecznika prasowego i specjalnie powołanego zespołu komunikacji kryzysowej. Podstawą polityki komunikacyjnej jest doinformowanie mediów zanim same się poinformują, przekazywanie informacji prawdziwych i rzetelnych oraz mówienie jednym głosem. Niedopuszczalnym jest zjawisko, w którym poszczególni członkowie zespołu kryzysowego inaczej interpretują zaistniałą sytuację prezentując rozbieżne stanowisko. Spójność przekazywanych informacji jest kojarzona z wiarygodnością określonej jednostki.

Kolejną sferą działania jest skuteczna komunikacja wewnętrzna. Prawidłowy przepływ informacji między kierownictwem i pracownikami jest gwarantem stabilizacji w grupie otoczenia wewnętrznego. Należy wcześniej powiadomić pracowników by nie podawali żadnych informacji „osobom trzecim” nawet pod groźbą wyrzucenia z pracy. Innym ważnym aspektem tej komunikacji jest stałe zapewnienie pracownikom bieżących informacji od kadry zarządzającej. Nie jest dobrze kiedy pracownicy o kryzysie w firmie dowiadują się z mediów. W związku z tym język komunikacji wewnętrznej powinien być⁸: jasny, zwięzły, odbiurokratyzowany, prosty, pozytywny.

Otwartość w stosunku do pracowników to przeciwdziałanie plotkom, które są jedną z najgroźniejszych przyczyn powstawania niepożądanych sytuacji w przedsiębiorstwie podobnie jak dominacja kanałów nieformalnych nad formalnymi.

Istnieje konieczność nowego podejścia do problemu. Takiego, dzięki któremu pracownik będzie otrzymywał informacje, które są dla niego niezbędne do rozumienia bieżących wydarzeń w firmie, czy też wykonywania swojej pracy. Znaczącą funkcję odgrywają tutaj również: wiedza na temat specyfiki komunikacji interpersonalnej oraz nowe media (sieć intranet, blogi, sms'y, video konferencje). Wszystko to służy temu, by pracownik otrzymał informację od dyrektora możliwie szybko, a nie usłyszał jej zniekształconą wersję poprzez pocztę pantoflową⁹.

Na potrzeby poszczególnych kryzysów opracowuje się odrębną politykę komunikacyjną w stosunku do określonych grup otoczenia. W reakcjach na kryzys wyróżnia się kilka typów sposobów zachowań: szklany dom, wieża babel, uderzenie z wyprzedzeniem. Różnica między nimi polega na odmiennym sposobie

---

⁷ F. P. Seitel: Public relations w praktyce. Wydaw. FELBERG SJA, Warszawa 2003, s. 229.

⁸ Tamże, s. 38.

⁹ J. Bradfield: Poczta pantoflowa osłabia proces komunikacji wewnętrznej. www.proto.pl

komunikowania się przedsiębiorstwa zaangażowanego w kryzys z zainteresowanymi grupami.

Strategia szklanego domu oparta jest przede wszystkim na rzetelności, otwartości i dostępności komunikacyjnej oraz współpracy z wszystkimi bezpośrednio lub pośrednio zaangażowanymi w kryzys. Strategia ta najczęściej stosowana jest przez organizacje, które w sytuacji kryzysowej widzą szansę i których stopień winy nie ma większego wpływu na postrzeganie kryzysu.

Wieża babel, będąca odwrotnością "szklanego domu", to całkowita blokada dostępu do informacji, by jak najszybciej doprowadzić do zaniku doniesień medialnych lub zyskać czas na przygotowanie reakcji. Dochodzi do odwoływania konferencji prasowych, unikania dziennikarzy lub odsyłania ich na później. Uderzenie z wyprzedzeniem, to strategia w której organizacja wiedząc o zbliżającym się kryzysie wcześniej podejmuje i komunikuje działania prowadzące do zniwelowania zagrożenia lub obniżające ciężar gatunkowy kryzysu¹⁰.

Wybór poszczególnej strategii jest uzależniony od specyfiki sytuacji kryzysowej w jakiej znalazła się dana jednostka. Należy pamiętać, że w kryzysie firma zawsze jest uważniej obserwowana przez media. Ukazanie w takiej chwili odpowiedzialności firmy, profesjonalizmu w działaniu może pomóc w zażegnaniu kryzysu ale również zdobyć lub powiększyć zaufanie u odbiorców, którzy w innej sytuacji nigdy nie zwróciliby uwagi na firmę. Wtedy śmiało można powiedzieć, że kryzys został przekuty w sukces.

Podsumowanie

Zarządzanie przedsiębiorstwem staje się coraz trudniejsze ze względu na rosnącą liczbę zagrożeń związanych z funkcjonowaniem w gospodarce rynkowej. Umiejętność przewidywania sytuacji kryzysowych daje szansę na ciągłość istnienia w branży. W czasie trwającego kryzysu jednym z istotniejszych elementów zarządzania firmą jest dostosowanie do aktualnej sytuacji polityki komunikacji wewnętrznej i zewnętrznej.

Działalność public relations w sytuacji kryzysowej obejmuje obszar operacyjny, zarządzania i komunikowania. Szczególnie istotny jest obszar komunikowania z pracownikami i mediami, które są bardzo kreatywne w tworzeniu wizerunku przedsiębiorstwa.

Warto oprócz programów kryzysowych, przeciwdziałać powstawaniu sytuacji, które mogą doprowadzić do kryzysu. Jednym z popularnych ostatnio sposobów jest wdrażanie polityki społecznej odpowiedzialności biznesu (CSR).

---

¹⁰ R. Czechowski: Strategie retoryczne i strategie public relations w sytuacjach kryzysowych. www.proto.pl.

Tylko te przedsiębiorstwa, które mają opracowany program polityki komunikacyjnej w stosunku do wszystkich grup otoczenia są w stanie przetrwać trudne sytuacje kryzysowe a nawet przekuć je w sukces.

Literatura

- Adamczyk J.: Społeczna odpowiedzialność przedsiębiorstw. PWE, Warszawa 2009.
- Bielawski P.: Kryzys chroniczny i kryzys wtórny. www.proto.pl.
- Bradfield J.: Poczta pantoflowa osłabia proces komunikacji wewnętrznej. www.proto.pl.
- Budzyński W.: Public relations. Strategia i nowe techniki kreowania wizerunku. Wydaw. POLTEXT, Warszawa 2008.
- Czechowski R.: Strategie retoryczne i strategie public relations w sytuacjach kryzysowych. www.proto.pl.
- Łaszyn A.: Komunikacja kryzysowa. W: Sztuka public relations. Z doświadczeń polskich praktyków. Wydaw. Związku Firm Public Relations, Warszawa 2006.
- Rydzak W.: Zarządzanie informacją w sytuacjach kryzysowych. W: Public relations. Znaczenie społeczne i kierunki rozwoju. Red. naukowa J. Olędzki, D. Tworzydło. PWN, Warszawa 2006.
- Seitel F. P.: Public relations w praktyce. Wydaw. FELBERG SJA, Warszawa 2003.

Streszczenie

Każda firma działająca aktywnie na rynku jest narażona na kryzys, który może pojawić się z różnych stron. Przyczyn jest wiele. Część z nich można przewidzieć i wyeliminować wcześniej, zanim przeobrażą się w realne zagrożenie dla stabilizacji.

Jednym z najistotniejszych elementów w zarządzaniu przedsiębiorstwem w czasie kryzysu jest skuteczna polityka komunikacyjna, która dotyczy zarówno grup otoczenia zewnętrznego jak i wewnętrznego. Do sytuacji zagrażających przedsiębiorstwu można się przygotować. Jednak jak wskazują badania tylko nieliczni menedżerowie podejmują wysiłek związany z przygotowaniem procedur antykryzysowych.

Wybór poszczególnych strategii jest uzależniony od specyfiki sytuacji kryzysowej w jakiej znalazła się dana jednostka. Należy pamiętać, że w kryzysie firma zawsze jest uważniej obserwowana przez media. Ukazanie w takiej chwili odpowiedzialności firmy, profesjonalizmu w działaniu może pomóc w zażegnaniu kryzysu ale również zdobyć lub powiększyć zaufanie u odbiorców, którzy w innej sytuacji nigdy nie zwróciliby uwagi na firmę. Wtedy śmiało można powiedzieć, że kryzys został przekuty w sukces.

Summary

Each company working actively on the market is exposed to crisis which can occur from various directions. There are plenty of reasons. Some of them can be predicted and eliminated earlier, by the time they transform into real threats for the company's stability.

One of the most crucial elements in managing the company in crisis situation is an effective communication policy, which concerns both external and internal circles. The company can prepare for the crisis situations. Researches show that few managers involve in preparing anti-crisis procedures.

The company's a specific crisis situation determines certain strategy. It has to be bear in mind that media watch carefully companies, especially in the state of crisis. Consequently, showing the company's responsibility and professionalism, can not only help fight the crisis but also gain and increase consumers' confidence who otherwise wouldn't take interest in the company. Then it can safely be said that crisis was changed into success

CZEŚĆ II

FORMY DZIAŁAŃ PRZEDSIĘBIORCZYCH

Ewa Lipianin-Zontek

Zbigniew Zontek

Akademia Techniczno – Humanistyczna w Bielsku-Białej

Kreowanie przedsiębiorczości na terenach wiejskich na przykładzie obszarów górskich województwa śląskiego

Enterprise creation in rural areas on an example of mountain territories in śląskie province

Wstęp

W ciągu ostatnich kilkunastu lat można zauważyć głębokie zmiany na wsi. Podstawowe czynniki ekonomiczne, które kształtują przeobrażenia na polskiej wsi to między innymi spadek cen produktów rolnych oraz postępujące trudności z ich zbytem. Rolnicy zmuszeni są przechodzić z ekstensywnej formy gospodarowania, zależnej od ilości posiadanej ziemi, do gospodarowania intensywnego, w którym ziemia traci selektywnie na znaczeniu. Czynnikiem kształtującym działania rolnika na obszarach wiejskich będą więc: wyposażenie kapitałowe, nowoczesne urządzenia techniczne, jakość czynnika ludzkiego w postaci uzdolnień przedsiębiorczych, organizacyjnych i menedżerskich¹.

Według R.W. Griffina przedsiębiorczość jest procesem organizowania, prowadzenia działalności gospodarczej oraz podejmowania związanego z nią ryzyka². Przedsiębiorczość oznacza uruchomienie przedsięwzięcia gospodarczego i wykonywanie aktywnej roli w jego zarządzaniu. Rolnicy, chcąc dostosować się do szybkich zmian w otoczeniu, mają możliwość podjęcia różnych działań przedsiębiorczych, działań które dają nowe możliwości zarobkowania. Jedną z nich stała się działalność związana z turystyką.

Także wśród podmiotów, które mają wpływ na podejmowanie różnorodnej działalności na terenach wiejskich, dominuje opinia, iż turystyka jest istotnym elementem polityki trwałego rozwoju obszarów wiejskich, a głównym zadaniem stawianym sobie przez te podmioty jest przygotowanie środowiska wiejskiego do pełnienia funkcji turystyczno – rekreacyjnej na tych terenach. Jak podkreśla A. P. Wiatrak rozwój turystyki na obszarach wiejskich będzie wymagać powstania

---

¹ Por.: J. Sikora: Agroturystyka przykładem przedsiębiorczości na wsi. W: Gospodarka turystyczna w XXI wieku – stan obecny, perspektywy rozwoju. Red. naukowa S. Bosiacki. Wydaw. AWF w Poznaniu, Poznań 2002.

² R. W. Griffin: Podstawy zarządzania organizacjami. PWN, Warszawa 1996, s.730.

dużej grupy społecznej oraz instytucjonalnej, takiej która będzie posiadać zarówno kompetencje jak i motywacje – również ekonomiczną – do tworzenia warunków kreowania produktów turystycznych na terenach wiejskich³.

Podmioty mające wpływ na pobudzanie działań przedsiębiorczych w zakresie turystyki na wsi

Głównym celem działań przedsiębiorczych w zakresie turystyki na wsi jest kreowanie produktu turystycznego. Produkt ten staje się czynnikiem pobudzającym napływ turystów na dany obszar. Wśród podmiotów zaangażowanych w proces tworzenia produktu turystycznego wsi można wyróżnić:

- producentów specyficznych produktów turystycznych;
- przedstawicieli władz lokalnych i regionalnych;
- mieszkańców/rolników;
- oraz samych turystów⁴.

Producentem specyficznych produktów turystycznych jest nie tylko sektor prywatny. Sektor publiczny, w tym poszczególne podmioty administracji publicznej oraz przedsiębiorstwa publiczne, zaangażowane są w kreowanie produktów turystycznych, np. budowę obiektów sportowo – rekreacyjnych i innych, które jednocześnie służą mieszkańcom i podnoszą ich jakość życia. Działania te, podejmowane przez sektor publiczny mogą być realizowane wspólnie z sektorem prywatnym, a inicjowane przez władze lokalne, regionalne czy krajowe np. przez centralny zarząd lasów państwowych.

Ważnym ogniwem w tworzeniu produktów turystycznych na wsi są władze samorządowe. Szczególna rola przypada samorządom niższego szczebla: powiatom i gminom, gdyż rozwój turystyki na ich terytorium uzależniony jest od istniejących tam walorów zasobów turystycznych oraz elementów zagospodarowania turystycznego⁵.

Działania władz gmin, powiatów czy województwa w kierunku rozwoju produktów turystycznych na wsi muszą być spójne. Władze samorządowe powinny cechować się całościowym spojrzeniem na ofertę turystyczną i koordynować działania sektora publicznego i prywatnego. O skuteczności działań władz samorządowych świadczyć powinna poprawa rentowności przedsiębiorstw działających na rynku turystycznym i rosnąca rola sektora turystyki w gospodarce

---

³ A. P. Wiatrak: Agroturystyka jako instrument rozwoju regionalnego. „Rocznik Naukowy Wyższej Szkoły Turystyki i Rekreacji w Warszawie”, Warszawa 2004 nr 2.

⁴ Por.: V. T. C. Middleton, R. Hawkins: Sustainable Tourism. A Marketing Perspective. Buitenworth-Heinemann, Oxford 1998, s. 87.

⁵ A. Rapacz: Organizacja i zarządzanie turystyką w Polsce na szczeblach lokalnym i regionalnym. W: Gospodarka turystyczna. Wybrane zagadnienia jej funkcjonowania. Prace naukowe AE we Wrocławiu, Wrocław 1999 nr 839, s. 16.

regionalnej. Skutki działań na rzecz rozwoju turystyki w skali lokalnej mogą przejawiać się jako:

- wzrost dochodów ludności i budżetu lokalnego;
- urbanizacja;
- wzrost zatrudnienia;
- poprawa standardu życia społeczności;
- rozwój małej przedsiębiorczości;
- poprawa i rozwój lokalnej infrastruktury technicznej i usług;
- ożywienie folkloru i rzemiosła lokalnego;
- zainteresowanie lokalną historią⁶.

Samorząd ponosi odpowiedzialność za strategiczne ukształtowanie produktu turystycznego całego regionu, dlatego powinien dążyć do kreowania współpracy wszystkich wytwórców tegoż produktu. Stąd też, rola (inspiracyjno-przewodnia) samorządu terytorialnego w realizacji polityki turystycznej, ze szczególnym uwzględnieniem działań pobudzających społeczność lokalną do wykorzystywania własnego potencjału intelektualnego i rzeczowego w celu podejmowania działalności gospodarczej w turystyce⁷. Należy, również wskazać, iż dla zwiększenia efektywności wykorzystania środków finansowych i skuteczniejszej realizacji zadań, szczególnie gdy działania wykraczają poza obszar jednej gminy, samorzady terytorialne tworzą różnego rodzaju związki i stowarzyszenia (np. stowarzyszenia gmin czy Euroregiony, wykraczające poza granice państwa).

Produkty obszarów wiejskich i agroturystyczne kreowane przy współudziale mieszkańców wsi

Szczególna rola w kreowaniu produktów turystycznych przypada mieszkańcom danej wsi i ich przedsiębiorczości⁸. Mieszkańcy korzystając z oferty turystycznej regionu, występują z pozycji podmiotu popytowego, korzystając z infrastruktury oraz usług, niejednokrotnie przyczyniając się do podnoszenia jakości życia na danym obszarze. Z drugiej strony kreują podaż, pracując przy obsłudze ruchu turystycznego, prowadząc własną działalność gospodarczą

---

⁶ W.W. Gaworecki: Miejsce turystyki w strategii i polityce rozwoju regionu. W: Warunki rozwoju turystyki w regionie. Red. naukowa J. Karwowski. Wydaw. Zachodniopomorskiej Szkoły Biznesu w Szczecinie, Szczecin 2002, s. 87.

⁷ D. Jaremen: Wpływ samorządów terytorialnych na rozwój gospodarki turystycznej w województwie jeleniogórskim. W: Teoria i Praktyka. Problemy opracowywania i wdrażania strategii marketingowych w regionach turystycznych. Red. naukowa A. Rapacz. Wydaw. AE we Wrocławiu, Wrocław 1997, s. 47.

⁸ A. Prusek: Strategia rozwoju regionów w warunkach gospodarki rynkowej. Wydaw. „Secesja”, Kraków, 1995, s. 15.

(agroturystykę, wynajem pokoi, sprzedaż pamiątek), czy prowadząc odpowiedni styl życia, który może być atrakcją przyciągającą turystów.

Społeczność lokalna często definiowana jest jako „zespół ludzi zamieszkujących określone terytorium, stanowiące całość ekonomiczną, społeczną, kulturową”⁹. Kapitał społeczny nierozdzielnie łączy się z obecnie funkcjonującym w warunkach polskich rozwojem regionalnym. Mimo, że rozwój regionu nadal cechuje – „wzrost produktu regionalnego i dochodów pieniężnych”¹⁰ – to siłą motoryczną staje się szeroko rozumiana infrastruktura intelektualna: dobrze wykształcona siła robocza, dobrze rozwinięte ośrodki badawcze i akademickie, klimat przedsiębiorczości, atrakcyjny poziom życia¹¹. Jak wskazuje A. Klasik „jakość kapitału ludzkiego i społecznego (...) rozstrzygają o przyszłości i dynamice regionów”, a u podstaw rozwoju regionów leży kultura, tożsamość i integracja społeczności lokalnych¹².

Cechą charakterystyczną kapitału społecznego są tzw. „spontaniczne zachowania społeczne”, rozumiane jako umiejętności tworzenia nowych związków i działania według norm przez nie ustalonych. Kapitał ten opiera się na:

- specyfice zachowań ludzkich skupionych wokół udziału w sieciach partnerstwa;
- współpracy;
- zaufaniu;
- cechach wspólnych¹³.

Rezultatem współpracy opartej na żywym poczuciu wzajemnej korzyści jej uczestników jest efektywniejsze rozwiązywanie problemów i wydajniejsze zaspokajanie potrzeb danej społeczności, zmniejszenie niepewności działalności gospodarczej oraz zwiększenie aktywności gospodarczej. Kolejnym efektem współpracy jest koordynacja działań indywidualnych i grupowych oraz fakt, iż współpraca ta umożliwi zmniejszanie indywidualnych nakładów i ryzyka związanego z funkcjonowaniem w gospodarce¹⁴.

Zorganizowane formy kapitału społecznego mają istotne znaczenie w aspekcie kreowania produktu turystycznego regionu, przy czym zorganizowany udział mieszkańców w tworzeniu tego produktu jest najbardziej zauważalny na terenach wiejskich, gdzie powstają stowarzyszenia agroturystyczne.

W ciągu ostatnich lat powstały liczne stowarzyszenia agroturystyczne, niektóre uczelnie wyższe utworzyły wydziały o tej specjalności, samorządy lokalne uwzględniły aspekty turystyki wiejskiej w strategiach rozwojowych gmin,

⁹ Por. G. Gęsicka: Partnerstwo w rozwoju lokalnym. Wydaw. „Śląsk”, Katowice 1996, s. 13;

F. Fukuyama: Zaufanie. Kapitał społeczny a droga do dobrobytu. PWN, Warszawa 1997, s. 20.

¹⁰ A. Klasik: Strategie regionalne. Formułowanie i wprowadzanie w życie. Wydaw. AE w Katowicach, Katowice 2001, s. 11.

¹¹ T. Markowski: Zarządzanie rozwojem miast. PWN, Warszawa 1999, s. 61.

¹² A. Klasik: op. cit., s. 64.

¹³ Z. Barczyk, Z. Biniecki, A. Ochojski, B. Szczupak: Przedsiębiorczość, samorządność, rozwój lokalny. Wydaw. AE w Katowicach, Katowice 2001, s. 42.

¹⁴ A. Matysiak: Źródła kapitału społecznego. Wydaw. AE we Wrocławiu, Wrocław 1999, s. 62.

wydawane są książki, katalogi i poradniki. Również turyści jako klienci stawiają większe wymagania względem różnorodności i atrakcyjności oferowanych produktów agroturystycznych, w szczególności odpowiednich standardów mieszkaniowych.

Turystyka wiejska jest to, jak sama nazwa wskazuje, turystyka związana ze środowiskiem wiejskim. Ze względu na różnorodność obszarów wiejskich na świecie trudno jest sformułować optymalną definicję. Wpływają na to następujące czynniki:

- turystyka wiejska nie ogranicza się tylko do obszarów miejskich, ale poprzez wycieczki, zatrudnienie i zakupy rozciąga się również na obszary wiejskie;
- kryteria używane w poszczególnych krajach przy określaniu obszarów wiejskich są różne, w zależności od regionu świata turystyka wiejska przyjmuje różne formy;
- nie każdy rodzaj turystyki, mający miejsce na terenach wiejskich, ma charakter wiejski;
- turystyka może przyczynić się do urbanizacji wsi, powodując zmiany kulturowe i gospodarcze rujnąc urok miasteczka czy wsi;
- działania związane z tą formą turystyki są złożone i wieloaspektowe¹⁵.

G. Gołębski proponuje uniwersalną definicję turystyki, według której: „turystyka wiejska oznacza spędzenie czasu wolnego w środowisku wiejskim”¹⁶. Bazę noclegową turystyki wiejskiej tworzą: pensjonaty, pokoje gościnne, prywatne domy letniskowe, kempingi. Można więc wskazać, iż turystyka wiejska to całokształt działalności turystycznej obejmująca tereny wiejskie, a jej charakterystyczne cechy to przestrzeń, kontakt z naturalnym środowiskiem, możliwość przebywania z innymi, zarówno z mieszkańcami wsi jak i przyjezdnymi turystami¹⁷.

Definicje turystyki wiejskiej podkreślają jej związek z obszarami wiejskimi, ich infrastrukturą oraz środowiskiem społecznym i kulturalnym. Często popełnianym błędem w zakresie terminologii jest stosowanie zamiennie turystyki na terenach wiejskich z turystyką wiejską oraz z podrzędnym w stosunku do niej pojęciem - agroturystyki. J. Majewski definiuje te terminy następująco:

- **turystyka na terenach wiejskich** dotyczy każdej formy turystyki mającej miejsce na wsi. W szerokim znaczeniu to pojęcie może obejmować obszar wiejski wyznaczony administracyjnie, nawet wysoko zurbanizowany, lub w ujęciu węższym odnosi się do obszaru wiejskiego o rozproszonym układzie osiedli i niezurbanizowanym krajobrazie. Bazę noclegową w obu przypadkach może stanowić hotel na kilkadziesiąt lub więcej osób czy ośrodek wczasowy;

¹⁵ J. Majewski, B. Lane: Turystyka wiejska i rozwój lokalny. Fundacja Fundusz Współpracy, Poznań 2001, s. 32 - 34.

¹⁶ G. Gołębski: Kompendium wiedzy o turystyce. PWN, Warszawa - Poznań 2002, s. 32 - 33.

¹⁷ P. Wiatrak: Wpływ agroturystyki na zagospodarowanie obszarów wiejskich. „Zagadnienia Ekonomiki Rolnej” 1996 nr 1, s. 35.

- **turystyka wiejska** jest to pojęcie węższe od poprzedniego i obejmuje turystykę odbywającą się w środowisku wiejskim o niezurbanizowanej zabudowie, tradycyjnych strukturach społecznych, osobistych kontaktach, atmosferze lokalności, małej skali zakwaterowania, form rekreacji o małej intensywności, nie wymagających dużych inwestycji, ingerujących znacznie w środowisko. Baza noclegowa obejmuje tutaj małe pensjonaty, leśniczówki, dworki i kwatery prywatne. Uwzględniając wieloaspektowość i różnorodność zjawiska, do turystyki wiejskiej można zaliczyć: agroturystykę, wakacje przyrodnicze, ekoturystykę, turystykę pieszą, turystykę wspinaczkową, turystykę rowerową, wakacje w siodle, turystykę sportową, turystykę zdrowotną, myślistwo, wędkarstwo, turystykę edukacyjną, krajoznawstwo, turystykę etniczną;
- **agroturystyka** dotyczy tej formy turystyki, która jest ściśle związana z rolnictwem i działającym gospodarstwem rolnym, hodowlanym, rybackim, ogrodniczym itp.

Agroturystyka obejmuje wszelkie działania dotyczące organizowania pobytu turystów przez rolników i ich rodziny we własnym gospodarstwie. Pobyt w gospodarstwie rolnym, tzn. zakwaterowanie, czasami połączony z wyżywieniem stanowi ofertę agroturystyczną. Często zostaje ona wzbogacona o takie usługi jak: wypożyczenie bryczki, rowerów, sprzętu do wędkowania, organizowanie kuligów, wycieczek czy też umożliwienie jazdy konnej¹⁸.

Rozwój agroturystyki dla rolników i mieszkańców wsi, w aspekcie społeczno – kulturowym, wiąże się przede wszystkim z:

- integracją środowiska wiejskiego i współpracą w realizacji przedsięwzięć turystycznych;
- rozwojem samorządności lokalnej, ale w powiązaniu z celami ponad lokalnymi, zgodnie z zasadą „*myśleć globalnie, działać lokalnie*”;
- ponownym zainteresowaniem turystów i mieszkańców wsi zabytkami i tradycjami wsi, które sprzyjają zachowaniu dziedzictwa kulturalnego;
- wykształceniem przywództwa w środowisku wiejskim;
- promocją kontaktów kulturowych, wzajemnego zrozumienia i współpracy między turystami a mieszkańcami wsi;
- poprawą jakości życia społeczności wiejskich¹⁹.

Zdecydowana większość potencjalnych klientów produktów agroturystycznych jest zainteresowana różnorodnymi ofertami zorganizowania czasu wolnego na terenie danej wsi lub też regionu²⁰. Aby spełnić te oczekiwania, konieczne staje się określenie wszystkich elementów struktury produktu

¹⁸ E. Kmita: Agroturystyka jako szansa aktywizacji społeczno – gospodarczej środowisk wiejskich. „Zagadnienia Doradztwa Rolniczego” 1994 nr 2, s. 18 - 20.

¹⁹ A. P. Wiatrak: op. cit., s. 37.

²⁰ W. Gotkiewicz, Z. Brodziński, W. Szalkiewicz: Dodatkowe i alternatywne źródła dochodów na obszarach wiejskich. Wydaw. Centrum Rozwoju Obszarów Wiejskich Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie, Olsztyn 2000, s. 141.

i stworzenie z nich - wszechstronnej oferty wypoczynku - poprzez zintegrowane, planowe działania gospodarzy i ludności wiejskiej oraz umiejętne zarządzanie.

Kreując produkt agroturystyczny, bardzo ważne jest wspólne zaangażowanie mieszkańców wsi i działania zespołowe. Zdecydowana większość tych osób nie ma doświadczenia w tej dziedzinie, dlatego spotykają się z takimi przeszkodami, jak: duża konkurencja, trudne zasady gospodarki rynkowej oraz brak pieniędzy na sfinansowanie koniecznych kosztów inwestycyjnych. Współpraca jest niezwykle pomocna w stworzeniu szerszej oferty turystycznej, zmniejszeniu kosztów rozruchu i działalności, a przede wszystkim podczas promocji. Wspólne działania są również korzystne przy współpracy z lokalnymi samorządami i partnerami w przedsięwzięciach warunkujących stymulujących rozwój turystyki na wsi.

Szczególne zadania w aktywizacji środowisk wiejskich, poprzez podejmowanie działań z zakresu promocji i dystrybucji produktu turystycznego (agroturystycznego), podejmują podmioty i stowarzyszenia o zasięgu regionalnym. Organizacje te szkolą, współpracują z lokalnymi i regionalnymi instytucjami, działają na rzecz ochrony interesów swoich członków. Obszar tych przedsięwzięć jest jednak znacznie zróżnicowany w poszczególnych organizacjach. Może to wynikać z obserwowanej, w znacznej części stowarzyszeń małej aktywności członków, a także niektórych zarządów. W części stowarzyszeń tempo wzrostu liczby członków jest niskie, co może sugerować brak bliższych kontaktów ze społecznościami wiejskimi.

TABELA 1. Przykłady współpracy podmiotów podaży turystycznej na obszarach wiejskich

Podmioty	Możliwości współpracy
Kwaterodawcy oraz sprzedawcy produktów wprost z gospodarstwa	<ul style="list-style-type: none"> – zakup wiejskich produktów, które w gospodarstwie nie są wytwarzane; – podsyłanie sobie nawzajem gości; – przekazywanie dalej zapytań ofertowych; – wspólne zajmowanie się gośćmi; – przygotowanie wspólnego prospektu reklamowego;
Miejscowa agencja /biuro informacji turystycznej	<ul style="list-style-type: none"> – zgłaszanie wolnych pokoi/mieszkań; – wspólna promocja, udział w targach, materiały reklamowo – informacyjne o miejscowości i regionie; – w prospekcie specjalne wydzielenie informacji o możliwości spędzania „urlopu u gospodarza”;
Zakłady hotelarskie	<ul style="list-style-type: none"> – bezpośredni odbiór produktów domowej roboty; – urządzanie wystaw wyrobów wiejskich w hotelu; – zwiedzanie gospodarstwa przez gości hotelowych;
Punkty rezerwacji	<ul style="list-style-type: none"> – pośrednictwo i rezerwacja miejsc; – pomoc przy przyjmowaniu gości zagranicznych (problemy językowe);

Źródło: opracowanie własne na podstawie: D. Zaręba: Ekoturystyka. Wyzwania i nadzieje. PWN, Warszawa 2000, S. Malarski: Przedsiębiorczość w agrobiznesie. IRWiR PAN, Warszawa 2002

Produkty turystyczne na obszarach wiejskich powinny być oferowane w postaci pakietów turystycznych – wspólnej oferty wsi, które zawierają wszystkie dostępne usługi. Taki pakiet powinien zawierać wykaz wszystkich oferowanych usług, dotyczących zakwaterowania, wyżywienia i innych atrakcji na danej wsi lub regionie²¹.

Kreowanie przedsiębiorczości na terenach wiejskich na przykładzie obszarów górskich województwa śląskiego

Rozważany w niniejszym opracowaniu obszar to tereny górskie – południowa część województwa śląskiego obejmująca powiaty: bielski, żywiecki, cieszyński oraz miasto na prawach powiatu - Bielsko-Biała. Jest to tzw. południowy obszar polityki rozwoju (subregion południowy) tego województwa.

Tereny wiejskie na obszarach górskich, ze względu na swoją specyfikę (mało urodzajne gleby, trudne warunki atmosferyczne i dostępność) są szczególnie predestynowane do rozwoju pozarolniczych form przedsiębiorczości – w tym turystyki. Warunkiem koniecznym jest wzbogacenie odpowiedniej infrastruktury oraz rozwój bazy noclegowej.

Rozwój turystyki i rekreacji jest możliwy również w oparciu o potencjał i tradycje rolnicze tak silne w wielu gminach i powiatach pogranicza (agroturystyka). Rozwój ruchu turystycznego poza tradycyjnymi ośrodkami (Szczyrk, Wisła, Ustroń, gmina Milówka, Trójwieś Cieszyńska) mógłby pomóc w osiągnięciu pewnych efektów gospodarczych i pozagospodarczych (między innymi poprawa stanu środowiska w skali lokalnej, sformułowanie pełniejszej i bardziej urozmaiconej oferty turystycznej).

Turystyka może stanowić bardzo ważny bodziec dla zwiększania zakresu współpracy z ośrodkami w Czechach i na Słowacji (tworzenie wspólnej oferty turystycznej, wspólne działania informacyjne, czy realizowane obecnie projekty rozwoju ścieżek rowerowych na obszarze pogranicza).

Podmiotami tworzącymi produkt turystyczny na obszarach wiejskich regionu „Beskidy” są **Stowarzyszenia Agroturystyczne**. W Polsce działa 121 stowarzyszeń agroturystycznych, z których 45, a więc 37,9%, jest zarejestrowanych w Polskiej Federacji Turystyki Wiejskiej „Gospodarstwa Gościnne”. Najmniej takich stowarzyszeń istnieje w województwie opolskim i lubuskim (po 2) oraz śląskim, gdzie działają tylko 3, w tym Beskidzkie Stowarzyszenie Agroturystyczne „Chata”. Powstała ona w 1994 r. zrzeszając 57 kwaterydawców, którzy dysponują w swoich obiektach łącznie 868 miejscami. Organizacja ta zajmuje się przede wszystkim: programem „Rozwoju agroturystyki na terenie Podbeskidzia”, wydawaniem folderu „Chata”, promocją wśród rolników

---

²¹ J. Majewski, B. Lane: Turystyka wiejska i rozwój lokalny. Fundacja Fundusz Współpracy, Poznań 2001, s. 171 i następane.

agroturystyki, poznawaniem przepisów prawnych, "zagładaniem" w agroturystykę za granicą oraz tzw. „wciąganiem" znanych osób w agroturystykę.

Drugim stowarzyszeniem w woj. śląskim jest Cieszyńskie Stowarzyszenie Agroturystyczne „Natura”. Jego głównym celem jest propagowanie agroturystyki jako formy wypoczynku oraz pomoc członkom stowarzyszenia w organizowaniu i prowadzeniu tej formy działalności. Stowarzyszenie skupia około pięćdziesięciu gospodarstw rozsianych po całym terenie powiatu cieszyńskiego, a w szczególności w poszczególnych gminach i miastach (Goleszów, Brenna, Zebrzydowice, Istebna, Strumień, Skoczów, Ustroń, Wisła).

Cieszyńskie Stowarzyszenie Agroturystyczne "Natura" podejmuje inicjatywę wydawniczą, (co roku wydawane są foldery i katalogi agroturystyczne, pocztówki, plakaty - mapy agroturystyczne). Prowadzi kampanię reklamową w prasie, wydawnictwach, na targach turystycznych oraz stronę internetową. Organizuje i współorganizuje imprezy promocyjne (Gościna Agroturystyczna, Mieszanie owiec i inne).

Wybrane wyniki badań wśród instytucji kreujących turystykę na terenach wiejskich

Instytucje biorące udział w badaniu, wśród przyszłych priorytetów rozwoju produktu turystycznego w regionie górskim województwa śląskiego wymieniły rozwój turystyki na obszarach wiejskich, w tym turystyki kulturowej. Wskazują, iż dla sfery turystyki wiejskiej powinny być opracowane, np. mierniki wpływu pozytywnego i negatywnego turystyki na życie społeczności lokalnej. Znajomość tej zależności może być wykorzystana przy doskonaleniu polityki i planowania rozwoju turystyki w przestrzeniach wiejskich. Istnieje przy tym potrzeba przynajmniej częściowego ujednoczenia kryteriów przyznawania kategorii i różnych certyfikatów przy zachowaniu indywidualności i różnic regionalnych.

Podkreślono również, iż niezbędne są badania nad rozwojem turystyki kulturalnej, wokół takich zagadnień, jak np. związki kultury z turystyką, formy turystyki kulturalnej, systemy dystrybucji produktu turystyki kulturalnej i jej środki, poprawa komunikacji między sektorem turystyki a sektorem kultury.

Problematyka szkoleń została wyeksponowana przez wiele instytucji kreujących produkt turystyczny. Zwrócono uwagę na potrzebę intensyfikacji szkoleń oraz wskazano na konieczność podniesienia jakości szkoleń oferowanych branży turystycznej.

Instytucje turystyczne miały również określić poziom ich wiedzy z zakresu tworzenia i rozwijania produktów turystycznych w formule sieciowej. Badanie przeprowadzono wśród członków grup partnerskich w ramach projektu „Turystyka – wspólna sprawa”²². Z przeprowadzonego badania wynika, że uczestnicy grup

²² Badanie przeprowadzone podczas szkolenia, wśród uczestników grup partnerskich w ramach projektu: „Turystyka - wspólna sprawa” 2007/2008.

partnerskich wykazują dobrą i bardzo dobrą znajomość podstawowych pojęć z zakresu turystyki. Znajomość pojęć, tematyki turystycznej, uczestnictwo w funkcjonowaniu produktu turystycznego, bądź deklarowana chęć uczestnictwa, pozwala stwierdzić, że stopień przygotowania uczestników w tym programie jest dość zadowalający do prac nad produktem turystycznym, jednak wymaga jeszcze dodatkowych szkoleń.

Jak wskazują wyniki badania ponad 95% członków grup partnerskich zadeklarowało chęć współpracy z innymi firmami przy tworzeniu wspólnego produktu turystycznego. Ponad 97% uważa, że uczestnictwo w szkoleniach w ramach projektu „Turystyka – wspólna sprawa” może pomóc w prowadzeniu działalności.

Należy zwrócić uwagę na związek między pytaniami dotyczącymi współpracy. Tylko 52% uczestników spotkań grup partnerskich zadeklarowało wiedzę czym jest „produkt turystyczny w ujęciu sieciowym”, przy tym, aż 97% osób uważa, że produkt ten może powstać jako wynik współpracy wielu różnych podmiotów. Na podstawie tych informacji można wnioskować, że ujęcie teoretyczne pojęcia „produktu w formule sieciowej” jest niedostatecznie znane.

Badane osoby wskazywały na konieczność uczestnictwa w szkoleniach: największym zainteresowaniem cieszyłyby się szkolenia w zakresie finansowania projektów turystycznych – (23% wskazań), rozwoju turystyki w regionie w oparciu o współpracę (23%). Ponad 15% osób wskazało na szkolenia z promocji produktu turystycznego, niewiele mniej wskazań, bo 14% otrzymały szkolenia dotyczące sprzedaży produktu turystycznego.

Uczestnicy badania (60%) wskazywali, iż nie biorą udziału w tworzeniu produktu turystycznego, opartego o współpracę wielu firm. Jednak ponad 80% chciałaby brać udział w takich działaniach. Wyniki analizy mogą dać podstawę dla opracowań praktycznych dla wojewódzkich i lokalnych strategii rozwoju turystyki.

Podsumowanie

Turystyka na obszarach wiejskich uznana została przez wielu ekspertów zagranicznych i krajowych za jeden z podstawowych, priorytetowych obszarów turystyki polskiej, w wyniku czego została objęta programem rozwoju i promocji produktów markowych w polskiej turystyce. Kreowanie produktów turystycznych na obszarach wiejskich pozwala na zmniejszenie bezrobocia, uzyskanie dodatkowych dochodów z działalności poza rolniczej, stymulowanie przekształceń strukturalnych i nowoczesnych form działalności oraz umożliwia rozwój gospodarczy gmin o charakterze wiejskim. Społeczności wiejskiej pozwala dodatkowo na aktywizację i samorealizację.

Literatura

- Barczyk Z., Biniński Z., Ochojski A., Szczupak B.: Przedsiębiorczość, samorządność, rozwój lokalny. Wydaw. AE, Katowice 2001.
- Fukuyama F.: Zaufanie. Kapitał społeczny a droga do dobrobytu. PWN, Warszawa 1997.
- Gaworecki W. W.: Miejsce turystyki w strategii i polityce rozwoju regionu. W: Warunki rozwoju turystyki w regionie. Red. naukowa J. Karwowski. Wydaw. Zachodniopomorskiej Szkoły Biznesu, Szczecin 2002.
- Gęsicka G.: Partnerstwo w rozwoju lokalnym. Wydaw. „Śląsk”, Katowice 1996.
- Gołembski G.: Kompendium wiedzy o turystyce. PWN, Warszawa - Poznań 2002.
- Griffin R. W.: Podstawy zarządzania organizacjami. PWN, Warszawa 1996.
- Jaremen D.: Wpływ samorządów terytorialnych na rozwój gospodarki turystycznej w województwie jeleniogórskim. W: Teoria i Praktyka. Problemy opracowywania i wdrażania strategii marketingowych w regionach turystycznych. Red. naukowa A. Rapacz. Wydaw. AE, Wrocław 1997.
- Klasik A.: Strategie regionalne. Formułowanie i wprowadzanie w życie. Wydaw. AE, Katowice 2001.
- Kmita E.: Agroturystyka jako szansa aktywizacji społeczno – gospodarczej środowisk wiejskich. „Zagadnienia Doradztwa Rolniczego” 1994 nr 2.
- Majewski J., Lane B.: Turystyka wiejska i rozwój lokalny. Fundacja Fundusz Współpracy, Poznań 2001.
- Malarski S.: Przedsiębiorczość w agrobiznesie. IRWiR PAN, Warszawa 2002.
- Markowski T.: Zarządzanie rozwojem miast. PWN, Warszawa 1999.
- Matysiak A.: Źródła kapitału społecznego. Wydaw. AE, Wrocław 1999.
- Middleton V. T. C., Hawkins R.: Sustainable Tourism. A Marketing Perspective. Buittenworth-Heinemann, Oxford 1998.
- Prusek A.: Strategia rozwoju regionów w warunkach gospodarki rynkowej. Wydaw. „Secesja”, Kraków 1995.
- Rapacz A.: Organizacja i zarządzanie turystyką w Polsce na szczeblach lokalnym i regionalnym. W: Gospodarka turystyczna. Wybrane zagadnienia jej funkcjonowania. Prace naukowe AE, Wrocław 1999 nr 839.
- Rotkiewicz W., Brodziński Z., Szalkiewicz W.: Dodatkowe i alternatywne źródła dochodów na obszarach wiejskich. Wydaw. Centrum Rozwoju Obszarów Wiejskich Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego, Olsztyn 2000.
- Sikora J.: Agroturystyka przykładem przedsiębiorczości na wsi. W: Gospodarka turystyczna w XXI wieku – stan obecny, perspektywy rozwoju. Red. naukowa S. Bosiacki. Wydaw. AWF w Poznaniu, Poznań 2002.
- Wiatrak A. P.: Agroturystyka jako instrument rozwoju regionalnego. „Rocznik Naukowy Wyższej Szkoły Turystyki i Rekreacji w Warszawie”, Warszawa 2004 nr 2.
- Wiatrak A. P.: Wpływ agroturystyki na zagospodarowanie obszarów wiejskich. „Zagadnienia Ekonomiki Rolnej” 1996 nr 1.
- Zaręba D.: Ekoturystyka. Wyzwania i nadzieje. PWN, Warszawa 2000.

Streszczenie

W artykule przedstawiono aspekty związane z podejmowaniem działań przedsiębiorczych na terenach wiejskich. Wskazano, iż kreowanie produktu turystycznego na tych obszarach powinno być wspólnym celem różnych podmiotów tego rynku. W artykule zostały zaprezentowane wybrane wyniki badań dotyczących podejmowanie wspólnych działań przedsiębiorczych na terenach wiejskich obszaru górskiego województwa śląskiego.

Summary

In the article there were introduced the main aspects of undertaking enterprising on country terrains. It was showed that creating tourist product on these areas should has been common aim of different entities of this market. The chosen results of investigations showing aspects of the undertaking of common enterprising workings on country terrains of area of mountain Silesian province.

Magdalena Józefcka

Katedra Polityki Agrarnej i Marketingu
Szkola Główna Gospodarstwa Wiejskiego

Karolina Cygan

Katedra Ekonomiki Edukacji, Komunikowania i Doradztwa
Szkola Główna Gospodarstwa Wiejskiego

Rozwój przedsiębiorczości na obszarach wiejskich w województwie wielkopolskim

Rural entrepreneurship based on the example of the Wielkopolskie Voivodship

Wstęp

Dotychczas rozwój wsi był bezpośrednio powiązany z rozwojem rolnictwa, które zapewniało zatrudnienie i utrzymanie przeważającej liczbie jej mieszkańców. Jednakże, wraz ze zwiększeniem się produktywności rolnictwa i wydajności zatrudnionych w nim osób, w strukturze ludności wiejskiej stopniowo zaczął się zmniejszać udział pracujących i utrzymujących się jedynie z rolnictwa. Obecnie, jednym z podstawowych warunków zapewnienia rozwoju obszarów wiejskich jest zwiększenie się ich różnorodności poprzez rozszerzenie dotychczas pełnionych funkcji zarówno gospodarczych jak i społecznych.

Zainteresowanie mieszkańców obszarów wiejskich w kierunku tworzenia przedsiębiorstw na obszarach wiejskich spowodowane jest przede wszystkim spadkiem dochodów w gospodarstwach rolnych, a tym samym poziomu życia mieszkańców wsi, który zrodził potrzebę poszukiwania nowych, alternatywnych źródeł dochodów w celu finansowania potrzeb bytowych i produkcyjnych na obszarach wiejskich. Dlatego też, każda forma przedsiębiorczości jest szczególnie pożądana na obszarach wiejskich. Bowiem, jest ona warunkiem przezwyciężenia wielu niekorzystnych zjawisk na wsi, takich m.in., jak: bezrobocie, pogarszająca się sytuacja finansowa rodzin rolniczych, monofunkcyjność, postawy roszczeniowe¹. Przedsiębiorstwa utworzone na bazie gospodarstw rolnych stanowią podstawowe jednostki prowadzenia działalności gospodarczej na obszarach wiejskich, tym samym tworzą tzw. lokalne środowisko biznesowe.

---

¹ I. Sikorska-Wolak: Wieloaspektowość przedsiębiorczości i jej postrzeganie przez mieszkańców wsi. W: Doradztwo w działalności przedsiębiorczej. Red. naukowa K. Krzyżanowska. Wydaw. SGGW, Warszawa 2008, s. 11 - 26.

Decyduje ono o poziomie i kierunkach wykorzystania środowiska przyrodniczego i dostępnych zasobów produkcyjnych, a poprzez swoją działalność generuje produkcję towarów, usług, dochody oraz kreuje miejsca pracy i zyski, które stanowią podstawę przychodów podatkowych państwa i gminy².

Dzisiejsza wieś coraz częściej staje się także miejscem zamieszkania dla osób nie związanych z rolnictwem, stąd też w koncepcjach dotyczących rozwoju i przyszłości obszarów wiejskich należy również uwzględnić możliwości innego wykorzystania jej potencjału niż tylko poprzez rolnictwo³. Ważną rolę odgrywa tutaj ewolucja postawy mieszkańców wsi – tj. zmiana filozofii pojmowania istoty przedsiębiorczości, wzrost akceptacji społecznej dla przejawów przedsiębiorczości i większa aprobatą postaw przedsiębiorczych oraz osób przedsiębiorczych.

Celem artykułu jest przedstawienie stanu rozwoju przedsiębiorczości oraz tendencji rozwojowych przedsiębiorstw działających na obszarach wiejskich, ze szczególnym uwzględnieniem tych położonych w województwie wielkopolskim. Analiza przedsiębiorstw działających na obszarach wiejskich została przeprowadzona na podstawie bazy Agrinpol (serwisu informacyjnego o prowadzonej przez rolników działalności gospodarczej będącej dla nich alternatywnym źródłem dochodów), pod kątem wybranych przejawów ich aktywności ekonomicznej i społecznej w środowisku lokalnym, z uwzględnieniem szans i zagrożeń wynikających z charakterystyki ich funkcjonowania.

Pojęcie przedsiębiorczości

Przedsiębiorczość na obszarach wiejskich stanowi podstawę przekształceń społecznych i jest podstawowym czynnikiem dynamizującym wzrost i przeobrażenia strukturalne obszarów wiejskich. Dlatego tak istotne staje się wyjaśnienie istoty przedsiębiorczości oraz jej roli w rozwoju lokalnym i regionalnym.

M. Kłodziński definiuje przedsiębiorczość jako „dążność” ludzi zarówno do działania, poszukiwania nowych rozwiązań, wprowadzania zmian w dotychczasowej działalności, wykorzystywania pojawiających się możliwości, jak i ich aktywności w poszukiwaniu dodatkowych i alternatywnych źródeł dochodu⁴. Autor przedsiębiorczość wiąże przede wszystkim z cechami osobowości jednostek, tj. zaradnością, inicjatywą i podejmowaniem działań, przyczyniających się nie tylko do indywidualnego sukcesu i zaspokojenia aspiracji osób, które je

---

² M. Adamowicz: Kształtowanie rozwoju lokalnego. W: Strategie rozwoju lokalnego. T. II – Aspekty instrumentalne. Red. naukowa M. Adamowicz. Wydaw. SGGW, Warszawa 2003, s. 15 - 16.

³ M. Drzewiecki: Podstawy agroturystyki. Oficyna Wydawnicza Ośrodka Postępu Organizacyjnego, Bydgoszcz 2002, s. 23.

⁴ M. Kłodziński: Aktywizacja gospodarcza obszarów wiejskich. IRWiR PAN, Warszawa 1999, s. 25.

podejmują, ale także do animowania zmian prowadzących do sukcesu całej społeczności, a w konsekwencji – do rozwoju społeczno- gospodarczego gminy⁵.

Natomiast M. Duczkowska- Piasecka, za przedsiębiorczość uznaje sposób postępowania ludzi, który polega na skłonności do podejmowania nowych działań, ulepszania istniejących elementów środowiska, na twórczo aktywnej postawie wobec otaczającej jednostkę rzeczywistości⁶.

W literaturze brak jest jednoznacznej definicji przedsiębiorczości na obszarach wiejskich, chociaż zainteresowanie badaczy problematyką wiejskiej aktywności w zakresie podejmowania nierolniczej działalności na terenach wiejskich jest bardzo duże, bowiem zagadnienie wspierania pozarolniczej aktywności gospodarczej mieszkańców wsi stanowi ważny element Wspólnej Polityki Rolnej, w której Polska aktywnie uczestniczy. Możliwość finansowania polityki wspierania rozwoju obszarów wiejskich z funduszy strukturalnych ukazuje nowy wymiar i aktualną rolę przedsiębiorczości wiejskiej, którą możemy określić, jako zdolność do wykorzystania środków wsparcia w ramach polityki strukturalnej państwa, w ramach której istotny nacisk kładzie się na zakładanie i rozwój nierolniczej działalności gospodarczej⁷. Takie rozumienie przedsiębiorczości P. Drucker określił jako „umiejętność wykorzystania pojawiających się szans i okazji oraz elastycznego przystosowania się do zmieniających się warunków”.

Uwarunkowania rozwoju przedsiębiorstw na obszarach wiejskich w województwie wielkopolskim

Rozwój przedsiębiorczości w Wielkopolsce uwarunkowany jest zarówno uwarunkowaniami wewnętrznymi - lokalnymi i regionalnymi, jak i zewnętrznymi - makroekonomicznymi. Do korzystnych, wewnętrznych uwarunkowań rozwoju przedsiębiorczości należą przede wszystkim: duża i szybko rosnąca liczba przedsiębiorstw, szczególnie podmiotów małych i średnich, znaczny oraz stale rosnący ich potencjał ekonomiczno-wytwórczy, wysokie kwalifikacje pracowników i długie tradycje wielu branż i przedsiębiorstw, zdecydowana przewaga własności prywatnej, znaczny napływ kapitału zagranicznego, korzystna struktura rodzajowa przedsiębiorstw, stosunkowo duża dynamika eksportu, relatywnie wysoka produktywność firm i duża dynamika jej wzrostu. Do głównych wewnętrznych uwarunkowań utrudniających rozwój przedsiębiorczości należy zaliczyć: niedostateczne wyposażenie kapitałowe i dekapitalizację majątku dużej części firm, słabo rozwinięte powiązania integracyjne przedsiębiorstw, zbyt mała liczba przedsiębiorstw „wysokiej techniki” i „dużej szansy”, wykorzystywanie technologii zewnętrznych, a tylko w niewielkim zakresie z projektów oferowanych

⁵ W. Pomykała: Encyklopedia agrobiznesu. Fundacja Innowacja, Warszawa 1995, s. 682 - 684.

⁶ A. Woś: Encyklopedia agrobiznesu. Fundacja Innowacja, Warszawa 1998, s. 634.

⁷ P. Chmieliński, A. Otłowska: Wybrane uwarunkowania rozwoju pozarolniczej aktywności gospodarczej ludności na obszarach wiejskich. ACTA Oeconomia 6 (1) 2007, s. 16.

przez rodzime jednostki badawcze, wysokie koszty własne i niska rentowność dużej części przedsiębiorstw, zwłaszcza publicznych. Dalszy rozwój przedsiębiorczości wymaga eliminacji lub przynajmniej ograniczenia niekorzystnego oddziaływania wszystkich tych zjawisk.

Rolnictwo Wielkopolski jest jednym z najważniejszych jej potencjałów. Pod względem poziomu gospodarowania oraz wysokości plonów i wydajności wyróżnia się ono na tle kraju. Korzystna w stosunku do kraju jest przede wszystkim średnia wielkość gospodarstw rolnych wynosząca 13,36 ha (w Polsce 10,02 ha), jednak nadal znacznie niższa od średniej wielkości w UE, wynoszącej 18,0 ha⁸. Ze względu na strukturę wielkościową gospodarstw rolnych oraz na wysoki odsetek pracujących w rolnictwie, a także na niekorzystne warunki przyrodnicze istnieje duży potencjał do powstawania przedsiębiorstw na obszarach wiejskich w celu różnicowania dochodów, pomimo silnego charakteru rolnictwa w tym regionie. Ponadto obszary wiejskie w Wielkopolsce już charakteryzują się zróżnicowanym stopniem pozarolniczej działalności gospodarczej. Największą zachętą do dalszego powstawania przedsiębiorstw na obszarach wiejskich jest wyższy poziom rolnictwa i niższa stopa bezrobocia na wsi. Zależność ta powoduje większy rozwój sektora pozarolniczego, a jest to ogromną szansą na dalszy rozwój przedsiębiorczości na obszarach wiejskich Wielkopolski.

Wspieranie przedsiębiorstw i rozwoju obszarów wiejskich w strategii rozwoju Wielkopolski

Aktywizująca rola przedsiębiorstw na obszarach wiejskich została już dostrzeżona i zapisana w Strategii Rozwoju Województwa Wielkopolskiego, uchwalonej w roku 2000 przez Sejmik Województwa Wielkopolskiego i stanowiącego podstawę do opracowania nowego dokumentu na lata 2007-2020. Władze województwa podkreślają, iż istotny element rozwoju przedsiębiorczości i przedsiębiorstw stanowi system instrumentów i instytucji wsparcia biznesu. W ostatnich latach w województwie dokonał się postęp w tym zakresie, lecz stan ten jest nadal niewystarczający. Brak jest odpowiedniej liczby instytucji wspierania przedsiębiorstw, szczególnie działających non profit, zakładanych przez samorządy lub organizacje pozarządowe, takich jak: fundusze pożyczkowe, poręczeniowe, gwarancyjne. Nie jest wystarczająca także komercyjna oferta instytucji świadczących usługi szkoleniowe, doradcze, marketingowe i inne⁹.

Integracja z Unią Europejską wyznaczyła zupełnie nowe ramy dla rozwoju przedsiębiorczości na obszarach wiejskich Wielkopolski. Dlatego „Strategia Rozwoju Województwa Wielkopolskiego do 2020 roku” wyznacza pole dla przyszłych działań w zakresie wspierania rozwoju przedsiębiorczości. Można do

---

⁸ Dane Głównego Urzędu Statystycznego za rok 2008.

⁹ Strategia rozwoju Województwa Wielkopolskiego do roku 2020. Poznań, 2005, s. 36.

nich zaliczyć: tworzenie warunków dla rozwoju przedsiębiorczości i inwestycji poprzez przygotowanie niezbędnej infrastruktury, potencjału ludzkiego i instytucjonalnego, absorpcję innowacji i generowanie ich na zewnątrz oraz wewnątrz regionu, zwiększenie potencjału społeczeństwa poprzez podniesienie poziomu aktywności mieszkańców, kwalifikacji, zwiększenie mobilności, rozwój cywilizacyjny, integrację i wzmocnienie własnej tożsamości kulturowej.

Wspieranie przedsiębiorczości stanowi zasadniczy element jednego z czterech celów strategicznych woj. wielkopolskiego, tj. wzrostu kompetencji mieszkańców i promocji zatrudnienia. W ramach tak określonego celu strategicznego przewiduje się realizację celu operacyjnego dotyczącego: rozwoju przedsiębiorczości i promocji samozatrudnienia. Realizację tego celu operacyjnego przewiduje się poprzez pomoc dla rozpoczynających działalność gospodarczą, tworzenie inkubatorów przedsiębiorczości oraz przez tworzenie instytucji promujących przedsiębiorczość. Przedsiębiorczość jest także ważnym aspektem innych celów operacyjnych, między innymi: zwiększania usług turystycznych i rekreacji w regionie, wzmocnienia gospodarstw rolnych, restrukturyzacji obszarów o niewłaściwym potencjale rozwojowym, wzrost i znaczenie dziedzictwa kulturowego oraz wzrost konkurencyjności¹⁰.

Charakterystyka prowadzonych przedsięwzięć w Wielkopolsce

Bardzo ważne w rozwoju obszarów wiejskich jest wykorzystanie własnego potencjału, czy to w postaci położenia regionu czy kapitału ludzkiego. Wielkopolska jest jednym z regionów Polski gdzie aktywność mieszkańców w podejmowaniu próby samodzielnego rozwiązywania problemów jest bardzo duża. Mimo trudności, społeczność próbuje przeciwstawić się biedzie i rosnącemu bezrobociu wprowadzając zmiany nie tylko w swoim życiu, ale także w swoim regionie wykorzystując pomysłowość i odwagę. W województwie wielkopolskim w bazie Agrinpol można uzyskać informacje o 266 przedsiębiorstwach, co stanowi 8,09% całej bazy. W sumie w całej Polsce do bazy Agrinpol zostało zgłoszonych 3290 przedsiębiorstw. Najwięcej przedsiębiorstw na obszarach wiejskich funkcjonuje w województwie pomorskim – 356 (tj. 10,82% bazy), najmniej w opolskim – 100 (tj. 3,04% bazy). Województwo wielkopolskie pod względem liczby zgłoszonych do bazy przedsiębiorstw uplasowało się na wysokim czwartym miejscu, ze względu na swój bardzo rolniczy charakter¹¹.

Wykaz podejmowanych działań przedstawiono w tabeli 1.

---

¹⁰ Strategia Rozwoju Województwa Wielkopolskiego do roku 2020. Poznań, 2005, s. 52 - 63.

¹¹ Opracowanie własne na podstawie bazy danych Agrinpol za lata 2000 – 2009.

TABELA 1. Rodzaje przedsięwzięć na obszarach wiejskich w woj. wielkopolskim

Rodzaj przedsięwzięcia	Liczba
Produkty tradycyjne i regionalne (serwowanie i sprzedaż)	9
Ludowa twórczość artystyczna, rzemiosło, rzemiosło tradycyjne	3
Obiekty i punkty historyczne lub muzealne	2
Sport i rekreacja	23
Turystyka	5
Produkcja (ogólnie)	42
Przetwórstwo rolno-spożywcze (w tym piekarnictwo)	6
Usługi transportowe	13
Agrotechnika, usługi na rzecz rolnictwa	0
Usługi (ogólnie)	70
Handel artykułami spożywczo-przemysłowymi	15
Nowe technologie, komunikacja	0
Konie	9
Gastronomia pozostała (w tym produkty tradycyjne spoza regionu)	21
Kultura i tradycja mniejszości narodowych	0
Agroturystyka, noclegi	54
Rozrywka	28
Edukacja i usługi szkoleniowe, doradztwo	1
Produkcja i usługi drzewne	19
Usługi komunalne (usługi publiczne, usługi na zlecenie administracji publicznej)	3
Usługi i serwisy motoryzacyjne	7
Usługi budowlano-remontowe	11
Handel artykułami do produkcji rolniczej	8
Handel (ogólnie)	67
Zdrowie	1
Produkcja energii i usługi związane z energetyką	1
Razem*	266

* niektóre przedsięwzięcia są klasyfikowane w kilku grupach

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z Fundacji Fundusz Współpracy i bazy danych Agrinpol

Informacje zawarte w tabeli 1 pokazują jak szeroki zakres pozarolniczych działalności prowadzą mieszkańcy obszarów wiejskich województwa wielkopolskiego. Najwięcej przedsięwzięć prowadzonych jest w sektorze usług – 70 przedsiębiorstw i szeroko rozumianym handlu – 67. Ważne miejsce w działalności przedsiębiorczej mieszkańców zajmuje również agroturystyka (54 przedsiębiorstwa).

Działalność usługowa jest bardzo popularna, ale nie ogranicza się tylko do funkcjonowania „wiejskich sklepików”. Obszary rolnicze województwa wielkopolskiego pod względem struktury rozwiniętych przedsięwzięć gospodarczych są bardzo zróżnicowane. Ludność Wielkopolski zajmuje się różnorodnymi przedsięwzięciami, które zapewniają korzyści jednostce indywidualnej oraz społeczności lokalnej. Taki rodzaj przedsięwzięć powstaje w sytuacji, kiedy rolnictwo traci wyraźnie na znaczeniu jako źródło dochodów

ludności posiadającej gospodarstwa. Rozwój przedsiębiorczości związany jest także ze zjawiskiem powrotu części młodych ludzi na rodzinną wieś, ale nie z zamiarem kontynuowania tradycyjnych sposobów gospodarowania rodziców, ale stworzenia atrakcyjnej oferty dla mieszkańców poprzez zakładanie przedsiębiorstw tworzących nowe miejsca pracy.

Powstawanie różnego rodzaju małych i średnich firm zależy od indywidualnych osób, ich odwagi, inwencji oraz wiedzy. Należy także zaznaczyć, iż rozwój pozarolniczych przedsięwzięć spowodowany jest zapotrzebowaniem mieszkańców na „nowe” usługi. Cechą charakterystyczną tego rodzaju przedsięwzięć jest zaopatrywanie nie tylko rynku lokalnego, ale także krajowego.

Usługi oferowane przez mieszkańców Wielkopolski są niewątpliwie świadczone przez osoby, które przejawiają postawy przedsiębiorcze i charakteryzują się dużą pomysłowością w zakresie wykorzystania lokalnych zasobów w celu zaspokojenia pojawiających się potrzeb. Struktura prowadzonych przedsięwzięć jest bardzo zróżnicowana, a dowodem tego są funkcjonujące przedsiębiorstwa specjalizujące się między innymi w usługach ogrodniczych na przykład firma „Doradztwo Ogrodnicze Przedsiębiorstwo Doradczo-Usługowe-Handlowe”, zajmująca się testowaniem nowych odmian roślin pod osłoną, jak również prowadząca doradztwo ogrodnicze związane z warzywami, które nadają się do uprawy pod osłoną. W swojej ofercie posiada także sprzedaż warzyw.

Przedsięwzięcia zaliczane do szeroko rozumianego sektora usług to także gospodarstwa zajmujące się wyrobem produktów tradycyjnych, wśród których wyróżnić można gospodarstwa pszczelarskie – Gospodarstwo Pasieczne Socha, nastawione głównie na produkcję i dystrybucję produktów pszczelich. W gospodarstwach można również nabyć niezbędny sprzęt do prowadzenia pasieki. Ponadto dla zainteresowanych organizowane są pokazy pracy pszczół, szkolenia z zakresu pszczelarstwa, pokazy bartnicze oraz hodowla i sprzedaż matek pszczelich. Działalność usługową prowadzą również firmy np. Przedsiębiorstwo Wielobranżowe "Kar-Mir", zajmujące się pielęgnacją terenów zielonych oraz projektowaniem i wykonawstwem ogrodów przykładowych i przydomowych oraz gospodarstwa specjalizujące się w ręcznym wyrobie koronek, serwetek i bieżników np. „Ozdoby koronkowe na co dzień i od święta”. Mieszkańcy prowadzą również przedsiębiorstwa zajmujące się rękodziełem artystycznym np. kowalsko artystyczne „Kar” oraz produkcją wyrobów cukierniczych np. Usługi Cukiernicze „Smak”. Są to kolejne przykłady pokazujące jak szeroką ofertę mają do zaproponowania przedsiębiorcy Wielkopolski.

Szczególą rolę w rozwoju obszarów wiejskich województwa wielkopolskiego odgrywają małe i średnie przedsiębiorstwa zajmujące się handlem. Do tej grupy należą przedsiębiorstwa zajmujące się m.in. produkcją mebli kuchennych, mebli ogrodowych, hodowlą wierzby krzaczastej (np. Zakład Wielobranżowy Erik), produkcją i sprzedażą suchych roślin ozdobnych, kwiatów, bukietów, kompozycji kwiatowych.

Duża część dochodów ludności, zamieszkującej obszary wiejskie Wielkopolski pochodzi także z pracy chałupniczej oraz wykonywanej okazjonalnie, która na ogół nie jest rejestrowana i przez to bardzo trudna do dokładnego określenia. Dotyczy ona różnych zajęć, podejmowanych najczęściej w miejscu zamieszkania, takich jak, prace wykończeniowe, transport materiałów budowlanych, opału lub drewna, wyrób artykułów spożywczych oraz wełnianych.

W kreowaniu przedsiębiorczości mieszkańców wsi niezwykle ważna jest działalność agroturystyczna prowadzona wraz z wynajmem kwater dla turystów i organizowaniem dla nich wyżywienia, rozrywek oraz innych usług. Tego typu działalność niesie ze sobą wiele korzyści, do których można zaliczyć dodatkowy dochód, poprawę poziomu życia rodzin wiejskich, wykorzystanie wolnych zasobów mieszkalnych i ludzkich, poprawę infrastruktury wiejskiej oraz zachowanie dziedzictwa kulturowego. Przedsiębiorstwa prowadzące działalność agroturystyczną w Wielkopolsce to między innymi: gospodarstwo agroturystyczne „Kwiejce Karpniki”, gospodarstwo agroturystyczne "Wczasy pod Gruszą", ekologiczne gospodarstwo rolne „Kózka” oraz gospodarstwo agroturystyczne "Pod Brzózkami".

Przytoczone przykłady pokazują, że na obszarach wiejskich województwa wielkopolskiego, mieszkańcy podejmują bardzo różnorodną działalność gospodarczą, dostosowaną do zgłaszanych przez mieszkańców oraz turystów potrzeb, która jako bardziej konkurencyjna w stosunku do rolnictwa, w szczególności tego mniej wyspecjalizowanego i mniej obszarowego, staje się podstawowym źródłem dochodu mieszkańców wsi.

Najlepsi przedsiębiorcy z terenów wiejskich Wielkopolski

Ożywienie gospodarcze obszarów wiejskich zależy przede wszystkim od rozwoju małych i średnich przedsiębiorstw, powstających z inicjatywy i kapitału osób prywatnych. Jednak rozwój tego typu działalności napotyka na szereg barier. W związku z czym ten sektor gospodarki jest przedmiotem zainteresowania różnego typu instytucji rządowych, organizacji oraz instytucji lokalnych. Działania tego typu jednostek skupione są na promocji oraz rozwoju małych i średnich przedsiębiorstw.

W zakresie wspierania rozwoju przedsiębiorczości oraz promocji postaw przedsiębiorczych na obszarach wiejskich dużą rolę odgrywa Centrum Doradztwa Rolniczego w Brwinowie, które od 9 lat jest organizatorem konkursu „Sposób na sukces”.

Ideą tego konkursu jest promowanie najlepszych działań kreujących przedsiębiorczość i miejsca pracy na obszarach wiejskich poza rolnictwem, przyczyniających się do ograniczenia bezrobocia na wsi. Inicjatywa wspiera mikro, małe lub średnie firmy, które realizują ciekawe pomysły aktywizujące lokalne społeczności wiejskie. Cele konkursu skupiają się także na upowszechnianiu

wiedzy o sposobach pozyskiwania środków unijnych na dofinansowanie przedsięwzięć gospodarczych. Konkurs jest doskonałą okazją do wymiany doświadczeń oraz współpracy między uczestnikami.

Komisja konkursowa zwraca szczególną uwagę na znaczenie podjętego przez przedsiębiorcę działania, jakie ma ono znaczenie dla rozwoju gminy, jaka jest i w perspektywie będzie jego społeczna użyteczność także dla środowiska lokalnego. Wyróżnione zostają te przedsiębiorstwa, które wykorzystują lokalny potencjał, działają w zgodzie ze środowiskiem przyrodniczym, konsekwencja w realizacji podjętego działania a także ich działanie jest nowatorskim przedsięwzięciem i prowadzone zgodnie z europejskimi standardami.

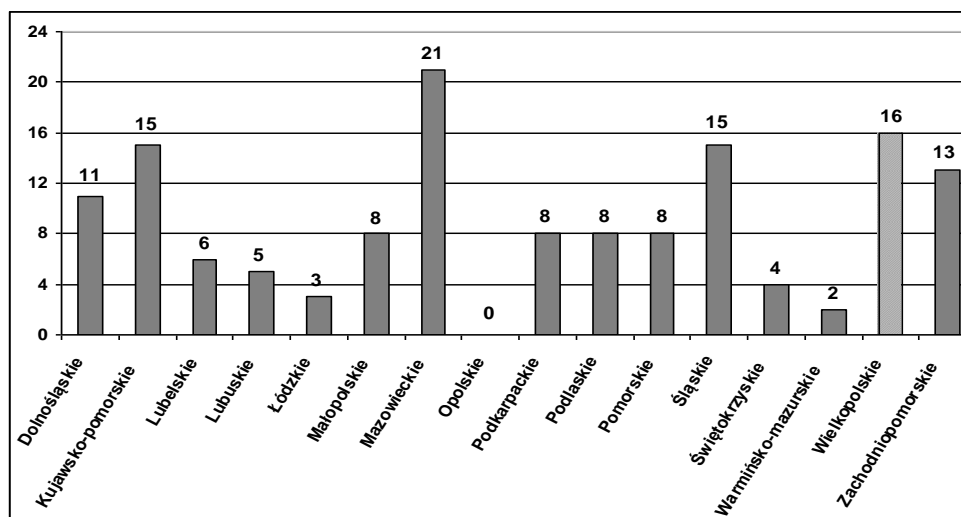
TABELA 2. Liczba przedsięwzięć zgłoszonych do poszczególnych edycji konkursu w podziale na województwa

Województwo	Ogółem	Edycja konkursu w latach 2000 - 2008							
		I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII
Dolnośląskie	39	7	6	6	6	5	7	1	1
Kujawsko-pomorskie	45	6	8	11	6	7	1	1	5
Lubelskie	13	2	2	2	2	1	1	1	2
Lubuskie	10	2	2	0	1	3	1	0	1
Łódzkie	9	2	0	0	0	2	2	2	1
Małopolskie	26	5	7	3	3	1	3	3	1
Mazowieckie	68	20	11	9	6	5	9	8	0
Opolskie	7	0	2	0	0	1	0	4	0
Podkarpackie	28	6	2	0	0	6	6	5	3
Podlaskie	16	1	2	2	3	3	0	1	4
Pomorskie	15	6	2	2	1	0	1	3	0
Śląskie	32	9	5	1	7	4	4	2	0
Świętokrzyskie	27	0	0	1	4	3	7	0	12
Warmińsko-mazurskie	8	1	0	0	3	1	3	0	0
Wielkopolskie	71	12	11	8	8	7	8	8	9
Zachodniopomorskie	42	8	11	5	6	7	0	0	5
Razem	456	87	69	50	54	56	53	39	44

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z Centrum Doradztwa Rolniczego w Brwinowie

Tak zestawione dane pokazują, iż w województwie wielkopolskim liczba zgłaszanych przedsięwzięć jest jedną z najwyższych (w latach 2000 - 2008 wynosiła 71). Duże zainteresowanie tego typu inicjatywą świadczy o aktywności społeczności lokalnej, która nie jest bezradna i nie czeka na pomoc z zewnątrz lecz sama poprzez rozwój małego i średniego biznesu poszukuje alternatywnych źródeł dochodu. Przykładem takich przedsięwzięć są firmy zgłoszone do VII konkursu „Sposób na sukces”, tj. Zakład Metalowy Produkcyjno- Usługowo- Handlowy, Przedsiębiorstwo Produkcyjno- Handlowo- Usługowe „Władex”, gospodarstwo agroturystyczne „Podkowa Leśna”, Przedsiębiorstwo Wielobranżowe Marjadplus”, Wytwórnia Artykułów Spożywczych „Słowianka -Wierzbocice”, Przedsiębiorstwo Produkcyjno- Handlowo- Usługowe „Drew-Mar”, Przedsiębiorstwo Produkcyjno- Handlowo- Usługowe Piekarnia- Ciastkarnia, Przedsiębiorstwo Produkcyjne „Soki,

które leczą” oraz przedsiębiorstwo „Tłocznia Soków Żukowo”, które VII edycji konkursu (rok 2007) zostało nagrodzone w kategorii zespołowej za uruchomienie produkcji soków jabłkowych (odznaczonych certyfikatem ekologicznym) metodą bezpośredniego tłoczenia z dodatkiem aronii, czarnego bzu, porzeczki i mięty.

RYSUNEK 1. Finaliści konkursu w latach 2000-2008 według województw

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z Centrum Doradztwa Rolniczego w Brwinowie

W VIII edycji konkursu (rok 2008) nagrodę pierwszego stopnia w kategorii inicjatywy na rzecz rozwoju społeczności lokalnej otrzymał Urząd Gminy w Mieścisku za uruchomienie Zakładu Aktywności Zawodowej „Niezapominajka” w Gołaszewie. Natomiast w IX edycji (rok 2009) ogólnopolskiego konkursu „Sposób na Sukces” na najlepsze działania kreujące przedsiębiorczość i nowe miejsca pracy na terenach wiejskich, wśród laureatów i wyróżnionych nie znalazło się żadne przedsiębiorstwo z Wielkopolski.

Podsumowanie

Powyższe przykłady pozarolniczych przedsięwzięć pokazują skalę pomysłowości, jaką cechują się przedsiębiorcy działający na wsi. Duże zróżnicowanie branż, w których są uruchamiane przedsięwzięcia świadczy o tym, iż „teraźniejsza” społeczność wiejska jest odpowiednio przygotowana na wypełnienie pojawiających się nowych nisz na rynku oraz na zaspokojenie zgłaszanego zapotrzebowania na produkty lub usługi, których wzrost popytu wiąże się z rozwojem cywilizacyjnym społeczeństwa.

Do podejmowania działalności pozarolniczej działalności gospodarczej zazwyczaj skłania mała dochodowość w gospodarstwach. Jednakże

w województwie wielkopolskim dochodowość w rolnictwie nie należy do najniższych, a jednak liczba prowadzonych przedsiębiorstw na obszarach wiejskich jest duża. Świadczy to o dużej aktywności mieszkańców tego rejonu w kierunku dywersyfikacji źródeł uzyskiwanych dochodów w celu zmniejszenia ryzyka prowadzonej działalności. Ze względu na towarowy charakter gospodarstw rolnych w Wielkopolsce, średnią wielkość gospodarstwa powyżej krajowej oraz większy odsetek dużych gospodarstw – działalność pozarolnicza na obszarach wiejskich jest mniej związana z gospodarstwem (jak np. agroturystyka), a bardziej z innymi formami działającymi w otoczeniu rolnictwa lub poza nim np. szeroko rozumiane usługi (gastronomia, sport, rekreacja) i handel, w tym artykułami do produkcji rolnej oraz produkcja np. zniczy czy energii. Oceniając przedsiębiorczość na terenie Wielkopolski należy również wziąć pod uwagę aspekty prawne i społeczne warunkujące istnienie małych firm na terenach wiejskich, ponieważ ukazują one powody istnienia barier w tworzeniu i funkcjonowaniu tych firm. Małe przedsiębiorstwa chcą się utrzymać na lokalnym rynku poprzez samozatrudnienie, co może umożliwić im uzyskanie podstawowych środków dla siebie i swojej rodziny, bez korzystania z pomocy socjalnej.

Rozwój przedsiębiorczości na obszarach wiejskich uwarunkowany jest inicjatywą lokalnej ludności, jest to również warunek modernizacji rolnictwa i wielofunkcyjnego rozwoju wsi. Rozwój firm wiejskich ma ogromne znaczenie w procesie wyrównywania dysproporcji między miastem i wsią. Rozwijanie przedsiębiorczości dotyczy działów rolniczych, jak i pozarolniczych oraz jest szansą na wyjście z kryzysu i zapaści produkcyjno-ekonomicznej. Przedsiębiorczość na obszarach wiejskich może być także istotnym czynnikiem przepływu postępu technicznego, również dla rolnictwa. Z drugiej zaś strony dynamiczny rozwój inicjatyw gospodarczych na wsi stanowić może istotny czynnik przyspieszający nieuchronny proces dezagraryzacji gospodarki narodowej w Polsce. Istnieje, zatem duża potrzeba kreowania przedsiębiorczości w środowisku wiejskim oraz szukania w ten sposób możliwości zwiększenia dochodów ludności wiejskiej.

Literatura

- Adamowicz M.: Kształtowanie rozwoju lokalnego. W: Strategie rozwoju lokalnego. T. II. Aspekty instrumentalne. Red. Naukowa M. Adamowicz. Wydaw. SGGW, Warszawa 2003.
- Chmieliński P., Otlowska A.: Wybrane uwarunkowania rozwoju pozarolniczej aktywności gospodarczej ludności na obszarach wiejskich. ACTA Oeconomia 6 (1) 2007.
- Drzewiecki M.: Podstawy agroturystyki. Oficyna Wydawnicza Ośrodka Postępu Organizacyjnego, Bydgoszcz 2002.
- Fundacja Fundusz Współpracy. Biuro Programów Wiejskich – Projekt Agrinpol.
- Kłodziński M.: Aktywizacja gospodarcza obszarów wiejskich. IRWiR PAN, Warszawa 1999.
- Pomykała W.: Encyklopedia agrobiznesu, Fundacja Innowacja, Warszawa 1995.

Sikorska-Wolak I.: Wieloaspektowość przedsiębiorczości i jej postrzeganie przez mieszkańców wsi. W: Doradztwo w działalności przedsiębiorczej. Red. naukowa K. Krzyżanowska. Wydaw. SGGW, Warszawa 2008.

Strategia Rozwoju Województwa Wielkopolskiego do roku 2020. Poznań, 1995.

Woś A.: Encyklopedia agrobiznesu. Fundacja Innowacja, Warszawa 1998.

Streszczenie

Pobudzenie aktywności gospodarczej ludności na obszarach wiejskich przyczynia się do wielofunkcyjnego rozwoju tych obszarów. Dzięki takiemu działaniu polska wieś ma szansę stać się bardziej atrakcyjna jako miejsce życia i pracy. Artykuł prezentuje charakterystykę przedsiębiorstw działających na obszarach wiejskich zlokalizowanych w obrębie województwa wielkopolskiego w latach 2000-2008. W przeprowadzonym badaniu określona została struktura rodzajowa tych przedsiębiorstw, a także opisany profil ich działalności. Przeprowadzona analiza wykazała, że większość badanych przedsiębiorstw prowadziła szeroko rozumianą działalność handlową i usługową, które wiążą się z relatywnie małym ryzykiem gospodarczym w odniesieniu do firm produkcyjnych. Niezwykle ważną rolę w aktywizacji wsi odgrywają też samorządy lokalne oraz możliwość wspierania zakładania przedsiębiorstw ze środków unijnych.

Summary

The evolution of rural entrepreneurship is intrinsic to multifunctional rural development. This is the way for the Polish countryside to become more attractive as a place to live and work. The article presents the characteristics of the rural entrepreneurship located within the Wielkopolska Voivodship in 2000-2008 period. Performed study determines the type, spatial structure and activity profile of the analysed rural entrepreneurships. The completed research shows that the majority of surveyed rural entrepreneurships were engaged in services and trade. This kind of activity does not involve as such economic risk as production. An extremely important role in stimulating of rural areas features local governments and possibility of support the establishment of companies from EU funds.

Krystyna Krzyżanowska
Katedra Ekonomiki Edukacji, Komunikowania i Doradztwa
Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego

Ekonomiczne uwarunkowania powstawania i funkcjonowania gospodarstw agroturystycznych

Economic aspects of arising and working of agri-tourism farms

Wstęp

Agroturystyka jest jedną z form pozarolniczej aktywności gospodarczej mieszkańców wsi, która zarówno w Polsce, jak i na całym świecie zdobywa coraz większe grono zwolenników. Tradycja wypoczynku na wsi sięga początku XIX wieku. W przeszłości były to głównie odwiedziny rodziny i przyjaciół mieszkających na terenach wiejskich, a także tzw. „letniska”, na które wyjeżdżali bardziej zamożni mieszkańcy miast, głównie inteligencja. Począwszy od lat 60 – tych przybrała ona postać tzw. „wczasów pod gruszą” organizowanych przez różne zakłady pracy oraz biuro turystyczne „Gromada”. Obecnie agroturystyka jako zorganizowana i prawnie usankcjonowana forma turystyki zaczyna przybierać bardziej skomercjalizowane formy. Obejmuje bowiem odpłatne wynajmowanie kwater letniskowych, organizowanie wyżywienia oraz świadczenie różnorodnych usług towarzyszących. Agroturystyka w takiej formie pozwala rodzinom rolniczym na uzyskanie dodatkowych dochodów, co jest szczególnie ważne w obecnej, bardzo trudnej sytuacji polskiego rolnictwa. Oprócz tego stwarza nowe możliwości użytkowe przestrzeni wiejskiej, zabudowań rolniczych i lokalnej infrastruktury. Przyczynia się także do aktywizacji gospodarczej terenów wiejskich, będąc jednym z elementów wielofunkcyjnego rozwoju.

Aktualny stan agroturystyki w Polsce odbiega znacznie od poziomu jej rozwoju w innych krajach Europy Zachodniej, mimo iż w ostatnich latach obserwuje się znaczny wzrost liczby gospodarstw świadczących usługi w tym zakresie. W 1993 r. gospodarstw agroturystycznych w Polsce było około 1 tys.¹,

---

¹ Dane Departamentu Programowania i Analiz MR i RW za 2005 r.

gdy tymczasem w 2007 r. ich liczba wzrosła do 8,8 tys.², co stanowi tylko 0,044% ogólnej liczby gospodarstw rolniczych w Polsce (dla porównania w Wielkiej Brytanii – 10,0%, w Austrii – 8,0%).

W związku z trudną sytuacją dochodową w rolnictwie istnieje konieczność podejmowania przez rolników różnych dodatkowych form działalności pozarolniczej. Jedną z nich jest agroturystyka, która w ostatnim czasie cieszy się coraz większym zainteresowaniem mieszkańców miast, szczególnie dużych aglomeracji. Istnieją więc szanse rozwoju tej formy działalności. Spróbujmy zastanowić się jakie korzyści ekonomiczne może przynieść agroturystyka usługodawcom? Otóż odpowiedź na to pytanie zawiera artykuł, w którym przedstawione zostaną wyniki badań dotyczące źródeł finansowania działalności agroturystycznej oraz ekonomicznych efektów jej prowadzenia.

Metodyka badań i charakterystyka populacji

Celem poznawczym badań było przybliżenie czynników stymulujących i ograniczających rozwój gospodarstw agroturystycznych oraz aspektów ekonomicznych tych działań. Natomiast cel użytkowy badań sprowadzał się do zgromadzenia informacji, które w praktyce mogłyby być wykorzystane przez rolników oraz instytucje zewnętrzne wspierające poczynania przedsiębiorcze właścicieli gospodarstw agroturystycznych.

W celu pełnego i obiektywnego poznania czynników rozwoju agroturystyki, materiał empiryczny zebrany został głównie za pomocą metody sondażowej i jej odpowiednich technik badawczych. Na metodę sondażu diagnostycznego złożyły się trzy techniki: wywiad według kwestionariusza, obserwacja swobodna i analiza dokumentów. Badania empiryczne przeprowadzone zostały przez Rafała Grzegorzycza w 2008 r. na terenie województwa lubelskiego. Objęto nimi 108 właścicieli gospodarstw agroturystycznych. W opracowaniu wykorzystano również materiały wtórne uzyskane w Wojewódzkim Urzędzie Statystycznym w Lublinie, literaturę przedmiotu oraz źródła internetowe.

Spośród 108 osób uczestniczących w badaniach 59,3% stanowiły kobiety, a 40,7 % mężczyźni. Większość badanych respondentów można zaliczyć do osób w wieku średnim i starszym, tj. od 35 - 44 roku życia (26,1%), w przedziale od 45 – 60 lat (38,0%) oraz powyżej 60 lat - 13,1%. Rolnicy podejmujący się działalności agroturystycznej byli osobami wykształconymi, gdyż 86,9% legitymowało się wykształceniem ponadpodstawowym, z czego 32,0% - wykształceniem zasadniczym, 48,7% - wykształceniem średnim i 8,2% - wyższym. Działalność agroturystyczną podejmowali rolnicy kierujący gospodarstwami należącymi do

---

²Jagusiewicz A., Legienis H.: Zasoby bazy noclegowej indywidualnego zakwaterowania w Polsce w 2007r. http://dms.msport.gov.pl/app/dokument/file/550/Zasoby_bazy_noclegowej_indywidualnego_zakwaterowania-2007.doc?field=file1. Opracowanie na podstawie badań ankietowych przeprowadzonych przez Instytut Turystyki w 2007 r. w 2388 gminach spośród 2478 gmin w Polsce.

różnych grup obszarowych, w tym 64,5% stanowiły gospodarstwa małe, a więc poniżej 5 ha, 24,3% gospodarstwa w przedziale od 5 –10 ha oraz 11,2% gospodarstwa powyżej 10 ha.

Motywy podjęcia działalności agroturystycznej

Czynności człowieka przebiegają z reguły w sposób zorganizowany, sterowany przez odpowiedni wynik (cel), do którego dąży. Nasuwa się więc pytanie, dlaczego człowiek wybiera właśnie te a nie inne cele, dlaczego zależy mu na osiągnięciu takiego a nie innego wyniku. Mechanizmem odpowiedzialnym za wybór działań jest motywacja. *Motywacja oznacza zespół motywów występujących aktualnie u danej jednostki (...), bywa też używana zamiennie z terminem motyw*³. Cóż zatem oznacza termin motyw? Pojęcie to pochodzi od łacińskiego słowa *movere*, które oznacza tyle co poruszać się, popychać. Jest ono powszechnie stosowane w literaturze psychologicznej i socjologicznej. Istnieją różne określenia i klasyfikacja tego pojęcia, toteż jego bogactwo znaczeniowe jest ogromne. Najogólniej podchodzi do niego A. Maslow, gdy twierdzi, że: *motywacja stanowi dla mnie uczucie pragnienia, potrzeby, tęsknoty lub braku*⁴. T. Tomaszewski określa motyw *jako stan wewnętrznej napięcia, od którego zależy kierunek aktywności organizmu*⁵. K. Obuchowski wyróżnia dwa sposoby rozumienia motywu w psychologii: jako czynnik napędowy do działania oraz jako czynnik umożliwiający świadome podjęcie działań dzięki sformułowaniu celów i programu⁶.

W. Okoń⁷ dzieli motywację na: wewnętrzną pobudzającą do działania, które ma wartość samo w sobie i zewnętrzną, stwarzającą zachętę do działania, które jest w jakiś sposób nagradzane lub które pozwala uniknąć kary.

Motywicję można też podzielić na świadomą i nieświadomą. Na przykład. J. Koziński⁸ częściowo popiera zwolenników koncepcji psychodynamicznej, którzy są przekonani, że działanie ludzkie jest ukierunkowane przez wewnętrzne siły motywacyjne, między którymi zachodzi konflikt i które są z zasady nieświadome. Uważa, że ludzie włączeni w wielkie układy instytucjonalne, kierujący fabrykami, prowadzący skomplikowane badania naukowe czy wychowujący młodzież – z reguły zdają sobie sprawę ze swoich popędów i dążeń. Ich motywacja jest w dużym stopniu świadoma.

---

³ J. Strelau, A. Jurkowski, Z. Putkiewicz: Podstawy psychologii dla nauczycieli. PWN, Warszawa 1981, s. 170.

⁴ A. Maslow: W stronę psychologii istnienia. Instytut Wydawniczy PAX, Warszawa 1986, s. 27.

⁵ T. Tomaszewski: Wstęp do psychologii. PWN, Warszawa 1971, s. 187.

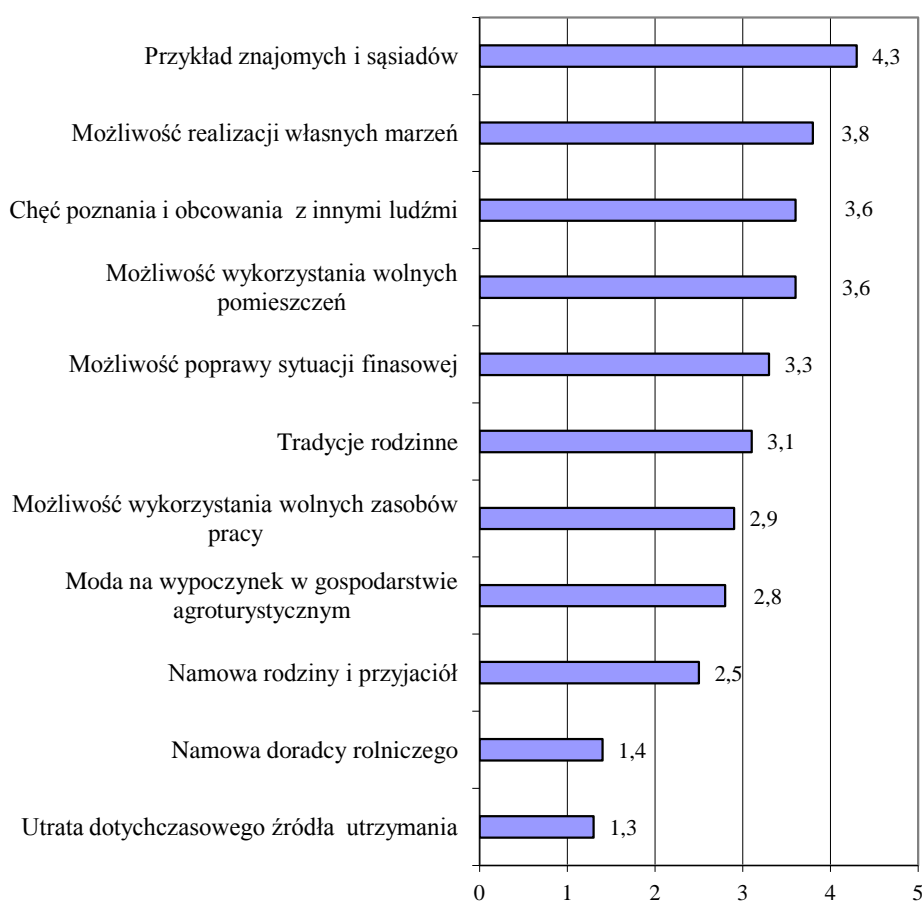
⁶ K. Obuchowski: Psychologia dążeń ludzkich. PWN, Warszawa 1967, s. 38.

⁷ W. Okoń: Nowy słownik pedagogiczny. Wydaw. Akademickie „Żak”, Warszawa 1998, s. 245.

⁸ J. Koziński: Koncepcje psychologiczne człowieka. Wydaw. Akademickie „Żak”, Warszawa 1998, s. 93 – 109.

Dla celów tego opracowania przyjęto za W. Łukaszewskim⁹ szerokie ujęcie terminu motywacja i stosowano go do opisu wszelkich *mechanizmów odpowiedzialnych za uruchomienie, ukierunkowanie, podtrzymanie i zakończenie zachowania. Dotyczyło to zarówno mechanizmów zachowań prostych, jak i złożonych, mechanizmów wewnętrznych, jak i zewnętrznych, afektywnych i poznawczych.*

Respondenci ocenili motywy, które zadecydowały o podjęciu i prowadzeniu działalności agroturystycznej. Szczegółowe dane przedstawiono na rysunku 1.

RYSUNEK 1. Motywy podjęcia i prowadzenia działalności agroturystycznej

Źródło: badania własne.

*badani ocenili motywy wykorzystując do tego celu skalę Likerta (1 – nieważny, 5 – bardzo ważny)

⁹ W. Łukaszewski: Motywacje w najważniejszych systemach teoretycznych. W: Psychologia. T. II. Red. naukowa J. Strelau. Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk 2000, s. 427.

Pisząc o motywach, którymi kierowali się rolnicy prowadzący działalność agroturystyczną odniesiono się do koncepcji D. Dolińskiego i W. Łukaszewskiego¹⁰ i wyodrębniono trzy główne typy motywacji, a mianowicie: motywacje oparte na zasadzie przywracania i zaburzania istniejącej równowagi (epistemiczna i kompetencji), motywację zadaniową, motywacje symultaniczne i hierarchiczne.

Współczesna psychologia osobowości i motywacji zdominowana jest przez przekonanie, że motyw wywierania wpływu na bieg zdarzeń jest jedną z najważniejszych sił ukierunkowujących działanie. W poszczególnych koncepcjach teoretycznych motyw ten określany jest jako: motywacja kompetencji, przyczynowość osobista, potrzeba własnej skuteczności, pragnienie zdobywania kontroli, orientacja podmiotowa i osobisty wpływ na zdarzenia. Potwierdziły to również przeprowadzone badania. Motywację kompetencji, czyli posiadania zdolności do efektywnej interakcji z własnym środowiskiem badani ocenili następująco: możliwość realizacji własnych marzeń i pasji (3,8); możliwość wykorzystania wolnych pomieszczeń (3,6) oraz chęć poznania i obcowania z innymi ludźmi (3,6) jako ważne motywy podjęcia działalności agroturystycznej, natomiast możliwość poprawy sytuacji finansowej (3,3), podtrzymywanie tradycji rodzinnych (3,1) oraz możliwość wykorzystania wolnych zasobów pracy (2,9) jako motywy średnio ważne.

Kolejny typ motywacji, którym kierowali się rolnicy podejmując decyzję dotyczącą prowadzenia działalności agroturystycznej, to motywacja zadaniowa. W literaturze można spotkać wiele klasyfikacji zadań i celów ludzkiego działania. W opracowaniu wyników badań odwołano się do podziału zaproponowanego przez R. Karniola i M. Rossa¹¹ a uwzględniającego nie tyle cechy zadania, co skutek jego wykonania. Otóż okazało się, że za najważniejsze respondenci uznali zadania (cele) związane z satysfakcją i zaspokojeniem, (np. możliwość rozszerzania kontaktów interpersonalnych – 3,6; na drugim miejscu uplasowały się zadania (cele) związane z osiągnięciami (np. możliwość poprawy sytuacji finansowej – 3,3); a na trzecim zadania (cele) o charakterze instrumentalnym (np. moda na wypoczynek w gospodarstwie agroturystycznym – 2,8).

Działania ludzkie są w większości wypadków polimotywacyjne, a więc sterowane przez więcej niż jedną motywację, potwierdziły to również przeprowadzone badania. Symultaniczne działanie motywacji może oznaczać realizowanie jednocześnie (lub niemal jednocześnie) w danym przedziale czasu różnych celów, zadań czy motywów. W tym wypadku procesy motywacyjne mogą mieć charakter równoległy albo naprzemienny. Mogą to być czynności z tego samego poziomu ogólności czy złożoności (motywacje równorzędne), ale mogą to

---

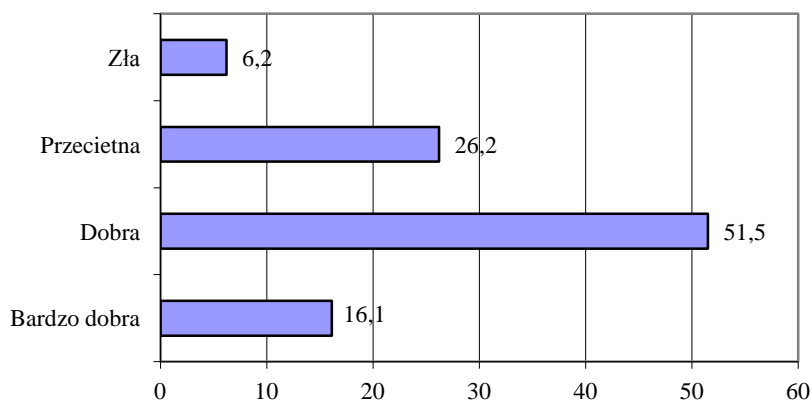
¹⁰ D. Doliński, W. Łukaszewski: Typy motywacji. W: Psychologia. T. II. Red. naukowa J. Strelau. Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk 2000, s. 469 – 491.

¹¹ R. Karniol, M. Ross: The motivational impact of temporal focus: thinking about the future and the past. „Annual Review of Psychology”, 1996, s. 47.

być także motywacje działające hierarchicznie. Poszczególne motywacje nie zawsze mogą być realizowane równoległe, czy też kolejno. Bardzo często człowiek może, a bardzo często musi dokonywać między nimi wyborów.

Sytuacja finansowa właścicieli gospodarstw agroturystycznych

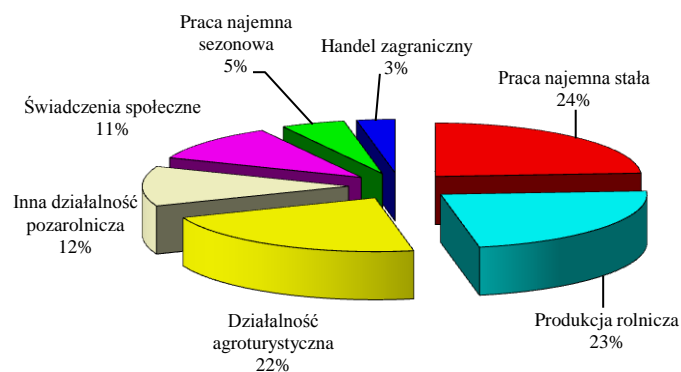
W badaniach poszukiwano odpowiedzi na pytanie, jaka jest sytuacja finansowa gospodarstw domowych podejmujących działalność agroturystyczną? Ocenę przedstawiono na rysunku 2.

RYSUNEK 2. Sytuacja finansowa badanych rodzin rolniczych (w %)
Źródło: badania własne

Ponad 2/3 badanych określiło swoją sytuację finansową jako dobrą lub bardzo dobrą, 1/4 wskazała na przeciętne warunki materialne rodziny a tylko nieliczni określili je jako złe. Z pewnością na prowadzenie działalności agroturystycznej mogą sobie pozwolić osoby zamożniejsze, przedsiębiorcze, mające odpowiednie zaplecze mieszkaniowe i środki finansowe potrzebne na podjęcie i rozwój działalności agroturystycznej.

Informacje na temat struktury dochodów w gospodarstwach agroturystycznych przedstawiono na rysunku 3.

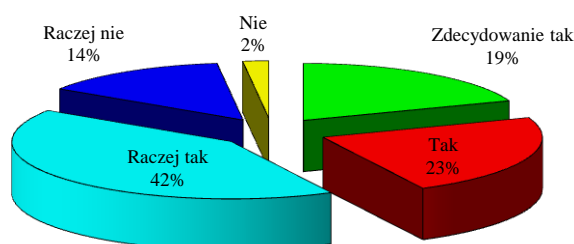

RYSUNEK 3. Źródła dochodów osobistych w badanych gospodarstwach agroturystycznych (w %)
Źródło: badania własne

Podstawowym źródłem utrzymania badanych rodzin rolniczych była praca najemna stała (24,0%), na drugim miejscu uplasowała się produkcja rolnicza (23,0%), a na trzecim działalność agroturystyczna (22,0%). Dochody z działalności agroturystycznej stanowiły 1/5 dochodów osobistych i można je uznać za znaczące, tym bardziej że 60,3% gospodarstw prowadziło tę działalność stosunkowo krótko (maksymalnie 5 lat). Udział dochodów z agroturystyki w strukturze dochodów osobistych rolników kształtował się na podobnym poziomie jak dochody ze świadczenia tych usług w krajach Europy Zachodniej, gdzie osiągają one poziom od kilku do nawet 30,0% ogólnych dochodów rolników¹². Działalność agroturystyczna w rejonie przeprowadzonych badań podejmowana była przez rolników, uzyskujących dodatkowe – poza produkcją rolniczą – źródła dochodów (32,0%). Dzięki temu mogli oni, wykorzystując głównie środki własne, sfinansować zakupy związane z przygotowaniem kwatery agroturystycznej.

Respondenci dokonali również oceny sytuacji materialnej po podjęciu działalności agroturystycznej. Szczegółowe informacje na ten temat przedstawiono na rysunku 4.

¹² T. Lonc: Z badań nad gospodarstwami wielozawodowymi w rolnictwie Europy Zachodniej. „Zagadnienia Ekonomiki Rolnej”. 1984 nr 3.

RYSUNEK 4. Poprawa sytuacji finansowej po rozpoczęciu działalności agroturystycznej (w %)
 Źródło: badania własne

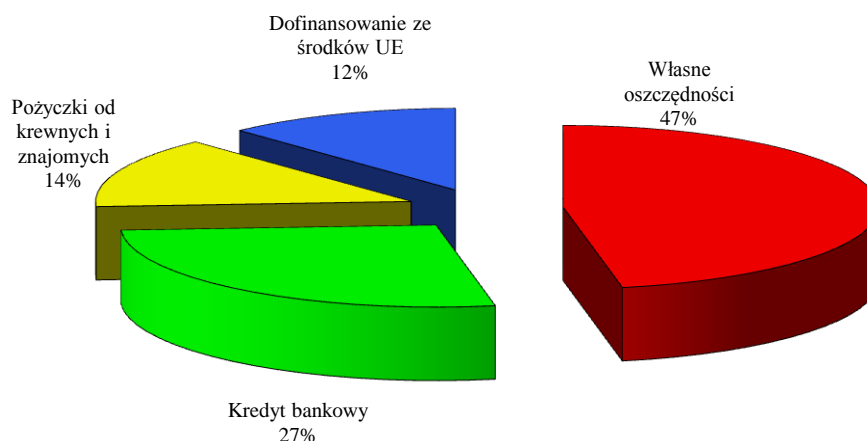
Zdecydowana większość właścicieli gospodarstw agroturystycznych stwierdziła, że działalność agroturystyczna przynosi korzyści finansowe. Tylko 16,0% usługodawców jeszcze nie zauważyło poprawy sytuacji materialnej rodziny. Byli to głównie ci, którzy rozpoczęli działalność lub prowadzili ją bardzo krótko (do 2 lat), ponieśli koszty związane z przygotowaniem oferty agroturystycznej i na razie nie dostrzegali korzyści płynących z jej prowadzenia.

Źródła finansowania działalności agroturystycznej

Jedną z istotnych barier rozwoju agroturystyki jest trudna, związana głównie z aktualną sytuacją społeczno-gospodarczą rolnictwa oraz środowiska wiejskiego, sytuacja dochodowa gospodarstw rolnych. Problem ten można rozpatrywać w dwóch aspektach. Z jednej strony, niskie dochody z produkcji rolniczej są bodźcem do podjęcia działań związanych z agroturystyką, z drugiej zaś – podjęcie decyzji związanej z rozpoczęciem lub rozwijaniem alternatywnej czy dodatkowej działalności gospodarczej pociąga za sobą konieczność poniesienia nakładów inwestycyjnych. W zależności od realnych możliwości finansowych rolnika, posiadanej bazy mieszkaniowej i założonego standardu usług mogą one obejmować zarówno zakup dodatkowych mebli i sprzętu, odnowienie istniejących pokoi, jak i rozbudowę, adaptację lub modernizację budynków czy też nawet budowę nowych budynków, budowli i urządzeń służących realizacji planowanych przedsięwzięć. Możliwość sfinansowania planowanych przedsięwzięć łączy się często z koniecznością uzyskania kredytu bankowego lub pożyczki.

Z przeprowadzonych badań wynika, że 73,0% właścicieli gospodarstw agroturystycznych nie korzystało z kredytów na cele agroturystyczne. Wśród ważniejszych przyczyn niekorzystania z tej formy dofinansowania rolnicy wymienili: za mało informacji na temat kredytów preferencyjnych dla rolnictwa, zbyt wysokie ich oprocentowanie, brak takiej potrzeby oraz problemy z przygotowaniem odpowiednich dokumentów. Ponadto banki, nawet w przypadku kredytów preferencyjnych, wymagają ustanowienia stosownych zabezpieczeń, najczęściej w postaci weksli poręczonych, poręczeń majątkowych lub hipoteki. Wymóg ten często jest trudny do spełnienia, mając na uwadze stosunkowo niską wartość rynkową ziemi i budynków rolnych w naszym kraju. Część badanych rolników wskazywała, że gdyby nawet uzyskali kredyt, to trudno byłoby im jednocześnie rozwijać działalność agroturystyczną i spłacać odsetki. Szczegółowe informacje dotyczące źródeł finansowania działalności agroturystycznej przedstawiono na rysunku 5.

RYSUNEK 5. Źródła finansowania działalności agroturystycznej (w %)
Źródło: badania własne

Z przeprowadzonych badań wynika, inwestycje związane z rozpoczęciem i prowadzeniem działalności agroturystycznej finansowane były głównie ze środków własnych (47,0%), pożyczonych od krewnych i znajomych (14,0%) oraz w ramach dofinansowania ze środków UE (12,0%).

Jedną z możliwości dofinansowania działalności gospodarczej, w tym agroturystycznej są środki unijne. Na przykład we wrześniu 2006 r. został uruchomiony przez Krajową Izbę Gospodarczą projekt realizowany na terenie całego kraju „Nowe Kwalifikacje, Praca, Przedsiębiorczość dla Bezrobotnych Kobiet”. Za jego realizacją odpowiadało Konsorcjum składające się z Krajowej Izby Gospodarczej (Lider), Szkoły Głównej Handlowej, Europejskiego Centrum Przedsiębiorczości oraz Polskiej Agencji Prasowej. Prowadzenie szkoleń

zakończone zostało w marcu 2008 r. Projekt był finansowany z Działania 1.6. „Integracja i reintegracja zawodowa kobiet” Sektorowego Programu Operacyjnego Rozwój Zasobów Ludzkich 2004 – 2006 (SPO RZL). Jednym z celów tego działania, do którego odwołuje się projekt było wsparcie przedsiębiorczości wśród kobiet poprzez przyznawanie jednorazowych środków na podjęcie własnej działalności gospodarczej, w szczególności na obszarach wiejskich oraz prowadzenie szkoleń dla kobiet w zakresie rozwoju własnej działalności gospodarczej. Panie, których działalność miała polegać tylko na wynajmowaniu pokoi na obszarach wiejskich stanęły przed dylematem, czy nie zrezygnować ze wsparcia 11 500 PLN w zamian za zwolnienie od podatku dochodowego, z tytułu wynajmowania przez rolników pokoi, sprzedaży posiłków domowych oraz świadczenia w gospodarstwie innych usług, które związane są z pobytem turystów. Przysługuje ono rolnikom wynajmującym nie więcej niż 5 pokoi gościnnych, w budynkach mieszkalnych położonych na terenach wiejskich w gospodarstwie rolnym.

O wsparcie finansowe na rozpoczęcie działalności gospodarczej do maksymalnej wysokości 11500 PLN netto¹³ mogły ubiegać się kobiety, które uczestniczyły w szkoleniu, ukończyły 30 lat, chciały założyć własną działalność gospodarczą, posiadały wykształcenie co najmniej średnie oraz spełniały inne wymagania określone przy składaniu wniosku. Z jednej strony wsparcie 11500 PLN pozwalało jedynie na zakup wyposażenia do 2-3 pokoi, bez uwzględnienia kosztów remontu i dostosowania budynku. Z drugiej strony rozpoczęcie działalności gospodarczej i skorzystanie ze środków unijnych na ten cel obligowało kobiety do prowadzenia ewidencji podatkowych, których koszt szacowały w skali roku na 1500 – 3000 PLN oraz co istotniejsze, do opłacania składek ZUS, a więc kwot od 3600 PLN (mały) do 9000 PLN (duży) w skali roku. Szkoda, że uczestnictwo kobiet w projekcie wiązało się ze zbyt obciążającymi konsekwencjami finansowymi polegającymi na konieczności płacenia nie tylko wyższych podatków, ale i pełnego ubezpieczenia społecznego, które w sumie w ciągu roku wyniosłoby prawie tyle samo, co uzyskane wsparcie finansowe. Dlatego też wiele uczestniczek szkoleń, które chciały tylko wynajmować pokoje turystom nie zdecydowało się na grant, ale samodzielnie ubiegało się o pomoc finansową w Agencji Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa lub pożyczowało środki od rodziny i znajomych. Warto dodać, że panie chcąc rozpocząć działalność polegającą na wynajmowaniu pokoi nie mogły poza projektem znaleźć w jednym miejscu wyczerpującego wyjaśnienia konsekwencji prawno-podatkowych ich aktywności. W urzędach gmin, urzędach skarbowych i ZUS otrzymywały

---

¹³ VAT zgodnie z ogólnymi zasadami finansowania projektów unijnych może podlegać finansowaniu pod warunkiem, że jest uznany za wydatek kwalifikowany, czyli beneficjent nie ma prawa go odliczyć na zasadach ogólnych.

wycinkowe, często sprzeczne informacje na temat tych bardzo skomplikowanych zagadnień¹⁴.

Podsumowanie

Udział dochodów z agroturystyki wynoszący 22,0% w strukturze dochodów osobistych badanych rolników kształtował się na podobnym poziomie jak dochody ze świadczenia tych usług w krajach Europy Zachodniej, gdzie osiągają one poziom od kilku do nawet 30,0% ogólnych dochodów rolników.

Z przeprowadzonych badań wynika, inwestycje związane z rozpoczęciem i prowadzeniem działalności agroturystycznej finansowane były głównie ze środków własnych, pożyczonych od krewnych i znajomych oraz otrzymanych w ramach dofinansowania ze środków UE.

Obserwowane dzisiaj efekty ekonomiczne osiągnięte przez właścicieli gospodarstw agroturystycznych pozwalają sądzić, że agroturystyka może być szansą dla wielu polskich gospodarstw. Konieczne jest jednak spełnienie warunków, od których ta szansa zależy. Jako najważniejsze warunki można tu wymienić: wzrost poziomu kompetencji usługodawców, rozwijanie skutecznego systemu doradztwa agroturystycznego oraz pomoc finansową państwa.

Szansą dla polskich rolników świadczących usługi agroturystyczne jest możliwość skorzystania ze środków Unii Europejskiej, pod warunkiem, że usługodawcy nie utracą innych przywilejów.

Literatura

- Doliński D., W. Łukaszewski W.: Typy motywacji. W: Psychologia. T. II. Red. naukowa J. Strelau. Gdańskie Wydaw. Psychologiczne, Gdańsk 2000.
- Kozielecki J.: Koncepcje psychologiczne człowieka. Wydaw. Akademickie „Żak”, Warszawa 1998.
- Lonc T.: Z badań nad gospodarstwami wielozawodowymi w rolnictwie Europy Zachodniej. „Zagadnienia Ekonomiki Rolnej”. 1984 nr 3.
- Łukaszewski W.: Motywacje w najważniejszych systemach teoretycznych. W: Psychologia. T. II. Red. naukowa J. Strelau. Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk 2000.
- Maslow A.: W stronę psychologii istnienia. Instytut Wydawniczy PAX, Warszawa 1986.
- Obuchowski K.: Psychologia dążeń ludzkich. PWN, Warszawa 1967.
- Okoń W.: Nowy słownik pedagogiczny. Wydaw. Akademickie „Żak”, Warszawa 1998.
- Strelau J., Jurkowski, Putkiewicz A. Z.: Podstawy psychologii dla nauczycieli. PWN, Warszawa 1981.
- Tomaszewski T.: Wstęp do psychologii. PWN, Warszawa 1971.
- Trzpiola K.: Agroturystyka czy działalność gospodarcza na terenie wiejskim – dylematy

---

¹⁴ K. Trzpiola: Agroturystyka czy działalność gospodarcza na terenie wiejskim – dylematy przedsiębiorcy ubiegającego się o wsparcie unijne na przykładzie uczestniczek projektu Nowe Kwalifikacje Kobiet. Zeszyty Naukowe „Ekonomika i Organizacja Gospodarki Żywnościowej”. Warszawa , 2008 nr 65, s. 220 - 229.

przedsiębiorcy ubiegającego się o wsparcie unijne na przykładzie uczestniczek projektu Nowe Kwalifikacje Kobiet. Zeszyty Naukowe „Ekonomika i Organizacja Gospodarki Żywnościowej”. Warszawa, 2008 nr 65.

Jagusiewicz A., Legienis H.: Zasoby bazy noclegowej indywidualnego zakwaterowania w Polsce w2007r.http://dms.msport.gov.pl/app/dokument/file/550/Zasoby_bazy_noclegowej_indywidualnego_zakwaterowania-2007.doc?field=file1.

Streszczenie

W artykule przybliżono wyniki badań empirycznych dotyczące sytuacji finansowej właścicieli gospodarstw agroturystycznych, motywów podejmowania działalności agroturystycznej i ekonomicznych efektów jej prowadzenia. Omówiono również źródła finansowania inwestycji oraz szanse i zagrożenia wynikające z możliwości dofinansowania działalności agroturystycznej ze środków Unii Europejskiej.

Summary

The results of empirical research concerned with financial situation of agri-tourism` farms owners and with motives of taking agri-tourism business and its economic effects have been shown in this article. However source of investment` financing, chances and threats of possibility to take a financial support from the European Union have been also talked over.

Witold Goszka, Marta Kolanowska

Katedra Ekonomiki i Doradztwa w Agrobiznesie

Uniwersytet Technologiczno-Przyrodniczy im. J. i J. Śniadeckich w Bydgoszczy

Ekonomiczne aspekty integrowanej produkcji

The economic aspects of integrated production

Wstęp

Istotny problem we współczesnym rolnictwie stanowi wybór pomiędzy ochroną środowiska naturalnego a maksymalizacją zysków przedsiębiorstwa. Stosowanie dużej ilości środków ochrony roślin oraz nawożenia gwarantuje, przy stabilnych warunkach pogodowych, że uzyskany plon dostarczy wysokich dochodów. Jednak coraz częściej przeprowadzane kontrole laboratoryjne produktów żywnościowych, dowodzą, że producenci nie przestrzegają okresów karencji, w efekcie czego na stoły konsumentów trafiają szkodliwe dla zdrowia produkty rolne zawierające pozostałości środków ochrony roślin. Wprowadzanie takich metod jak integrowana produkcja gwarantuje, że spożywane produkty nie są szkodliwe dla ludzi, a ograniczona ilość stosowanych zabiegów pielęgnacyjnych i nawożenia wpływa pozytywnie na otaczające środowisko naturalne¹.

Integrowana produkcja jest systemem, który w sposób harmonijny łączy postęp techniczny i biologiczny w uprawie, nawożeniu i ochronie roślin. Przydatność integrowanych technologii i pewna uniwersalność tego sposobu prowadzenia produkcji rolniczej spowodowała szerokie zainteresowanie nauki, doradztwa i producentów oraz objęcie systemem certyfikacji².

Głównym celem niniejszego artykułu jest przedstawienie wybranych, ekonomicznych aspektów integrowanej produkcji na przykładzie przedsiębiorstwa pod firmą: „Szkółka Markiewicz” z siedzibą w Buszkowie, która prowadzi działalność w zakresie integrowanej produkcji owoców (IPO).

Podstawowym narzędziem badawczym był kwestionariusz wywiadu, skierowany do właściciela przedsiębiorstwa. Badanie zostało przeprowadzone

---

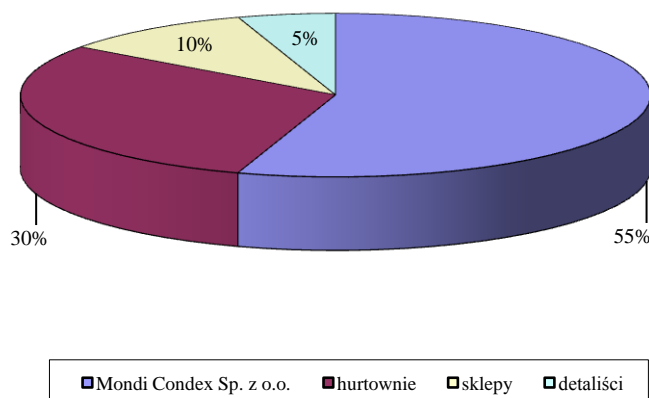
¹ K. Balkiewicz: Zasady prowadzenia kontroli w gospodarstwach IP, pobieranie prób, działania gwarantujące bezpieczeństwo płodów rolnych. W: Integrowana Produkcja Roślinna: Zagadnienia wybrane. Red. naukowa J. Podleśny, Materiały referencyjne i szkoleniowe do projektu EU Transition Facility PL 2005/IB/AG/05. IUNiG- PIB, Warszawa 2007.

² A. Faber: Rozwój Integrowanej Produkcji w Polsce i na świecie. W: Integrowana Produkcja Roślinna: Zagadnienia wybrane. Red. naukowa J. Podleśny. Materiały referencyjne i szkoleniowe do projektu EU Transition Facility PL 2005/IB/AG/05. IUNiG- PIB, Warszawa 2007.

w grudniu 2008 roku. Ponadto, została również przeprowadzona analiza dokumentacji, do której wykorzystano notatnik Integrowanej Produkcji Owoców, faktury zakupu i sprzedaży oraz inne dokumenty finansowe z lat 2005 - 2008.

Struktura sprzedaży

Szkółka Markiewicz produkuje według zasad IPO truskawki i maliny, w łącznej ilości około 250 ton owoców rocznie. W roku 2008 powierzchnia upraw wyniosła 55,5 ha. Głównym odbiorcą produktów jest „Mondi Condex” Sp. z o. o., która odbiera ok. 55% owoców. Pozostała sprzedaż kierowana jest do odbiorców hurtowych, sklepów spożywczych, drobnych klientów detalicznych. Szczegółową strukturę sprzedaży przedstawia rysunek 1.

RYSUNEK 1. Struktura sprzedaży owoców w Szkółce Markiewicz (stan na 2008 r.)
Źródło: badanie własne

Zagraniczni kontrahenci z krajów UE, przywiązują dużą wagę do metody produkcji owoców i posiadanych certyfikatów. Dla klientów spoza Unii Europejskiej nie jest to najważniejsze. Dla nich liczy się przede wszystkim ilość owoców, a nie ich jakość. Coraz większą uwagę do metod produkcji owoców przywiązują także klienci indywidualni.

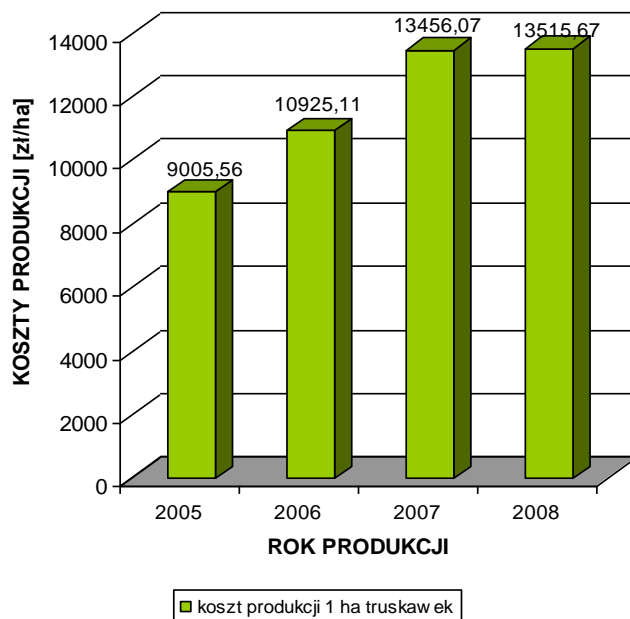
„Mondi Condex” sp z o.o. współpracuje ze Szkółką Markiewicz od 1996 roku. Przedsiębiorstwo kupuje od Szkółki tylko owoce wyprodukowane zgodnie z zasadami integrowanej produkcji, tj. maliny i truskawki. W ocenie tego głównego odbiorcy, wzrasta zapotrzebowanie na owoce wyprodukowane zgodnie z zasadami IPO, zarówno wśród odbiorców krajowych, jak i zagranicznych. Zdecydowanie większe wymagania produktom stawiają klienci z państw należących do Unii Europejskiej z takich krajów jak: Wielka Brytania, Niemcy, Szwecja, Dania, Francja czy Holandia. Wprowadzenie IPO jako obowiązkowej przysłuży się

podniesieniu jakości wszystkich owoców produkowanych w Polsce i wyeliminuje problem nieuczciwych producentów, którzy nie dotrzymują okresów karencji przez co na rynek trafiają owoce z pozostałościami środków ochrony roślin. Ponadto certyfikat IPO dodatkowo podniesie konkurencyjność polskich wyrobów na światowych rynkach.

Efektywność produkcji owoców truskawki metodą IPO

Integrowana produkcja owoców, to nie tylko owoce bez nadmiernych pozostałości środków ochrony roślin, ale także dbałość o środowisko naturalne, respektowanie progów zagrożenia, zastępowanie metod chemicznych biologicznymi, dokumentacja procesu produkcyjnego, stałe prowadzenie obserwacji w sadzie. Ważnym aspektem produkcji owoców metodą IPO jest obniżenie kosztów produkcji.

Całkowity koszt uprawy 1 ha owoców truskawki wzrósł w badanym podmiocie o ok. 50%, z poziomu 9005,56 zł/ha w roku 2005 do 13515,67 zł/ha w 2008. Szczegółowe dane odnośnie kształtowania się kosztów produkcji przedstawia rysunek 2.

RYSUNEK 2. Koszty produkcji 1 hektara owoców truskawki w latach 2005 - 2008
Źródło: badania własne

Tabela 1 przedstawia strukturę kosztów (koszty bezpośrednie, pośrednie, amortyzacja, wynagrodzenia), przypadających na 1 ha uprawy owoców truskawki. Wszystkie koszty, poza amortyzacją, wzrastały w badanym okresie. Szczególnie duży wzrost kosztów (niemal dwukrotny) odnotowano w pozycji koszty pośrednie oraz wynagrodzenia.

TABELA 1. Struktura kosztów w latach 2005 - 2008 [w zł/ha]

Wyszczególnienie	ROK PRODUKCJI			
	2005	2006	2007	2008
Koszty bezpośrednie	2 002,76 zł	3 089,64 zł	3 141,22 zł	3 221,56 zł
Koszty pośrednie	1 772,00 zł	2 003,00 zł	3 234,00 zł	3 334,21 zł
Amortyzacja	1 950,00 zł	1 950,00 zł	1 950,00 zł	950,00 zł
Wynagrodzenia	3 280,80 zł	3 882,47 zł	5 130,85 zł	6 009,90 zł
Koszty ogółem	9 005,56 zł	10 925,11 zł	13 456,07 zł	13 515,67 zł

Zródło: badania własne

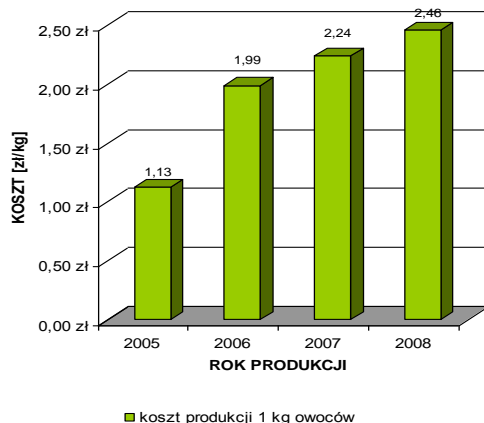
Do kosztów bezpośrednich uprawy truskawek zalicza się między innymi wartość zużytych nawozów mineralnych, środków ochrony roślin i herbicydów, opakowań, słomy i włókniny, wody do nawadniania. Koszty pośrednie obejmują między innymi wydatki na paliwa, remonty, ubezpieczenia społeczne i majątkowe, podatki, artykuły biurowe itp. Amortyzacja uwzględnia zużywanie się plantacji, budynków, maszyn, urządzeń oraz budynków.

Z danych zawartych w tabeli 1 wynika, że największy udział w kosztach produkcji miały koszty wynagrodzeń. W latach 2005 - 2006 było to ok. 35 - 36% kosztów całkowitych, a w roku 2008 udział ten wyniósł 45%. Najmniejszy udział w strukturze kosztów miały odpisy amortyzacyjne (21,5% w 2007 r. i 7% w roku 2008).

Jak wspomniano, ponad 1/3 ogółu kosztów produkcji truskawek stanowią wynagrodzenia. Prawie 3/4 tych kosztów stanowią wydatki na zatrudnienie osób zbierających truskawki z pola uprawy. Rosnące wymagania finansowe pracowników najemnych powodują, że większość ceny 1 kg sprzedanych owoców stanowi wynagrodzenie osób zbierających truskawki. W roku 2005 za 1 kilogram zebranych owoców płacono pracownikom 0,8 zł/kg, a trzy lata później już 1,25 zł/kg (wzrost o 56%).

Rysunek 3 przedstawia koszt produkcji 1 kg truskawek deserowych w latach 2005 - 2008. Wyniki badań wskazują, że koszt produkcji 1 kg owoców rósł w badanym okresie osiągając poziom 2,46 zł w 2008 r. W stosunku do roku 2005 był to wzrost o 118%.

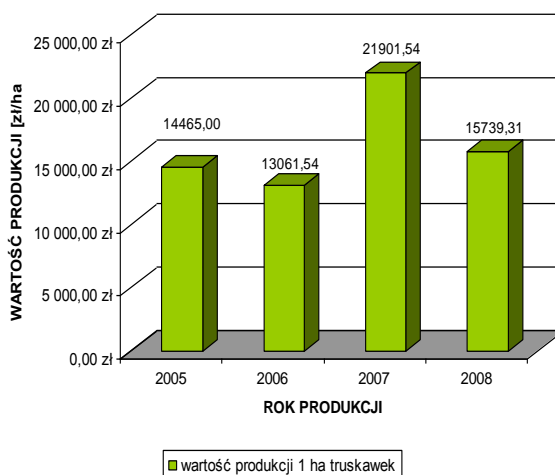

RYSUNEK 3. Przeciętny koszt produkcji 1 kg owoców truskawki w latach 2005 - 2008
Źródło: badania własne

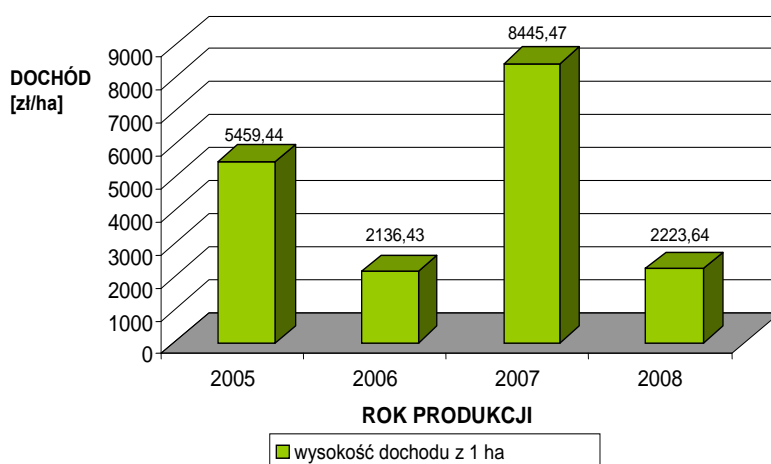
Jednym z istotnych aspektów IPO jest ograniczenie ilości stosowanych środków ochrony roślin do niezbędnego minimum. Wyniki badań dowiodły, iż po wprowadzeniu do uprawy zasad IPO, udział tych kosztów w kosztach ogółem uległ zmniejszeniu, z ok. 25% w 2005 r., do ok. 13% w 2008 r.

Przeprowadzone badania pozwoliły także na ustalenie wartości produkcji owoców truskawki uzyskanej z powierzchni 1 ha. Największą odnotowano w roku 2007, kiedy wynosiła 21901,54 zł/ha. Najniższą wartość uzyskano w roku wprowadzenia zasad IPO do uprawy. Wynosiła ona 13061,54 zł/ha. Rysunek 4 przedstawia szczegółowe dane dotyczące kształtowania się wartości produkcji owoców truskawki w Szkółce Markiewicz, w latach 2005 - 2008.

RYSUNEK 4. Wartość produkcji owoców truskawki uzyskanej z 1 ha upraw w latach 2005 - 2008
Źródło: badania własne

Celem Integrowanej Produkcji Owoców jest zwiększanie produkcji i dochodów, przy jednoczesnym ograniczeniu stosowania ilości pestycydów oraz zabiegów pielęgnacji roślin. Przeprowadzone badania pozwoliły ustalić poziom dochodów z powierzchni uprawy 1 ha owoców. Najniższe dochody uzyskano w roku 2006 (2136,43 zł/ha), a najwyższe osiągnięto w roku 2007 (8.445,47 zł/ha). Należy zauważyć, iż dochodowość produkcji truskawek według metody IPO ulegała dużym wahaniom w analizowanym okresie. Szczegółowe dane w tym zakresie obrazuje rysunek 5.

RYSUNEK 5. Wysokość dochodu z 1 ha truskawek w latach 2005 - 2008
Źródło: badania własne

Z ekonomicznego punktu widzenia istotna jest relacja kosztów ogółem do przychodów ogółem (tzw. wskaźnik poziomu kosztów). Im niższa wartość tego wskaźnika tym lepiej. Pomimo widocznych wahań poziomu wskaźnika, kształtował się on na bardzo dobrym poziomie. Szczegółowe dane przedstawia tabela 2.

TABELA 2. Wskaźnik poziomu kosztów w latach 2005 - 2008

ROK	PRZYCHODY [zł/ha]	KOSZTY [zł/ha]	WSKAŹNIK POZIOMU KOSZTÓW [%]
2005	14240,30	9005,56	63,2%
2006	12769,54	10925,11	85,6%
2007	21600,54	13456,07	62,3%
2008	15400,31	13515,67	87,8%

Źródło: badania własne

Wskaźnik rentowności sprzedaży, będący relacją dochodu (zysku) do przychodów, informuje o opłacalności produkcji. Im wyższy poziom wskaźnika, tym produkcja jest bardziej opłacalna. Tabela 3 zawiera szczegółowe dane, dotyczące rentowności sprzedaży owoców truskawki w latach 2005 - 2008. W całym badanym okresie rentowność produkcji owoców truskawki była bardzo wysoka, szczególnie w latach 2005 i 2007.

TABELA 3. Wskaźnik rentowności sprzedaży w latach 2005 - 2008

ROK	DOCHÓD [zł/ha]	PRZYCHODY ZE SPRZEDAŻY[zł/ha]	WSKAŹNIK RENTOWNOŚCI SPRZEDAŻY [%]
2005	5459,44	14240,30	38,30%
2006	2136,43	12769,54	16,70%
2007	8445,47	21600,54	39,10%
2008	2223,64	15400,31	14,40%

Źródło: badania własne

Podsumowując przeprowadzoną analizę ekonomicznych aspektów produkcji truskawek według metody IPO można zauważyć, iż w okresie 2005-2008 nastąpił wzrost kosztów produkcji, zarówno w przeliczeniu na 1 ha, jak również w przeliczeniu na 1 kg. Coraz większy udział w sumie kosztów całkowitych stanowią wynagrodzenia pracowników najemnych, a w szczególności zbieraczy owoców. W analizowanym okresie wydatki na środki ochrony roślin i ich udział w ogólnej sumie kosztów spadły, co jest zgodne z założeniami IPO. Wartość produkcji i dochodu rolniczego ulegały wahaniom, co miało odbicie w wartościach wskaźników poziomu kosztów i rentowności sprzedaży. Wskaźniki są cały czas na bardzo dobrym poziomie, choć podlegały dużym zmianom w poszczególnych latach.

Podsumowanie

Przeprowadzone badania potwierdziły, że dzięki certyfikatowi IPO pozycja rynkowa Szkółki Markiewicz uległa poprawie, głównie ze względów prestiżowych. Ponad połowa wytworzonej produkcji (55%) jest sprzedawana do stałego odbiorcy. Pozostała produkcja jest też nabywana przede wszystkim przez odbiorców zagranicznych. To właśnie oni zwracają największą uwagę na metodę produkcji owoców. Mimo stwierdzonych korzyści (możliwość zbytu, niższe koszty) obszar uprawy owoców truskawki w Szkółce z roku na rok jest ograniczany, ze względu na problem z ich zbiorem. Rosnące z roku na rok koszty pracy zbieraczy, środków ochrony roślin i nawozów przy jednocześnie utrzymującej się od lat na stałym poziomie cenie skupu, powodują że uprawa owoców staje się coraz mniej opłacalna. Corocznie część truskawek pozostaje niezebranych z pola, tylko przeoranych z ziemią. Z tego powodu Szkółka

pozbawiona jest części dochodów, a koszty produkcji, jakie zostały poniesione nie ulegają zmniejszeniu. Wysokość dotacji jakie otrzymuje na ten cel gospodarstwo jest niewspółmierna z ich poziomem w innych krajach Unii Europejskiej.

Podsumowując wykonane badania można sformułować następujące uogólnienia:

- powierzchnia uprawy owoców truskawki metodą IPO w Szkółce Markiewicz w latach 2005 - 2008 zmniejszyła się;
- przedsiębiorstwo ograniczyło ilość stosowanych środków ochrony roślin;
- stosowanie metody integrowanej w produkcji owoców przyczyniło się do podniesienia prestiżu Szkółki;
- szkółka nie prowadzi działań marketingowych związanych z integrowaną produkcją owoców truskawki, gdyż zyski osiągnięte z jej uprawy nie pozwalają na ich finansowanie;
- w badanym przedziale czasowym wzrósł udział kosztów wynagrodzenia pracowników najemnych w stosunku do sumy kosztów całkowitych. Wynagrodzenie osób zbierających owoce wzrosło ponad dwukrotnie;
- w latach 2005 - 2008 spadł udział kosztów środków ochrony roślin w sumie kosztów całkowitych.

Literatura

Balkiewicz K.: Zasady prowadzenia kontroli w gospodarstwach IP, pobieranie prób, działania gwarantujące bezpieczeństwo płodów rolnych. W: Integrowana Produkcja Roślinna: Zagadnienia wybrane. Red. naukowa J. Podleśny. Materiały referencyjne i szkoleniowe do projektu EU Transition Facility PL 2005/IB/AG/05. IUNiG- PIB, Warszawa 2007.

Balkiewicz K.: Integrowana Produkcja w Polsce- czy przetrwa? „Hasło Ogrodnicze”, 2008 nr 8.

Faber A.: Rozwój Integrowanej Produkcji w Polsce i na świecie. W: Integrowana Produkcja Roślinna: Zagadnienia wybrane. Red. naukowa J. Podleśny. Materiały referencyjne i szkoleniowe do projektu EU Transition Facility PL 2005/IB/AG/05. IUNiG- PIB, Warszawa 2007.

Majewski E.: Ekonomiczno-organizacyjne uwarunkowania rozwoju Systemu Integrowanej Produkcji Rolniczej (SIPR) w Polsce. Wydaw. SGGW, Warszawa 2002.

Streszczenie

Niniejsza publikacja omawia problematykę integrowanej produkcji na przykładzie rolniczego przedsiębiorstwa produkcyjnego - Szkółka Markiewicz, która prowadzi działalność w zakresie integrowanej produkcji owoców. Przeprowadzone badania dowiodły, iż zastosowanie metody integrowanej produkcji przyczyniło się do poprawy pozycji rynkowej Szkółki Markiewicz, głównie ze względów prestiżowych

Summary

Present article describes the issue of integrated production on the example of agricultural enterprise – Markiewicz School, which conducts integrated fruit production. The study confirmed that employment of integrated production has caused improvement of market position of Markiewicz School, mainly in respect to prestige.

Magdalena Iwańska

Katedra Ekonomiki Edukacji, Komunikowania i Doradztwa
Szkola Główna Gospodarstwa Wiejskiego

Perspektywy rozwoju sektora małych i średnich przedsiębiorstw w województwach wschodniej Polski

Prospects of small and medium enterprises development in eastern Poland's provinces

Wstęp

Małe przedsiębiorstwa odgrywają ważną rolę w gospodarce na całym świecie. W Unii Europejskiej 99% z 18 milionów przedsiębiorstw stanowią właśnie małe firmy.

Podobnie kształtuje się sytuacja w Polsce, gdzie sektor MSP stanowi niezwykle ważną część krajowej gospodarki. Ponad 99% wszystkich firm zarejestrowanych obecnie w Polsce, to małe i średnie przedsiębiorstwa.

Sektor MSP w Polsce podobnie jak w krajach wysokorozwiniętych odgrywa ważną rolę społeczną i gospodarczą. Funkcja społeczna sektora małych i średnich przedsiębiorstw odnosi się przede wszystkim do łagodzenia różnego rodzaju napięć społecznych powstających w wyniku przekształceń własnościowych w gospodarce. Funkcja gospodarcza sektora MSP wiąże się, nade wszystko, z wysokim wskaźnikiem absorpcji siły roboczej, ale także ze wzrostem technologii, innowacyjności i konkurencyjności samych przedsiębiorstw¹.

W artykule zostanie przedstawiona obecna sytuacja i perspektywy rozwoju sektora małych i średnich przedsiębiorstw działających na terenie następujących województw: lubelskiego, podkarpackiego, podlaskiego, świętokrzyskiego i warmińsko-mazurskiego. Wykorzystany zostaną dane Głównego Urzędu Statystycznego oraz statystyki i opracowania sporządzone przez Polską Agencję Rozwoju Przedsiębiorczości.

Polska Wschodnia – delimitacja obszaru

Polskę cechuje dość silne zróżnicowanie przestrzenne. Poszczególne województwa wyraźnie różnią się między sobą nie tylko stopniem rozwoju, lecz

---

¹ B. Niedzielski: Sektor małych i średnich przedsiębiorstw. Ocena barier i trudności prowadzenia działalności gospodarczej w Polsce. Kraków 2005, s. 2, www.pog.arp.gda.pl.

również samym potencjałem demograficznym, ekonomicznym i społecznym. Przyczyny silnego zróżnicowania poziomu rozwoju poszczególnych regionów kraju wynikają zarówno z uwarunkowań o charakterze przyrodniczym, historycznym, jak również naturalnych procesów rozwoju społeczno-gospodarczego.

Granica między, uważaną za bardziej rozwiniętą pod względem gospodarczym, zachodnią częścią Polski, a pozostającą za nią w tyle częścią wschodnią, nie jest ostra. W przybliżeniu można uznać, że przebiega ona wzdłuż linii Wisły. W obrębie obszaru położonego na wschód od tej granicy znajduje się pięć najbiedniejszych województw w Polsce: lubelskie, podkarpackie, podlaskie, świętokrzyskie i warmińsko-mazurskie. Województwa te zajmują zwarte terytorium o powierzchni 99045 km² (31,6% powierzchni Polski), przylegające do granicy z Rosją, Litwą, Białorusią, Ukrainą i Słowacją².

MAPA 1. Województwa wschodniej Polski
Źródło: Program Operacyjny Rozwój Polski Wschodniej, www.polskawschodnia.gov.pl

Sektor małych i średnich przedsiębiorstw w województwach Wschodniej Polski

Pod zbiorową nazwą przedsiębiorstw rozumiemy takie podmioty gospodarcze, jak: przedsiębiorstwa państwowe, zagraniczne oraz stanowiące własność organizacji społecznych i fundacji, spółdzielnie, spółki (akcyjne, z ograniczoną odpowiedzialnością, jawne, komandytowe, komandytowo-akcyjne, partnerskie, cywilne), a także zakłady osób fizycznych prowadzące działalność gospodarczą.

Polskie prawo ściśle określa granice między poszczególnymi rodzajami przedsiębiorstw. Do przedsiębiorstw małych zalicza się te podmioty, które zatrudniają maksymalnie 49 osób i których roczny obrót lub całkowity bilans roczny nie przekracza 10 mln euro. W tej grupie wyróżniamy tzw.

² Program Operacyjny Rozwój Polski Wschodniej, Ministerstwo Rozwoju Regionalnego, Warszawa 2007, www.polskawschodnia.gov.pl.

mikroprzedsiębiorstwa, czyli te wszystkie firmy, w których pracuje mniej niż 10 osób i których roczny obrót lub całkowity bilans roczny wynosi mniej niż 2 mln euro. Średnimi przedsiębiorstwami nazywamy wszystkie te, które zatrudniają maksymalnie 250 osób, a których roczny obrót nie przekracza 50 mln euro lub całkowity bilans roczny zamyka się w kwocie do 43 mln euro.

Udział MSP w tworzeniu produktu krajowego brutto wyniósł w 2006 roku 47,7%, z tego mikroprzedsiębiorstw – 31%, małych przedsiębiorstw – 7,4%, a średnich – 9,3%.

W 2007 roku na obszarze pięciu badanych województw zarejestrowanych było łącznie 295 738 małych i średnich przedsiębiorstw, co stanowi 16,7% wszystkich MSP w Polsce. W tej grupie aż 96,4% stanowiły mikroprzedsiębiorstwa (285084). Statystykę sektora małych i średnich przedsiębiorstw przedstawia tabela nr 1.

TABELA 1. Przedsiębiorstwa i pracujący według klas wielkości podmiotów w 2007 roku

WOJEWÓDZTWA	Przedsiębiorstwa		Pracujący (stan na 31 XII)		
	Ogółem	na 1000 mieszkańców	ogółem	na 1000 mieszkańców	
Lubelskie	<i>a</i>	77 670	35,9	316 022	146,9
	<i>b</i>	76 976	35,5	192 832	89,0
	<i>c</i>	74 991	34,6	149 378	69,0
	<i>d</i>	607	0,3	62 885	29,0
Podkarpackie	<i>a</i>	69 770	33,3	366 361	174,7
	<i>b</i>	68 940	32,9	188 155	89,7
	<i>c</i>	66 833	31,9	140 434	67,0
	<i>d</i>	666	0,3	71 862	34,3
Podlaskie	<i>a</i>	45 558	38,2	182 317	152,9
	<i>b</i>	45 141	37,8	109 250	91,6
	<i>c</i>	43 988	36,9	83 495	70,0
	<i>d</i>	352	0,3	36 967	31,0
Świętokrzyskie	<i>a</i>	46 603	36,5	214 210	167,9
	<i>b</i>	46 127	36,2	124 515	97,6
	<i>c</i>	44 860	35,2	96 801	75,9
	<i>d</i>	393	0,3	43 036	33,7
Warmińsko-mazurskie	<i>a</i>	56 613	39,7	246 946	173,2
	<i>b</i>	56 006	39,3	146 149	102,5
	<i>c</i>	54 412	38,2	110 920	77,8
	<i>d</i>	530	0,4	53 523	37,5

a – ogólna liczba przedsiębiorstw, *b* – przedsiębiorstwa małe, *c* – w tym przedsiębiorstwa mikro, *d* – przedsiębiorstwa średnie

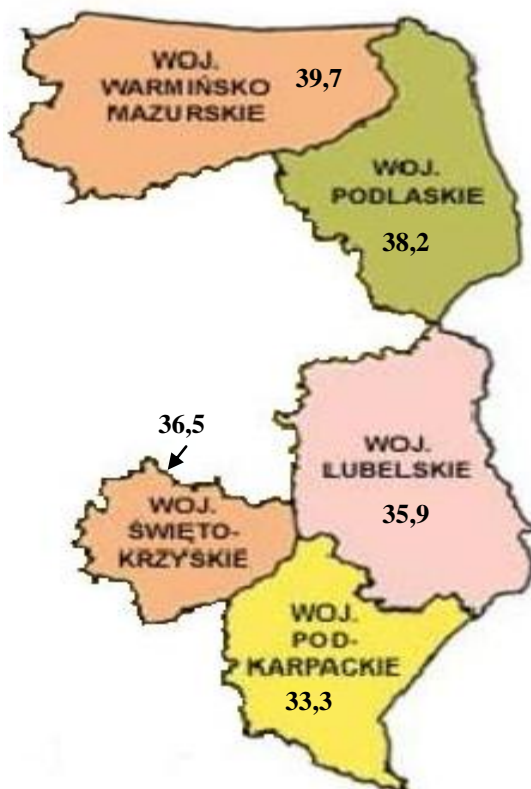
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Głównego Urzędu Statystycznego

Z przedstawionych danych statystycznych wynika, że w każdym z badanych województw sektor małych i średnich przedsiębiorstw jest najbardziej liczny. Zauważalny jest też fakt, że w sektorze MSP dominują przedsiębiorstwa mikro, które zatrudniają łącznie 581028 osób, czyli 43,8% wszystkich pracujących w małych i średnich przedsiębiorstwach w badanych województwach.

Ciekawym wskaźnikiem statystycznym jest nasycenie przedsiębiorczością w regionie, które jest mierzone liczbą zarejestrowanych przedsiębiorstw w przeliczeniu na 1000 mieszkańców.

Rozkład ten w pięciu badanych województwach przedstawia mapa nr 2.

Województwem, w którym nasycenie przedsiębiorczością jest największe, jest województwo warmińsko-mazurskie, natomiast najmniej przedsiębiorstw na 1000 mieszkańców przypada w województwie podkarpackim.

MAPA 2. Nasycenie przedsiębiorczością w województwach wschodniej Polski
Źródło: opracowanie własne

Polskie małe i średnie przedsiębiorstwa systematycznie poprawiają swą konkurencyjność. Mimo tej systematycznej poprawy, przedsiębiorstwa z sektora MSP nadal inwestują w swój rozwój jedynie w ograniczonym zakresie. W roku 2007 prawie połowa firm nie ponosiła żadnych nakładów inwestycyjnych. Najslabiej pod tym względem wyglądały firmy mikro, w następnej kolejności znalazły się firmy małe (27%) i na końcu średnie (18%). Przyczyn ograniczonej skali działalności inwestycyjnej firm mikro należy upatrywać m.in. w:

- ograniczonym kapitale, jaki mogą przeznaczyć na rozwój,
- odczuwanym braku potrzeby inwestowania w nowe technologie.

Skala i charakter podejmowanych przez przedsiębiorstwa z sektora MSP inwestycji są uzależnione od: wielkości przedsiębiorstwa, rynku jego działania, natężenia konkurencji, osiągniętych przychodów oraz branży.

Skala i charakter podejmowanych przez poszczególne przedsiębiorstwa inwestycji są dodatnio skorelowane z wielkością przedsiębiorstwa, rynkiem jego

działania, natężeniem konkurencji oraz jego przychodami ze sprzedaży. Im większe jest przedsiębiorstwo i im szerszy jest rynek jego działania a także im silniejsza jest jego konkurencja, tym częściej podejmowana jest przez nie działalność inwestycyjna³.

Poziom nakładów inwestycyjnych poszczególnych przedsiębiorstw działających na obszarze pięciu badanych województw Polski Wschodniej w 2007 roku przedstawia tabela nr 2.

TABELA 2. Nakłady inwestycyjne według klas wielkości przedsiębiorstw w 2007 roku

WOJEWÓDZTWA	Nakłady inwestycyjne			
	Ogółem	z tego na:		
		Nowe obiekty majątkowe oraz ulepszenie istniejących	Zakup używanych środków trwałych	
w tys. zł				
Lubelskie	<i>a</i>	1 059 892	854 339	205 553
	<i>b</i>	579 165	527 929	51 236
	<i>c</i>	837 965	689 828	148 137
Podkarpackie	<i>a</i>	1 429 783	1 209 259	220 524
	<i>b</i>	845 502	785 765	59 737
	<i>c</i>	1 103 667	910 862	192 805
Podlaskie	<i>a</i>	787 071	664 133	122 938
	<i>b</i>	415 025	395 340	19 685
	<i>c</i>	925 342	824 801	100 541
Świętokrzyskie	<i>a</i>	799 699	592 109	207 590
	<i>b</i>	451 618	373 144	78 474
	<i>c</i>	958 036	649 753	308 283
Warmińsko-mazurskie	<i>a</i>	931 465	794 300	137 165
	<i>b</i>	456 240	427 714	28 526
	<i>c</i>	816 517	662 276	154 241

a- nakłady inwestycyjne małych przedsiębiorstw, *b*- w tym nakłady inwestycyjne przedsiębiorstw mikro, *c*- nakłady inwestycyjne średnich przedsiębiorstw

Źródło: opracowanie własne na podstawie statystyki Głównego Urzędu Statystycznego

Z zaprezentowanych danych statystycznych wynika, że największe nakłady inwestycyjne poniosły przedsiębiorstwa działające w województwie podkarpackim, natomiast najmniej zainwestowały małe i średnie firmy z województwa podlaskiego.

W odniesieniu do aspektu potencjału rozwojowego sektora polskich MSP, jakim jest zdolność do ponoszenia nakładów inwestycyjnych, w latach 2007 - 2008 zaobserwować można utrzymanie się pozytywnej, zaobserwowanej w latach poprzednich tendencji polegającej na wzroście nakładów inwestycyjnych.

³ Raport o stanie sektora MSP w Polsce w latach 2006 - 2007. Polska Agencja Rozwoju Przedsiębiorczości, Warszawa 2008, s. 164 - 165.

Odnosząc się do kwestii źródeł finansowania inwestycji przez polskie MSP, należy podkreślić, że zaobserwowana w latach ubiegłych pozytywna tendencja polegająca na zwiększeniu zainteresowania środkami z kredytów i pożyczek krajowych uległa wzmocnieniu – i zgodnie z deklaracjami przedsiębiorców utrzyma się także w kolejnych latach (2009 - 2011).

Konkurencyjność we współczesnej gospodarce w coraz większym stopniu zależy od zdolności do wprowadzania nowych rozwiązań, podnoszenia jakości oferowanych produktów i usług, a także możliwości zaspokojenia specyficznych potrzeb odbiorców. Cykl życia produktu i technologii w wielu branżach uległ bardzo radykalnemu skróceniu, co powoduje, iż przedsiębiorstwa, aby utrzymać swoją pozycję na rynku, muszą bardzo szybko wprowadzać ulepszenia do swych produktów lub zastępować je nowszymi produktami o większej funkcjonalności, wydajności itp. Kluczowe w tym zakresie jest badanie satysfakcji klientów i zbieranie ich opinii w celu jak najlepszego dostosowania usług do wymagań odbiorców.

Konkurencyjność i innowacyjność firm jest często uwarunkowana otoczeniem, w którym działa przedsiębiorstwo – dostępnością partnerów do współpracy, zapleczem dostawców, możliwością podpatrywania konkurentów, ale przede wszystkim jakością kapitału ludzkiego. W wielu sektorach usługowych pracownicy są dużo mocniej zaangażowani w tworzenie i dostarczanie wartości dla klienta oraz w procesy innowacyjne przedsiębiorstwa niż w firmach przemysłowych. W tego typu usługach wiedza i umiejętności pracowników są najważniejszym stymulatorem konkurencyjności przedsiębiorstwa a dostępność na rynku pracy lepiej wykwalifikowanych pracowników jest jednym z najważniejszych czynników zapewniających dobry rozwój firmy. Pracownicy są jednym z głównych źródeł innowacyjności w firmach usługowych, a poziom innowacyjności firm jest skorelowany z poziomem kwalifikacji pracowników (wykształceniem wyższym, uczestnictwem w szkoleniach). Szczególnie istotne znaczenie ma w tym zakresie edukacja kadry menedżerskiej, której niskie kwalifikacje są często uważane za główną słabość firmy. Brak odpowiedniej wiedzy prowadzi często do niepodejmowania aktywnej działalności innowacyjnej, a przyjęciu strategii reaktywnej, polegającej na imitowaniu zmian wprowadzonych przez konkurencję.

Polskie przedsiębiorstwa wskazują głównie partnerów biznesowych (dostawców, odbiorców, inne przedsiębiorstwa z branży) i swoje wewnętrzne zasoby (pracowników), jako główne źródła informacji dla wprowadzanych innowacji. Jedynie niewielki odsetek korzysta z wiedzy generowanej przez zaplecze naukowe w Polsce.

Na tle krajów UE, Polskę charakteryzuje porównywalny lub wyższy poziom współpracy z partnerami zewnętrznymi. Nie dotyczy to jednak kooperacji z zapleczem naukowym kraju, która kształtuje się na bardzo niskim poziomie.

Działalność innowacyjna polskich przedsiębiorstw jest ograniczona ze względu na trudności w pozyskiwaniu zewnętrznego finansowania – szczególnie na bardziej ryzykowne przedsięwzięcia, jakimi są inwestycje na zakup licencji czy działalność badawczo-rozwojową.

Większość firm finansuje działalność innowacyjną w oparciu o środki własne, korzystając w następnej kolejności ze środków pozyskanych z kredytów bankowych. Mała znajomość instytucji wspierających działalność innowacyjną przedsiębiorstw prowadzi również do ograniczonego wykorzystania w działalności innowacyjnej dostępnych publicznych środków finansowych. Wciąż niewielki procent firm podejmuje jakiegokolwiek starania o uzyskanie dofinansowania działalności innowacyjnej ze środków publicznych⁴.

Na obszarze pięciu badanych województw Polski Wschodniej funkcjonują ośrodki wspierania przedsiębiorczości, które zajmują się pomocą w uruchomieniu działalności gospodarczej oraz wspierają już istniejące firmy, szczególnie z sektora MSP. Instytucje te świadczą usługi przede wszystkim w zakresie doradztwa, usług szkoleniowych, informacyjnych i finansowych. Ośrodki wspierania przedsiębiorczości skupione są głównie w Krajowym Systemie Usług dla MSP, koordynowanym przez Polską Agencję Rozwoju Przedsiębiorczości.

Liczba ośrodków posiadających akredytację w Krajowym Systemie Usług wynosi odpowiednio w każdym województwie:

- lubelskim: 9,
- podkarpackim: 12,
- podlaskim: 9,
- świętokrzyskim: 8,
- warmińsko – mazurskim: 12.

Elementem wspierającym rozwój biznesu jest szeroko rozumiana promocja gospodarcza. Warunki dla tej promocji tworzą instytucje organizujące imprezy wystawiennicze, promocyjne, giełdy towarowe, specjalistyczne wystawy i targi.

Jednym ze sposobów wzmocnienia pozycji rynkowej przedsiębiorstw jest tworzenie klastrów kooperacyjnych. Dają one większą możliwość dostępu do kapitału na rynku regionalnym i lokalnym, rozwoju innowacji i postępu technologicznego.

Do istotnych dziedzin wsparcia przedsiębiorczości należy ponadto rozwój firm otoczenia biznesu. W regionie Wschodniej Polski niezbędne jest wzmocnienie tego sektora nie tylko w zakresie liczby firm, lecz również rozszerzenie spektrum ich działalności, np. w zakresie badań rynkowych, ekspertyz, projektowania produktu, promocji, zwiększenia podaży funduszy finansujących innowacje, czy transferu technologii.

---

⁴ Raport o stanie sektora MSP w Polsce w latach 2006 - 2007. Polska Agencja Rozwoju Przedsiębiorczości, Warszawa 2008, s. 185, 201, 206 - 207, 214.

Wsparcie rozwoju sektora małych i średnich przedsiębiorstw w ramach Programu Operacyjnego Rozwój Polski Wschodniej na lata 2007 - 2013

Przystąpienie Polski do Unii Europejskiej uwydatniło problem zróżnicowań rozwoju między państwami leżącymi na jednym kontynencie i zróżnicowań międzyregionalnych, tak w skali państw, jak i w skali całej wspólnoty. Regiony słabiej rozwinięte napotykać na szereg takich niekorzystnych zjawisk, jak: brak bodźców do zainicjowania procesów trwałego rozwoju, mała aktywność społeczna i przedsiębiorczość oraz utrwalający się niski poziom życia mieszkańców. W takich regionach niewykorzystany pozostaje ich wewnętrzny potencjał wzrostu, co w konsekwencji prowadzi do stałego zwiększania się dystansu między nimi a bardziej rozwiniętymi regionami.

Mając powyższe na uwadze prezydencja luksemburska zaproponowała w 2005 roku utworzenie, na lata 2007 - 2013, w ramach zasady solidarności, specjalnego funduszu dla pięciu najbiedniejszych regionów, wykazujących się najniższym PKB na mieszkańca wśród 25 państw poszerzonej Unii Europejskiej. Regiony te to pięć województw Polski Wschodniej: lubelskie, podkarpackie, podlaskie, świętokrzyskie i warmińsko – mazurskie. Kierując się tymi przesłankami Rząd RP w Programie „Solidarne Państwo” wystąpił z inicjatywą opracowania Programu Operacyjnego Rozwój Polski Wschodniej (PO RPW) na lata 2007-2013 jako szczególnego instrumentu wsparcia procesów rozwojowych w województwach Polski Wschodniej.

Program ten jest jednym z instrumentów polityki regionalnej, do której należą: regionalne programy operacyjne, przygotowane przez samorządy województw oraz krajowe programy operacyjne: Innowacyjna Gospodarka, Infrastruktura i Środowisko, Kapitał Ludzki, Pomoc Techniczna oraz programy Europejskiej Współpracy Terytorialnej.

Intencją Programu Operacyjnego Rozwój Polski Wschodniej jest zahamowanie tendencji stagnacyjnych, decydujących o marginalizacji i peryferyjności województw Polski Wschodniej oraz pobudzenie wzrostu gospodarczego w tych województwach. Program ten ma stanowić dodatkowy element wsparcia z funduszy strukturalnych oraz wzmacniać działanie innych programów na obszarze Polski Wschodniej poprzez realizację wyodrębnionych działań stymulujących rozwój ekonomiczny i społeczny.

W ramach programu realizowane będą ważne inwestycje i przedsięwzięcia, stwarzające podstawy do zainicjowania procesów trwałego rozwoju województw Polski Wschodniej. Impulsem do tworzenia nowoczesnej gospodarki będą przedsięwzięcia związane m.in. z rozwojem infrastruktury uczelni, infrastruktury społeczeństwa informacyjnego, wspieraniem innowacji oraz promocją i współpracą⁵.

---

⁵ Program Operacyjny Rozwój Polski Wschodniej. Minist. Rozw. Regional., Warszawa 2007, s. 7 - 9.

Celem głównym Programu Operacyjnego Rozwój Polski Wschodniej jest przyśpieszenie tempa rozwoju społeczno-gospodarczego Polski Wschodniej w zgodzie z zasadą zrównoważonego rozwoju. Cel główny PO RPW osiągnąć będzie przez realizację celów szczegółowych, którymi są:

1. Stymulowanie rozwoju konkurencyjnej gospodarki opartej na wiedzy;
2. Zwiększenie dostępu do internetu szerokopasmowego w Polsce Wschodniej;
3. Rozwój wybranych funkcji metropolitalnych miast wojewódzkich;
4. Poprawa dostępności i jakości powiązań komunikacyjnych województw Polski Wschodniej;
5. Zwiększenie roli zrównoważonej turystyki w gospodarczym rozwoju makroregionu;
6. Optymalizacja procesu wdrażania PO Rozwój Polski Wschodniej.

W ramach Programu Operacyjnego Rozwój Polski Wschodniej dofinansowanie jest przyznawane w ramach sześciu następujących osi priorytetowych:

- Oś Priorytetowa 1: Nowoczesna gospodarka,
- Oś Priorytetowa 2: Infrastruktura społeczeństwa informacyjnego,
- Oś Priorytetowa 3: Wojewódzkie ośrodki wzrostu,
- Oś Priorytetowa 4: Infrastruktura transportowa,
- Oś Priorytetowa 5: Zrównoważony rozwój potencjału turystycznego opartego o warunki naturalne,
- Oś Priorytetowa 6: Pomoc techniczna.

Działania podejmowane w ramach PO RPW są komplementarne w stosunku do działań podejmowanych na rzecz 5 województw w PO Innowacyjna Gospodarka, PO Infrastruktura i Środowisko, PO Kapitał Ludzki, PO Pomoc Techniczna i w Programach Europejskiej Współpracy Terytorialnej i Europejskiego Instrumentu Sąsiedztwa i Partnerstwa oraz w regionalnych programach operacyjnych województw: lubelskiego, podkarpackiego, podlaskiego, świętokrzyskiego i warmińsko-mazurskiego.

W ramach Osi Priorytetowej 1: Nowoczesna gospodarka, która w swoich założeniach będzie najbardziej wspierać powstawanie i rozwój przedsiębiorstw z sektora MSP, będą realizowane cztery działania:

- 1.1. Infrastruktura uczelni.
- 1.2. Wsparcie powstawania i dokapitalizowania instrumentów inżynierii finansowej.
- 1.3. Wspieranie innowacji.
- 1.4. Promocja i współpraca.

Głównym celem 1 Osi Priorytetowej jest stymulowanie rozwoju konkurencyjnej gospodarki opartej na wiedzy.

TABELA 3. Powiązanie celu głównego I Osi Priorytetowej: Nowoczesna gospodarka z analizą SWOT

Mocne strony	Cel PO RPW	Słabe strony
Rozwinięte wybrane branże gospodarki regionu osiągające sukces na rynku krajowym i zagranicznym	Stymulowanie rozwoju konkurencyjnej gospodarki opartej na wiedzy	Niski poziom PKB oraz wartości dodanej brutto
Potencjał rozwojowy ośrodków akademickich w niektórych dziedzinach		Niska stopa inwestycji i mały napływ inwestycji zagranicznych
Wysoki popyt na edukację na poziomie wyższym		Niski poziom innowacyjności przedsiębiorstw
Znaczący potencjał sektora MSP w Polsce Wschodniej		Bardzo niski poziom nakładów na działalność badawczo-rozwojową
Znaczna ilość wolnych terenów i obiektów poprzemysłowych do przygotowania pod inwestycje		Nieefektywna struktura gospodarki, cechująca się m.in. wysokim poziomem zatrudnienia w rolnictwie
		Niski poziom rozwoju przemysłu
		Wysoki poziom bezrobocia wśród ludzi młodych
		Niedostateczna infrastruktura dydaktyczna uczelni
		Ograniczone powiązania między nauką a gospodarką
		Niski udział środków podmiotów gospodarczych w nakładach przeznaczonych na inwestycje zaawansowane technologicznie
Szanse	Zagrożenia	
Rozwój międzynarodowej współpracy instytucjonalnej i powiązań z partnerami zagranicznymi	Rosnący popyt zewnętrzny na siłę roboczą z Polski Wschodniej skutkujący odpływem wykwalifikowanych kadr, szczególnie młodych wykształconych osób	
Włączenie podmiotów z Polski Wschodniej w sieci współpracy naukowej	Słabość lobbingu na rzecz wspierania zmian w Polsce Wschodniej przy aktywnej postawie ośrodków centralnych	
Rozwój specjalizacji regionalnej w Polsce Wschodniej w sektorze przemysłu i usług	Wzrost obciążeń podatkowych i administracyjnych utrudniających podejmowanie własnej działalności gospodarczej i rozwój firm sektora MSP we wczesnej fazie działalności	
Rozwój i wysoki poziom aktywności instytucji otoczenia biznesu	Utrzymujący się obraz Polski Wschodniej jako regionu peryferyjnego	
Możliwość udziału firm prowadzących działalność B+R w projektach europejskich		

Źródło: Program Operacyjny Rozwój Polski Wschodniej na lata 2007 - 2013. Ministerstwo Rozwoju Regionalnego, Warszawa 2007, s. 76.

W ramach Osi Priorytetowej przewiduje się następujące efekty realizacji:

- podniesienie jakości kształcenia na poziomie wyższym, w szczególności w zakresie tworzenia i wykorzystania nowoczesnych technologii oraz narzędzi i technik informacyjnych;
- poprawa dostępności przedsiębiorców do zewnętrznych źródeł finansowania we wczesnym etapie działalności firmy oraz poprawa gotowości inwestycyjnej MSP;
- poprawa warunków dla prowadzenia działalności gospodarczej – rozwoju i dyfuzji przedsięwzięć innowacyjnych;
- zbudowanie stałej platformy kooperacji pomiędzy regionami Polski Wschodniej;
- podjęcie wspólnych działań promocyjnych w obszarze gospodarki oraz rozwoju współpracy międzyregionalnej.

Działania podejmowane w ramach Osi Priorytetowej 1 mają na celu stworzenie sprzyjających warunków inwestycyjnych, powstawania innowacji i ich dyfuzji, efektywnego transferu nowych, innowacyjnych technologii, a także współpracy pomiędzy uczelniami wyższymi, jednostkami naukowymi, a przedsiębiorstwami.

W ramach Osi 1 wspierane będą przedsięwzięcia, które tworząc warunki dla rozwoju regionalnej gospodarki opartej na wiedzy, wpłyną na zwiększenie atrakcyjności gospodarczej i inwestycyjnej województw Polski Wschodniej. Realizowane będą projekty w zakresie poprawy infrastruktury edukacyjnej służącej prowadzeniu działalności dydaktycznej na poziomie wyższym na kierunkach przyrodniczo-matematycznych bądź technologicznych, a także innych kluczowych dla rozwoju społeczno-gospodarczego regionu, wynikających z regionalnych strategii innowacyjności oraz strategii rozwoju województw. Wsparcie otrzymają przede wszystkim uczelnie Polski Wschodniej o najwyższym standardzie i potencjale naukowym zlokalizowane w pięciu miastach wojewódzkich oraz w innych ośrodkach ważnych dla rozwoju regionu, tj. m.in. w Chełmie, Przemyśle, Stalowej Woli, Krośnie, Łomży, Szczytnie, Elblągu.

Z uwagi na istniejące trudności z pozyskaniem finansowania dla względnie małych projektów inwestycyjnych oraz rozwoju firm na etapie seed i start-up przewiduje się interwencję z wykorzystaniem środków publicznych skierowaną do instytucji finansowych z przeznaczeniem na rozwój funduszy seed capital. W zakresie wsparcia dla instrumentów inżynierii finansowej zaangażowana zostanie Inicjatywa JEREMIE. W ramach Osi 1 wspierane będą projekty polegające na zakładaniu i powiększeniu kapitału funduszy kapitału zaangażowanego. Ostatecznie, środki finansowe pochodzące z PO RPW, w formie inwestycji dokonanych przez fundusze będą stanowiły kapitał na rozwój firm z sektora MSP.

Dodatkowo będą realizowane projekty infrastrukturalne z zakresu budowy i rozbudowy parków przemysłowych, parków technologicznych, inkubatorów, centrów doskonałości, centrów transferu technologii, ośrodków innowacji itp. Wsparciem objęte zostaną jednostki naukowe, przedsiębiorstwa, jednostki samorządu terytorialnego, organizacje pozarządowe w zakresie infrastruktury

zaplecza badawczo-rozwojowego, przez wyposażenie w niezbędną infrastrukturę i sprzęt, w tym ośrodki badawcze uczelni, które prowadzą badania i wdrożenia na potrzeby innowacyjnych sektorów gospodarki, zlokalizowane w ośrodkach wzrostu.

Oprócz tego wsparciem objęte zostaną działania na rzecz przygotowania terenów do działalności innowacyjnej związanej z parkami technologicznymi i przemysłowymi oraz inkubatorami, m.in. technologicznymi, a także kompleksowe przygotowanie terenu pod inwestycje produkcyjne oraz sferę nowoczesnych usług i produkcji. Ponadto wsparciem zostaną objęte przedsiębiorstwa prowadzące działalność innowacyjną w obszarze budowy i wyposażenia zaplecza badawczo-rozwojowego.

Opracowany i zrealizowany zostanie program promocji gospodarczej Polski Wschodniej. Przedmiotem promocji będzie gospodarczy potencjał Polski Wschodniej w wysokim stopniu wzmocniony rezultatami projektów realizowanych na tym obszarze przy wsparciu Unii Europejskiej. Celem realizacji programu promocji jest zbudowanie wśród potencjalnych inwestorów wizerunku Polski Wschodniej jako obszaru atrakcyjnego inwestycyjnego⁶.

Podsumowanie

Sektor małych i średnich przedsiębiorstw jest jedną z najważniejszych dziedzin polskiej gospodarki, zarówno o zasięgu krajowym, jak i regionalnym. Niezbędne jest więc wpieranie zarówno nowopowstałych, jak i już istniejących firm MSP.

Skutecznym źródłem wsparcia, zarówno finansowego, jak też np. doradczego czy szkoleniowego, są fundusze publiczne, w tym przede wszystkim te pochodzące z funduszy Unii Europejskiej. Aby przedsiębiorcy mieli możliwość korzystania z tego rodzaju wsparcia, niezbędne jest promowanie i akcja informacyjna, która obejmie sposoby ubiegania się i procedury przyznawania dofinansowania w ramach tego rodzaju wsparcia.

Poszczególne Programy Operacyjne na lata 2007 - 2013, w tym również Program Operacyjny Rozwój Polski Wschodniej, mogą w znacznym stopniu wspomóc powstawanie i rozwój przedsiębiorstw z sektora MSP.

Literatura

Główny Urząd Statystyczny, www.stat.gov.pl
Niedzielski B.: Sektor małych i średnich przedsiębiorstw. Ocena barier i trudności prowadzenia działalności gospodarczej w Polsce. Kraków 2005. www.pog.arpg.gda.pl.

---

⁶ Program Operacyjny Rozwój Polski Wschodniej. Ministerstwo Rozwoju Regionalnego, Warszawa 2007, s.77 - 79.

Program Operacyjny Rozwój Polski Wschodniej na lata 2007 - 2013. Ministerstwo Rozwoju Regionalnego, Warszawa 2007. www.polskawschodnia.gov.pl.
Raport o stanie sektora MSP w Polsce w latach 2006 - 2007. Polska Agencja Rozwoju Przedsiębiorczości, Warszawa 2008.

Streszczenie

Sektor małych i średnich przedsiębiorstw jest jedną z najważniejszych dziedzin dzisiejszej gospodarki. Szczególnie więc ważne wydaje się być wspieranie jego rozwoju poprzez fundusze zarówno krajowe, jak i zagraniczne. Właśnie dlatego została wpisana Oś 1 Programu Operacyjnego Rozwój Polski Wschodniej na lata 2007 - 2013, która ma na celu zintensyfikowanie rozwoju powstawania nowych przedsiębiorstw sektora MSP w pięciu województwach Polski Wschodniej: lubelskim, podkarpackim, podlaskim, świętokrzyskim i warmińsko-mazurskim, które pod względem rozwoju społeczno-gospodarczego są najsłabszymi regionami w Unii Europejskiej.

Summary

Sector of small and medium enterprises is one of the most important domains in today's economy. Therefore so important becomes supporting of its development, especially by national and foreign funds. That was the reason of creation Axis no.1 of Operational Programme 'Eastern Poland Development' for 2007 – 2013. Main object of this Axis is intensification of small and medium enterprises development in five eastern Poland's provinces (lubelskie, podkarpackie, podlaskie, świętokrzyskie and warmińsko – mazurskie), which are very last European Union's regions in social and economic development.

CZEŚĆ III

WYKORZYSTANIE ŚRODKÓW UNII EUROPEJSKIEJ W ROZWOJU OBSZARÓW WIEJSKICH

Agnieszka Tłuczak
Wydział Ekonomiczny
Uniwersytet Opolski

Instrumenty wsparcia pozarolniczej działalności na obszarach wiejskich

Financial support for non-agricultural economic activities in rural areas

Wstęp

Niska opłacalność produkcji rolnej zmusza ludność zamieszkującą obszary wiejskie do poszukiwania alternatywnych źródeł dochodu. Dochody te mieszkańcy wsi mogą uzyskać podejmując działalność gospodarczą niezwiązaną bezpośrednio z produkcją rolną. Pozarolnicza aktywność gospodarcza postrzegana jest przez rolników przede wszystkim jako przyczynek do poprawy ich sytuacji życiowej. Z chwilą wejścia Polski do Unii Europejskiej w maju 2004 r. Polska zyskała dostęp do funduszy strukturalnych, których głównym zadaniem jest wspieranie modernizacji i restrukturyzacji gospodarek krajów członkowskich. Właściwe wykorzystanie tych funduszy prowadzi do zwiększenia spójności ekonomicznej i społecznej krajów zrzeszonych w UE. Fundusze strukturalne są kierowane głównie do tych regionów, które bez tej pomocy nie byłyby w stanie osiągnąć odpowiedniego poziomu rozwoju. Polscy producenci rolni chcąc poszerzyć swoją działalność o te rodzaje produkcji, które nie są bezpośrednio związane z rolnictwem mogą ubiegać się o pomoc finansową ze środków dostępnych w ramach Planu Rozwoju Obszarów Wiejskich 2007 – 2013. Są to środki pochodzące z funduszy Unii Europejskiej. Kolejnym źródłem finansowania mogą być pożyczki o preferencyjnej stopie procentowej, oferowane przez instytucje pozabankowe.

Program Rozwoju Obszarów Wiejskich 2007 – 2013

Program Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2007 - 2013 (PROW) jest instrumentem realizacji polityki Unii Europejskiej w zakresie rozwoju obszarów wiejskich. Dokument ten określa cele, priorytety oraz zasady, na podstawie których podejmowane są działania mające na celu wsparcie rozwoju obszarów wiejskich. PROW jest końcowym elementem procesu programowania

zorganizowanego zgodnie ze strategicznym podejściem zaproponowanym przez Komisję Europejską. Zgodnie z nim na poziomie unijnym opracowywany jest dokument strategiczny identyfikujący silne i słabe strony obszarów wiejskich na poziomie Unii Europejskiej, wspólne dla krajów członkowskich osie priorytetowe oraz wskaźniki dla mierzenia postępu w osiąganiu unijnych priorytetów. W oparciu o strategię UE przygotowywana jest strategia krajowa rozwoju obszarów wiejskich, która przekłada priorytety wspólnotowe na sytuację w kraju. Głównym narzędziem realizacji wspomnianej strategii jest właśnie PROW. Instrumenty PROW podzielono na osie, których realizacja przyczynia się do osiągnięcia następujących celów:

- poprawy konkurencyjności rolnictwa i leśnictwa przez wsparcie restrukturyzacji, rozwoju i innowacji;
- poprawy środowiska naturalnego i terenów wiejskich przez wsparcie gospodarowania gruntami;
- poprawy jakości życia na obszarach wiejskich oraz popierania różnicowania działalności gospodarczej.

Wszelkie działania realizowane w ramach tych celów są współfinansowane z Europejskiego Funduszu Rolnego na Rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich. Wymienione cele realizowane są w ramach 4 osi:

Oś 1. Gospodarcza,

Oś 2. Środowiskowa,

Oś 3. Społeczna,

Oś 4. Leader.

Na realizację wszystkich działań Programu przeznaczono 16 mld euro, z czego 4 mld euro stanowiły krajowe środki. Nakłady środków na realizację poszczególnych osi przedstawia tabela 1.

TABELA 1. Wysokość środków przeznaczonych na przyznanie pomocy w ramach poszczególnych osi w mln euro.

Oś	Budżet
Oś 1	7187,5
Oś 2	5 546
Oś 3	3 430
Oś 4	787,5

Źródło: opracowanie na podstawie Programu rozwoju obszarów Wiejskich 2007 - 2013. MRiRW, Warszawa 2007

Największe środki przeznaczono na realizację działań z zakresu osi 1 – ok. 7187,5 mln euro, najmniejsze środki w wysokości 787,5 mln euro przeznaczono na realizację działań z zakresu 4 osi, która obejmuje głównie realizację programu Leader (ARiMR).

W ramach osi 1 przewidziano działania mające głównie na celu wsparcie konkurencyjności sektora rolnego i leśnego. Osią 2 objęto działania mające na celu zrównoważone gospodarowanie zasobami gruntów rolnych oraz leśnych.

Dywersyfikacja ekonomiczna obszarów wiejskich oraz podniesienie jakości życia na obszarach wiejskich została objęta działaniami osi 3. Program Leader – oś 4, obejmuje wszelkie działania związane z przekrojowym, kompleksowym wdrażaniem celów osi 3 Agencji Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa (ARiMR).

Różnicowanie w kierunku działalności nierolniczej

Głównym celem działania „Różnicowanie w kierunku działalności nierolniczej” jest różnicowanie działalności rolniczej w kierunku podejmowania lub rozwijania przez rolników działalności nierolniczej lub związanej z rolnictwem. Efektem tego działania jest poprawa jakości życia na obszarach wiejskich przez promowanie dywersyfikacji działalności i tworzenie pozarolniczych źródeł dochodów oraz łagodzenie skutków bezrobocia. Pomoc finansowa na realizację tego działania jest przyznawana w przypadku, gdy prowadzona działalność jest uzasadniona ekonomicznie, zostały spełnione wymagania wynikające z obowiązujących przepisów prawa. Rolnicy uzyskane środki finansowe mogą przeznaczyć na rozpoczęcie lub rozwój między innymi następujących działalności:

- usługi dla gospodarstw rolnych lub leśnictwa,
- usługi dla rolnictwa,
- sprzedaży hurtowej i detalicznej,
- rzemiosła lub rękodzielnictwa,
- usługi turystyczne oraz związane ze sportem, rekreacją i wypoczynkiem.

Udzielana pomoc ma formę zwrotu co najwyżej 50% części kosztów operacji uznanych za kwalifikowane. Maksymalna kwota udzielonej beneficjentowi pomocy nie może przekroczyć 100 000 zł w całym okresie realizacji Programu.

Na realizację działania „Różnicowanie w kierunku działalności nierolniczej” przeznaczono łącznie kwotę 691 160 000 EUR, z czego 345 580 000 EUR stanowiły środki publiczne. Wykorzystanie środków w poszczególnych województwach kształtuje się różnorodnie. Łącznie w kraju złożono, do dnia 31 stycznia 2009 r., 4050 wniosków na kwotę 338 488 640, 15 zł. Średnia liczba wniosków przypadająca na jedno województwo wyniosła 253, najwięcej wniosków złożono w województwie mazowieckim – 523, najmniej w województwie lubuskim – zaledwie 72. Spośród wszystkich złożonych wniosków do 31 stycznia 2009 r. zawarto 111 umów, stanowiło to zaledwie 3% ogółu złożonych wniosków. Największą liczbę zwartych umów odnotowano w województwie świętokrzyskim – 32, było to ponad czterokrotnie więcej niż wyniosła średnia krajowa. Średnia kwota zrealizowanej pomocy w zakresie różnicowania działalności rolniczej wyniosła 88 921 zł.

TABELA 2. Informacja o liczbie złożonych wniosków o pomoc w ramach działania „Różnicowanie w kierunku działalności nierolniczej PROW 2007 - 2013”. Stan na dzień 31 stycznia 2009 r.

Województwo	Liczba złożonych wniosków	Wnioskowana kwota pomocy	Liczba zawartych umów	Kwota umów
Dolnośląskie	127	11075975,44	0	0
Kujawsko-pomorskie	176	15412899,95	2	188950
Lubelskie	500	40005306,61	6	592825
Lubuskie	72	6397586,19	1	100000
Łódzkie	340	27967838,44	1	100000
Małopolskie	310	23961182,3	0	0
Mazowieckie	523	45893774,2	8	757875
Opolskie	90	6759637,51	3	300000
Podkarpackie	282	20138841,26	2	200000
Podlaskie	221	18485067,72	4	400000
Pomorskie	215	18315609,88	4	286264
Śląskie	109	8529378,22	16	1351500,5
Świętokrzyskie	260	21000736,93	32	2554543
Warmińsko-mazurskie	165	14424049	13	1264446
Wielkopolskie	564	51266221,5	14	1321206
Zachodniopomorskie	96	8854435	5	452642
Razem działanie	4050	338488540,15	111,00	9870251,50

Źródło: opracowanie na podstawie Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich 2007 - 2013, MRiRW, Warszawa 2009

Dotychczas najpoważniejszą przeszkodą w otwieraniu czy rozwoju pozarolniczej działalności gospodarczej były niewystarczające środki finansowe. W obliczu możliwości wykorzystania pomocy finansowej oferowanej w ramach Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich mieszkańcy wsi zakładają własne firmy działające najczęściej na lokalnych rynkach (ARiMR).

Tworzenie i rozwój mikroprzedsiębiorstw

Działanie to realizowane jest w ramach 3 Osi Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich, na jego realizację przeznaczono łącznie 2 047 167 200 EUR, z czego wydatki publiczne stanowiły 1 023 583 600 EUR. Głównym celem tego działania jest wzrost konkurencyjności gospodarczej obszarów wiejskich, rozwój przedsiębiorczości i rynku pracy, a w konsekwencji – wzrost zatrudnienia na obszarach wiejskich. Warunki uzyskania pomocy w ramach tego działania są bardzo podobne do warunków związanych z udzieleniem pomocy w ramach

działania „Różnicowanie w kierunku działalności nierolniczej”. Pomoc finansowa jest przeznaczona dla osób fizycznych, lub prawnych, które prowadzą działalność jako mikroprzedsiębiorstwa zatrudniając do 10 osób i mające obrót nieprzekraczający równowartości 2 mln EUR. W zależności od planowanej liczby zatrudnionych osób wysokość pomocy waha się od 100 000 zł do 300 000 zł.

TABELA 3. Wysokość udzielanej pomocy w ramach działania „Tworzenie i rozwój mikroprzedsiębiorstw”

Wysokość pomocy	Liczba osób zatrudnianych
100 000 zł	od 1 do 2
200 000 zł	od 2 do 5
300 000 zł	co najmniej 5

Źródło: opracowanie na podstawie Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich 2007 - 2013, MRiRW, Warszawa 2009

Uzyskane środki finansowe mogą być przeznaczone na inwestycje związane między innymi z usługami dla gospodarstw rolnych i leśnych, usługami dla ludności, sprzedażą hurtową i detaliczną, rzemiosłem i rękodzielnictwem. Nabór wniosków na realizację tego działania został uruchomiony w marcu 2009 r., wstępnie planuje się przyjęcie do realizacji około 20 tysięcy wniosków (ARiMR).

Pożyczki o preferencyjnej stopie oprocentowania

Oferowane przez różne instytucje finansowe pożyczki o preferencyjnej stopie oprocentowania są kolejnym źródłem finansowania nierolniczej działalności gospodarczej. Agencja Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa udziela pomocy finansowej gospodarstwom rolnym, działom specjalnych produkcji rolnej i zakładów przetwórstwa produktów rolnych. Pomoc ta polega między innymi na: stosowaniu dopłat do oprocentowania kredytów inwestycyjnych i udzielanych ze środków własnych banków, które zawarły z Agencją stosowne umowy, udzielaniu gwarancji i poręczeń spłaty kredytów inwestycyjnych oraz częściowej spłaty kapitału kredytu inwestycyjnego. Wśród banków, które zawarły odpowiednie umowy z Agencją Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa znajdują się między innymi ING Bank Śląski S.A., Bank BPH S.A., Gospodarczy Bank Wielkopolski, Banki Spółdzielcze, Bank Polskiej Spółdzielczości, Bank Polska Kasa Opieki S.A., Bank Gospodarki Żywnościowej S.A. Oprocentowanie kredytów oferowanych przez wymienione banki waha się od 2,7625 do 3,1875 – kredyty na realizację inwestycji w gospodarstwach rolnych, działach specjalnych produkcji rolnej i przetwórstwie produktów rolnych. Oprocentowanie płacone bankowi przez kredytobiorcę w pozostałych liniach kredytowych wynosi 2 procent.

TABELA 4. Liczba i kwota udzielonych kredytów preferencyjnych w 2008 r.

Linia kredytowa	Liczba	Kwota w tys. zł
nIP - kredyty na realizację inwestycji w gospodarstwach rolnych, działach specjalnych produkcji rolnej i przetwórstwie produktów rolnych	1169	181328
nKZ - kredyt na zakup gruntów rolnych	4704	522039
nMR - kredyty na utworzenie lub urządzenie gospodarstw rolnych przez osoby, które nie ukończyły 40 roku życia	6213	1076464
nGP - kredyt na realizację inwestycji w rolnictwie i przetwórstwie produktów rolnych przez grupy producentów rolnych utworzone na podstawie ustawy z dnia 15 września 2000 r. o grupach producentów rolnych i ich związkach oraz zmianie innych ustaw	3	2155
nGR - kredyty na zakup nieruchomości rolnych przeznaczonych na utworzenie lub powiększenie gospodarstwa rodzinnego w rozumieniu ustawy z dnia 11 kwietnia 2003 r o kształtowaniu ustroju rolnego	357	78821
nNT - kredyty na realizację inwestycji w zakresie nowych technologii produkcji w rolnictwie zapewniających wysoką jakość produktu	1371	358714
nBR10 - kredyt na realizację inwestycji w ramach „Branżowego programu rozwoju wspólnego użytkowania maszyn i urządzeń rolnych”	10	2569
nBR14 - kredyt na realizację inwestycji w ramach „Programu wspierania restrukturyzacji i modernizacji przemysłu mięsnego, chłodnictwa składowego i przetwórstwa jaj w Polsce”	14	10951
nBR15 – kredyt na realizację inwestycji w ramach „Programu wspierania restrukturyzacji i modernizacji przemysłu mięsnego, chłodnictwa składowego i przetwórstwa jaj w Polsce”	164	31445
Razem	14005	2264486

Źródło: opracowanie na podstawie Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich 2007 - 2013, MRiRW, Warszawa 2009

Łącznie w 2008 r. banki udzieliły 14005 kredytów na łączną kwotę 2 264 486 tys. zł. Najwięcej kredytów banki udzieliły w ramach linii nMR (kredyty na utworzenie lub urządzenie gospodarstw rolnych przez osoby, które nie ukończyły 40 roku życia) zawarto 6231 umów kredytowych na łączną kwotę 1076464 tys. zł. Średnia wysokość udzielonego kredytu wyniosła ok. 161 tys. zł (ARiMR).

Podsumowanie

Wsparcie finansowe, jakie mieszkańcy wsi mogą uzyskać w ramach Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich 2007 – 2013 oraz z instytucji bankowych, jest jedną z wielu przesłanek jakie przemawiają za zakładaniem i rozwijaniem działalności nierolniczej na obszarach wiejskich. Zainteresowanie producentów rolnych środkami unijnymi jest z roku na rok coraz większe i stale rośnie liczba beneficjentów. Program Rozwoju Obszarów Wiejskich jest skierowany głównie do właścicieli mniejszych gospodarstw rolnych. Przewidziane w nim środki mają stać się impulsem do rozwoju dodatkowych działalności gospodarczych, a w konsekwencji do stworzenia alternatywnych źródeł dochodu.

Literatura

Agencja Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa. Plan Rozwoju Obszarów Wiejskich 2007 - 2013. www.minrol.gov.pl (stan na dzień 15. 02. 2009 r.).
Agencja Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa. Plan Rozwoju Obszarów Wiejskich 2007 - 2013. Różnicowanie w kierunku działalności nierolniczej. www.arimr.gov.pl (stan na dzień 15. 02. 2009 r.).
Agencja Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa. Plan Rozwoju Obszarów Wiejskich 2007 - 2013. Tworzenie i rozwój mikroprzedsiębiorstw. <http://www.arimr.gov.pl> (dostęp z dnia 15. 02. 2009 r.).
Agencja Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa. Pomoc krajowa po 1. 05. 2007 r., <http://www.arimr.gov.pl> (dostęp z dnia 15. 02. 2009 r.).
Program Rozwoju Obszarów Wiejskich. <http://www.doradcaprow.pl>, (dostęp z dnia 15. 02. 2009 r.).

Streszczenie

Wraz z wstąpieniem w maju 2004 roku do Unii Europejskiej, Polska uzyskała dostęp do europejskich funduszy strukturalnych. Zmieniająca się sytuacja w rolnictwie coraz częściej skłania producentów rolnych do prowadzenia dodatkowej działalności, niekoniecznie związanej z rolnictwem. Rolnicy mogą ubiegać się o finansowe wsparcie na rozwój działalności pozarolniczej w ramach PROW i SPOR.

Summary

After joining to the European Union in May 2004 Poland gained the access to European Structural Funds. The evolving situation in agriculture inclines agricultural producers to set up additional business activities, not necessarily related to agriculture. Farmers can apply for financial support for the development of non-agricultural activities in PROW and SPOR.

Iwona Kowalska

Katedra Ekonomiki Edukacji, Komunikowania i Doradztwa
Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego

Problemy z uzyskaniem wsparcia unijnego na rozwój przedsiębiorczości na obszarach wiejskich

Problems with EU support of rural development enterprise

Wstęp

Jedną z wytycznych Europejskiej Strategii Zatrudnienia jest tworzenie miejsc pracy i rozwijanie przedsiębiorczości. Polska jako członek Unii Europejskiej jest zobligowana do uwzględniania tej wytycznej przy ustalaniu założeń rozwoju społeczno – gospodarczego kraju. Z zadowoleniem można zatem odnotować fakt, iż na naukę kształtowania postaw przedsiębiorczych zostały zarezerwowane środki unijne w Programie Operacyjnym Kapitał Ludzki (POKL). Przykładem takiej alokacji jest Działanie 6.2. „Wsparcie oraz promocja przedsiębiorczości i samozatrudnienia” w ramach Priorytetu VI POKL „Rynek pracy otwarty dla wszystkich”.

Z punktu widzenia wnioskodawców ubiegających się o dotacje unijne o atrakcyjności tego działania decyduje:

1. Różnorodność typów projektów konkursowych:

1.1. Wsparcie dla osób zamierzających rozpocząć działalność gospodarczą poprzez zastosowanie następujących instrumentów:

1.1.1. Doradztwo (indywidualne i grupowe) oraz szkolenia umożliwiające uzyskanie wiedzy i umiejętności potrzebnych do założenia i prowadzenia działalności gospodarczej.

1.1.2. Przyznanie środków finansowych na rozwój przedsiębiorczości do wysokości stanowiącej równowartość 40 tys. zł.

1.1.3. Finansowe wsparcie pomostowe wypłacane miesięcznie w kwocie nie większej niż równowartość minimalnego wynagrodzenia obowiązującego na dzień wypłacenia dotacji, połączone z doradztwem oraz pomocą w efektywnym wykorzystaniu dotacji (wyłącznie dla osób, które rozpoczęły działalność w ramach danego projektu). Wsparcie pomostowe wypłacane jest do 6 (maksymalnie do 12) miesięcy od dnia rozpoczęcia działalności gospodarczej.

1.2. Promocja przedsiębiorczości i samozatrudnienia poprzez kampanie promocyjno – informacyjne.

1.3. Upowszechnianie dobrych praktyk z zakresu rozwoju przedsiębiorczości.

2. Różnorodność grup odbiorców, do których mogą być skierowane środki unijne w ramach Działania 6.2. Projekty muszą być skierowane bezpośrednio do osób fizycznych zamierzających rozpocząć prowadzenie działalności gospodarczej (z wyłączeniem osób, które posiadały zarejestrowaną działalność gospodarczą w okresie 1 roku przed przystąpieniem do projektu), w tym w szczególności:

- osoby pozostające bez zatrudnienia przez okres co najmniej kolejnych 12 miesięcy w ciągu ostatnich dwóch lat;
- kobiety (w tym zwłaszcza powracające oraz wchodzące po raz pierwszy na rynek pracy po przerwie związanej z urodzeniem i wychowaniem dzieci),
- osoby do 25 roku życia,
- osoby niepełnosprawne,
- osoby po 45 roku życia,
- osoby zamieszkujące w gminach wiejskich i miejsko-wiejskich oraz mieszkańcy miast do 25 tys. mieszkańców zamierzające podjąć zatrudnienie w obszarach niezwiązanych z produkcją roślinną i/lub zwierzęcą.

Atrakcyjność działania powiązana z możliwością ubiegania się o środki unijne determinuje wysoki poziom konkurencji konkursowej. Ma to swoje odzwierciedlenie w sytuacji gdy kwota ogółem, na którą opiewają zgłoszone projekty wielokrotnie przewyższa dostępną alokację unijną.

Celem artykułu jest próba zaprezentowania dwóch płaszczyzn problemów z uzyskaniem wsparcia unijnego na rozwój przedsiębiorczości na obszarach wiejskich. Na przykładzie działania 6.2. POKL zostaną przybliżone trudności dotyczące:

- opracowania spójnej koncepcji wniosku (płaszczyzna zależna bezpośrednio od wnioskodawcy);
- oceny przygotowanego wniosku (płaszczyzna niezależna od wnioskodawcy).

Problemy z przygotowaniem wniosku (płaszczyzna zależna od wnioskodawcy)

Opracowanie spójnej koncepcji wniosku nie jest zadaniem łatwym. Wymaga czasu i utworzenia zespołu, którego członkowie powinni się uzupełniać wiedzą i umiejętnościami podczas pracy nad wnioskiem. Warto podkreślić, że nawet najlepiej opracowana koncepcja wniosku nie przyniesie spodziewanych profitów, jeżeli wcześniej zaniedbana zostanie strona formalna opracowania wniosku. W tym przypadku ocena jest wystawiana w kategorii 0 – 1 i jest w pełni obiektywna. Pamięając ponadto, że ocena formalna wyprzedza ocenę merytoryczną wniosku należy dołożyć szczególnej staranności, by zakończyła się

ona wynikiem pozytywnym. Wysilek wielu projektodawców zostaje jednak zaprzepaszczony z powodu ujawnienia braków formalnych we wniosku. Lista wymogów formalnych, których niespełnienie skutkuje negatywnym wynikiem oceny formalnej wniosku o dofinansowanie projektu w ramach PO KL jest enumeratywna. Jednym z kryteriów tej oceny jest stwierdzenie czy wniosek jest kompletny, czy został sporządzony i złożony zgodnie z obowiązującą instrukcją wypełniania wniosku o dofinansowanie oraz właściwą dokumentacją konkursową. Wystarczy, że oceniający urzędnicy dostrzegą:

- 1) brak w części V wniosku wymaganej (wymaganych) w dokumentacji konkursowej pieczęci oraz czytelnego podpisu osoby upoważnionej;
  - 2) podpisanie wniosku w części V przez inną osobę (osoby) niż wskazana (wskazane) w pkt. 2.6. wniosku;
  - 3) brak kontrasygnaty skarbnika/głównego księgowego w części V wniosku – wyłącznie w przypadku jednostek sektora finansów publicznych;
  - 4) niezłożenie wniosku w 2 egzemplarzach papierowych (oryginał + kopia poświadczona za zgodność z oryginałem zgodnie ze sposobem określonym w dokumentacji konkursowej albo 2 oryginały) oraz w wersji elektronicznej (plik XML);
  - 5) niezłożenie wraz z wnioskiem 2 egzemplarzy wymaganych załączników (oryginał + kopia poświadczona za zgodność z oryginałem zgodnie ze sposobem określonym w dokumentacji konkursowej albo 2 kopii poświadczonych za zgodność z oryginałem zgodnie ze sposobem określonym w dokumentacji konkursowej):
    - a) dokumentu potwierdzającego sytuację finansową wnioskodawcy (oraz partnerów projektu – w przypadku projektu partnerskiego) (nie dotyczy jednostek sektora finansów publicznych; wymogi w zakresie rodzaju dokumentów są określone w dokumentacji konkursowej);
    - b) listu intencyjnego w sprawie partnerstwa ponadnarodowego – wyłącznie w przypadku projektów dotyczących współpracy ponadnarodowej;
  - 6) niedającą się odczytać wersję elektroniczną wniosku (plik XML);
  - 7) inną sumę kontrolną w wersji papierowej i elektronicznej wniosku i/lub różne sumy kontrolne na stronach wersji papierowej;
  - 8) typ nośnika danych, na którym zapisano wersję elektroniczną, że jest niezgodny z wymaganiami określonymi w dokumentacji konkursowej;
  - 9) brak co najmniej jednej strony w którymkolwiek egzemplarzu wniosku;
- a wniosek nie zostanie skierowany do oceny merytorycznej.

Wnioskodawca musi wykazać się cierpliwością oraz skrupulatną i sumienną weryfikacją wniosku pod kątem spełnienia szczegółowych kryteriów dostępu. W omawianym działaniu w sposób szczególny trzeba dopełnić wymogów formalnych dotyczących:

- 1) formy realizacji projektu: projekty mające na celu wsparcie dla osób zamierzających rozpocząć działalność gospodarczą muszą kompleksowo

obejmować wszystkie trzy wymienione w dokumentacji konkursowej instrumenty wsparcia:

- doradztwo (indywidualne i grupowe) oraz szkolenia umożliwiające uzyskanie wiedzy i umiejętności potrzebnych do założenia i prowadzenia działalności gospodarczej,
- przyznanie środków finansowych na rozwój przedsiębiorczości,
- wsparcie pomostowe;

2) projektodawcy - musi posiadać doświadczenie w zakresie realizacji projektów z zakresu promocji przedsiębiorczości lub ekonomii społecznej.

Niedocenie wymogów formalnych powinno nauczyć wnioskodawców pokory, gdyż już w początkowej fazie oceny otrzymują oni informację zwrotną o negatywnym rozpatrzeniu wniosku o dofinansowanie realizacji projektu.

Inny zupełnie rodzaj problemu pojawia się przy opisie projektu. Ogólne kryteria merytoryczne dotyczą treści wniosku, wiarygodności i zdolności projektodawcy do podjęcia realizacji projektu oraz zasad finansowania projektów w ramach POKL. Stosowane są wówczas następujące ogólne kryteria merytoryczne:

1. Jakości projektu:

- a) uzasadnienie potrzeby realizacji projektu w kontekście celów szczegółowych określonych dla danego Priorytetu POKL;
- b) sposób wyboru i zapewnienia udziału w projekcie określonych grup docelowych;
- c) wartość dodana projektu;
- d) adekwatność doboru instrumentów służących realizacji projektu do sytuacji i potrzeb grupy docelowej;
- e) rezultaty projektu;
- f) racjonalność harmonogramu działań.

2. Beneficjenta:

- a) wiarygodność - doświadczenie w zarządzaniu projektami, potencjał instytucjonalny (w tym potencjał kadrowy i finansowy);
- b) sposób zarządzania projektem (czytelność zasad realizacji).

3. Finansowania projektu:

- a) niezbędność wydatku do realizacji projektu i osiągnięcia jego celów;
- b) efektywność wydatków projektu (relacja nakład/rezultat);
- c) kwalifikowalność wydatków.

Wnioskodawcy bardzo często popełniają błąd w metodologii opisu projektu polegający na tym, że pomiędzy wyżej wymienionymi elementami opisu nie zachodzi związek przyczynowo – skutkowy. Objawia się to najczęściej w ten sposób, że poszczególne elementy opisu gdyby miały być oceniane jako zupełnie odrębne elementy tego opisu uzyskiwałyby nierzadko wysoką lub maksymalną punktację. Tymczasem bardzo często ocena jest poniżej wymaganego pułapu punktowego dla danego elementu opisu projektu. Dzieje się tak dlatego, że asesor

ma obowiązek oceniać poszczególne punkty wniosku w powiązaniu ze sobą. Uzasadnienie problemu determinuje zatem opis celów projektu. Cele projektu z kolei warunkują dobór grupy odbiorców oraz projektowane działania. Efektem podjętych działań są rezultaty twarde i miękkie. Te z kolei weryfikuje się w świetle opisanych wcześniej celów. Trafność zaplanowanych działań jest skorelowana z potencjałem instytucjonalnym projektodawcy. Budżet projektu zaś jest takim swoistym lustrem, w którym odbijają się wszelkie niedociągnięcia opisowe projektu (np. wnioskodawca pisze w części opisowej, że ma dobrze wyposażone sale dydaktyczne na potrzeby szkoleń poczym w budżecie uwzględnia wydatki na laptopy w ramach tzw. cross – finansingu).

Czasami zdarza się w opisie metodologii błąd polegający na tym, że wnioskodawca rozpoczął budować koncepcję wniosku „od końca”. Dla przykładu za punkt wyjścia przyjmuje obowiązujące w danym konkursie kryterium strategiczne (tzw. premiovana forma działania). W ramach analizowanego działania jest to np. skierowanie oferty szkoleniowej do osób mieszkających na obszarach wiejskich. W takim przypadku uzasadnienie problemu, cele oraz działania są wtórnym elementem koncepcyjnym (co zazwyczaj u wytrawnego asesora wywołuje efekt „sztuczności” opisu projektu).

Problemy związane z procedurą oceny wniosku (płaszczyzna niezależna od wnioskodawcy)

Absorpcja środków unijnych jest wynikiem ich zakontraktowania na podstawie pozytywnie ocenionych projektów złożonych przez wnioskodawców na ogłoszony konkurs. Do przeprowadzenia bezstronnej i rzetelnej oceny wniosków są powoływani asesorzy¹ i eksperci z listy Ministerstwa Rozwoju Regionalnego (MRR)². O wyborze projektu do realizacji decyduje pozycja (liczba punktów), jaką

---

¹ Asesorem może zostać osoba, która spełnia jednocześnie następujące warunki:

- posiada wykształcenie wyższe magisterskie lub równorzędne;
- posiada minimum dwuletnie doświadczenie zawodowe w dziedzinie objętej programami operacyjnymi współfinansowanymi w POKL z Europejskiego Funduszu Społecznego (EFS);
- korzysta z pełni praw publicznych;
- posiada pełną zdolność do czynności prawnych;
- nie była karana za przestępstwo umyślne.

² Ekspertem jest osoba powołana przez Ministra Rozwoju Regionalnego na podstawie art. 31 Ustawy z dnia 6 grudnia 2006 r. o zasadach prowadzenia polityki rozwoju (Dz. U. Nr 227, poz. 1658 ze zm.). Kandydaci na ekspertów muszą spełnić łącznie następujące warunki:

- posiadać wykształcenie wyższe i legitymować się dyplomem magistra lub inżyniera w dziedzinach objętych programami operacyjnymi,
- posiadać minimum 3 – letnie doświadczenie zawodowe w dziedzinach objętych programami operacyjnymi,
- posiadać doświadczenie zawodowe w zakresie analizy finansowej i ekonomicznej oraz zasad finansowania projektów ze środków unijnych,

dany projekt uzyska na liście rankingowej. Projekt może zostać przyjęty do dofinansowania, jeśli uzyska minimum 60 punktów ogółem, zaś w poszczególnych punktach oceny merytorycznej uzyska przynajmniej 60% punktów. Ważne jest zatem, aby oceny asesorów nie były rozbieżne. Czynnikiem, który może jednak powodować wystawienie przez asesorów zróżnicowanych ocen, jest zróżnicowany poziom ich wiedzy merytorycznej oraz umiejętności wypełniania karty oceny wniosków. W mniejszym stopniu, choć nie bez znaczenia, pozostaje także zróżnicowany profil cech osobowościowych asesorów.

Wiedza oceniającego powinna odpowiadać specyfice i zakresowi merytorycznemu zgłoszonych projektów. W procedurze naboru o wpis na listę asesorów dodatkowo punktowane było legitymowanie się dyplomami potwierdzającymi interdyscyplinarną wiedzę uzyskaną w ramach więcej niż jednego kierunku studiów. Dla przykładu konieczność przeprowadzenia analizy budżetu projektu w części B karty oceny wniosku powoduje, że znajomość zagadnień z ekonomii staje się nieodzowna. Zakres oceny budżetu dotyczy bowiem czterech aspektów:

- niezbędności wydatku do realizacji projektu i osiągnięcia jego celów;
- efektywności wydatków projektu (relacja nakład/rezultat);
- kwalifikowalności wydatków;
- uzasadnienia wysokości zaplanowanych kosztów pośrednich.

Nawet przy budżetach do 50 tys. zł faktyczna znajomość przez asesora przepisów Rozporządzenia Parlamentu Europejskiego i Rady (WE) nr 1081/2006 (art. 11 ust. 2) o niekwalifikowalnych z EFS kategoriach wydatków, jest bardzo ważna podczas przeprowadzania oceny. Dotyczy to chociażby oceny w świetle ustawy z dnia 11 marca 2004 r. o podatku od towarów i usług³ deklaracji wnioskodawcy w zakresie kwalifikowalności podatku VAT w ramach ocenianego projektu. Inne przypadki niekwalifikowalności wydatków również wymagają czujności asesora. Można tu zaliczyć wydatki związane np. z:

- zakupem sprzętu, mebli oraz pojazdów (z wyjątkiem wydatków w ramach cross-finansingu);
- umową leasingu (w szczególności: podatek, marża finansującego, odsetki od refinansowania kosztów, koszty ogólne, opłaty ubezpieczeniowe);
- wypełnieniem wniosku o dofinansowanie projektu;
- składkami na Państwowy Fundusz Rehabilitacji Osób Niepełnosprawnych w ramach wynagrodzenia personelu projektu.

- korzystać z pełni praw obywatelskich, mieć pełną zdolność do czynności prawnych, nie być karanym za przestępstwo umyślne lub skarbowe oraz złożyć oświadczenie o gotowości do rzetelnej i bezstronnej oceny projektów.

Ekspert poza opiniowaniem wniosków przekraczających 5 mln złotych może uczestniczyć w ocenie projektów innowacyjnych i ponadnarodowych oraz, na wniosek przewodniczącego Komisji Oceny Projektów, w innych uzasadnionych przypadkach.

³ Dz. U. Nr 54, poz. 535 ze zm.

Analiza kosztów pośrednich to drugi istotny aspekt analizy budżetu projektu. W związku z faktem, że są to koszty, których nie można bezpośrednio przyporządkować do konkretnego zadania realizowanego w ramach projektu, wielu projektodawców zapomina, że katalog kosztów pośrednich jest zamknięty. Asesor musi interweniować w przypadku, gdy w metodologii wyliczania kosztów pośrednich projektodawca ujmuje koszty administracyjne inne niż np. koszty:

- zarządu, personelu obsługowego, obsługi księgowej;
- materiałów biurowych i artykułów piśmienniczych nie związanych bezpośrednio z realizacją zadań w projekcie;
- usługi pocztowe, telefoniczne, telegraficzne, teleksowe i internetowe;
- opłaty za najem powierzchni biurowych lub czynsz;
- opłaty za energię elektryczną, ciepłą, gazową, wodę, opłaty przesyłowe, odprowadzenie ścieków itp.

Różnice w wystawianych ocenach przez asesora mogą także wynikać z reprezentowanego przez nich poziomu umiejętności dokonywania oceny wniosków. Asesor mając świadomość, że projektodawca zna szablon oceny wniosku, powinien dołożyć szczególnych starań, aby sposób wypełnienia karty oceny nie budził żadnych wątpliwości. Chodzi tu przede wszystkim o trafne, opisowe uzasadnienie przyznanej punktacji w poszczególnych kategoriach we wniosku. Stanowi to dowód na precyzyjne ustosunkowanie się asesora do kryteriów wyboru projektów. Cała wirtuozeria warsztatu pracy asesora ujawnia się szczególnie w tych sytuacjach, gdy asesor ma przeświadczenie, że oceniany projekt jest wartościowym przedsięwzięciem (a zatem godnym zarekomendowania do dofinansowania), ale nie stanowi odpowiedzi na określony temat konkursu.

Cechy osobowościowe asesora nie pozostają bez wpływu na wynik oceny wniosku. Asesor o asekuranckim podejściu do życia będzie bardziej skłonny wystawiać najniższą kwalifikującą ocenę na poziomie 60 punktów (nawet przy słabszych merytorycznie wnioskach) po to, by wniosek nie został odrzucony i nie był przedmiotem wszczęcia procedury odwoławczej. Wszczęcie tej procedury mogłoby oznaczać dla asesora konieczność składania dodatkowych wyjaśnień związanych z wystawieniem oceny negatywnej wnioskowi. W innym przypadku asesor o zadaniowym podejściu do życia będzie skrupulatnie recenzował charakterystykę wniosku pod kątem czy odpowiednie zapisy są ujęte we właściwych częściach wniosku, np. omówienie wartości dodanej jest zapisane dokładnie w pkt. 3.3. wniosku. Asesorzy są również mniej lub bardziej podatni na zmianę swej oceny pod wpływem informacji o ocenie wystawionej przez drugiego asesora. Zwłaszcza dotyczy to przypadków rozbieżności wynoszącej co najmniej 30 punktów pomiędzy ocenami. Inni jeszcze asesorzy reprezentujący styl życia oparty na oszczędnym wydatkowaniu środków finansowych rządziej podejmą próbę zaproponowania zwiększenia wartości projektu o dopuszczalne 5% w związku z wprowadzeniem dodatkowych, nieprzewidzianych przez wnioskodawcę zadań (nawet w sytuacjach gdy zmiany w budżecie pozwoliłyby

w większym stopniu przyczynić się do osiągnięcia zamierzonych celów projektu).

Duże zróżnicowanie punktowe ocen asesorów bywa często przesłanką dla wnioskodawcy do uruchomienia procedury odwoławczej. Wnioskodawca, którego projekt nie został wyłoniony do dofinansowania, w terminie 14 dni kalendarzowych od dnia otrzymania informacji w tej sprawie może złożyć pisemny protest do Instytucji Organizującej Konkurs (IOK). Protest jest pisemnym wystąpieniem podmiotu wnioskującego o dofinansowanie projektu o ponowne sprawdzenie złożonego wniosku z kryteriami wyboru projektu podanymi przez IOK w dokumentacji konkursowej i może dotyczyć każdej fazy oceny projektów, a więc zarówno oceny formalnej jak i merytorycznej. Protest podlega rozpatrzeniu w terminie 1 miesiąca od dnia jego otrzymania. W przypadku negatywnego rozpatrzenia protestu wnioskodawca, w terminie 7 dni kalendarzowych od dnia otrzymania informacji w tym zakresie, może skierować wniosek o ponowne rozpatrzenie sprawy do Instytucji Zarządzającej (IZ) POKL. Wniosek o ponowne rozpatrzenie sprawy podlega rozpatrzeniu w terminie 1 miesiąca od dnia jego otrzymania przez MRR tj. IZ POKL. W przypadku pozytywnego rozpatrzenia wniosku przez IZ POKL projekt jest opiniowany przez eksperta, a następnie ponownie poddawany ocenie dwóch asesorów (innych niż przy I rundzie oceny). Asesorzy z kolei nie mają obowiązku przychylić się do opinii eksperta. Ich ocena jest jednak oceną ostateczną w procedurze odwoławczej.

Trudność w uzyskaniu wsparcia unijnego polegająca na braku możliwości wyeliminowania subiektywizmu w ocenie wniosków może stanowić problem w absorpcji środków unijnych. Stąd istnieje potrzeba przeprowadzania rygorystycznej selekcji kandydatów na asesorów oraz przeprowadzania szkoleń co najmniej wówczas, gdy następują zmiany legislacyjne.

Zakończenie

Przedmiotem konkursu dla Działania 6.2. Priorytetu VI POKL są działania, mające na celu promocję oraz wspieranie inicjatyw i rozwiązań zmierzających do tworzenia nowych miejsc pracy oraz budowy postaw kreatywnych, służących rozwojowi przedsiębiorczości i samozatrudnienia. Można byłoby na tej podstawie sądzić, że wnioskodawcy oferujący moduły nauki z zakresu przedsiębiorczości sami wykażą się talentem przedsiębiorczym i wcześniej odbyli szkolenia w zakresie warsztatu pisania wniosków o dotacje unijne. W tym działaniu, podobnie jednak jak w innych konkursach, dostrzec można ten sam trend. Co trzeci wnioskodawca nie dysponuje odpowiednią wiedzą i umiejętnościami w zakresie przygotowywania wniosku. Dlatego bardzo cenną inicjatywą byłoby zwiększenie liczby ofert szkoleń dla projektodawców przez instytucje organizujące konkursy (w formie bezpłatnej). Brak możliwości udziału w bezpłatnych szkoleniach zorganizowanych dodatkowo blisko miejsca zamieszkania potencjalnych wnioskodawców są szczególnie artykułowane przez liderów z terenów wiejskich.

Literatura

Dokumenty programowe POKL:

Dokumentacja konkursowa Program Operacyjny Kapitał Ludzki Priorytet VI „Rynek pracy otwarty dla wszystkich” Działanie 6.2. „Wsparcie oraz promocja przedsiębiorczości i samozatrudnienia”

Operacyjnego Kapitał Ludzki na terenie województwa mazowieckiego.

Plan działania na lata 2007 - 2008 dla Priorytetu VI „Rynek pracy otwarty dla wszystkich”.

Program Operacyjny Kapitał Ludzki zaakceptowany przez Radę Ministrów w dniu 7 września 2007 r. i zatwierdzony decyzją Komisji Europejskiej CCI 2007 PL 051 PO 001 z dnia 28 września 2007 r.

System Realizacji Programu Operacyjnego Kapitał Ludzki.

Szczegółowy Opis Priorytetów Programu Operacyjnego Kapitał Ludzki z dnia 13 marca 2008 r.

Wytyczne dla Beneficjentów ubiegających się o wsparcie w ramach Działania 6.2. POKL

Wytyczne Ministra Rozwoju Regionalnego w zakresie kwalifikowania wydatków w ramach Programu Operacyjnego Kapitał Ludzki z dnia 19 września 2008 r.

Wytyczne Ministra Rozwoju Regionalnego z dnia 9 września 2008 r. w zakresie procedury

Zasady dokonywania wyboru projektów w ramach Programu Operacyjnego Kapitał Ludzki z dnia 20 czerwca 2008 r.

Zasady finansowania Programu Operacyjnego Kapitał Ludzki z dnia 15 września 2008 r.

Zasady kontroli w ramach PO KL z sierpnia 2008 r.

Zasady systemu sprawozdawczości PO KL z dnia 18 lipca 2008 r.

zatwierdzony przez Instytucję Zarządzającą PO KL w dniu 21 marca 2008 r.

Kowalska I.: Absorpcja środków unijnych na projekty edukacyjne – problem z oceną wniosków w ramach Programu Operacyjnego Kapitał Ludzki. W: Finanse gmin jako instrument zrównoważonego rozwoju i budowy społeczeństwa obywatelskiego. Wyższa Szkoła Menedżerska w Warszawie, Warszawa 2008,

Streszczenie

Celem artykułu jest próba zaprezentowania dwóch płaszczyzn problemów z uzyskaniem wsparcia unijnego na rozwój przedsiębiorczości na obszarach wiejskich. Na przykładzie działania 6.2. POKL zostały przybliżone trudności dotyczące:

- 1) opracowania spójnej koncepcji wniosku (płaszczyzna zależna bezpośrednio od wnioskodawcy);
- 2) oceny przygotowanego wniosku (płaszczyzna niezależna od wnioskodawcy).

Summary

The aim of the paper is to present two main problems with the procedure of absorption EU support forms for development of rural areas enterprise:

- 1) difficulty of project applicants to preparation project idea,
- 2) difficulty of assessors to value project idea.

Antoni Mickiewicz

Katedra Doradztwa w Agrobiznesie
Zachodniopomorski Uniwersytet Technologiczny w Szczecinie

Bogdan M. Wawrzyniak

Zakład Doradztwa w Agrobiznesie
Uniwersytet Technologiczno-Przyrodniczy im. J. i J. Śniadeckich w Bydgoszczy

Zalesienie gruntów rolnych w świetle PROW w latach 2004 - 2006 oraz 2007 - 2013

Agrarian lands forestation in the light of PROW 2004 - 2006 and 2007 - 2013

Wstęp

W Krajowym Programie Zwiększania Lesistości przyjętym w 1995 r. i uaktualnionym w 2003 r., określono docelowy poziom lesistości kraju na poziomie 30% w perspektywie do 2020 r. Oznaczało to konieczność dodatkowego zalesienia 700 tys. ha gruntów rolnych, co w przeliczeniu daje rocznie 43,7 tys. ha użytków rolnych. Program lesistości polegał na założeniu, że będzie dokonywał się transfer gruntów z rolnictwa do leśnictwa, wobec wyczerpania gruntów własności skarbu państwa nadających się do tego celu. Obecny poziom tej lesistości określony na poziomie 28,7%, świadczy o dystansie, jaki dzieli nas od osiągnięcia planowanych wskaźników. Tymczasem w kraju dysponujemy gruntami charakteryzującymi się niskimi klasami bonitacyjnymi, które bez szkody dla poziomu produkcji rolniczej, mogłyby być przeznaczone na inne cele. Wyłączenie tych gruntów z uprawy ma uzasadnienie społeczno-gospodarcze z uwagi na niską produktywność gruntów słabych i zdegradowanych. Zalesienie może wpływać korzystnie na podniesienie ich wartości ekonomicznej. Dodatkowym atutem jest znaczenie ekologiczne zalesień, wpływające korzystnie na utrzymanie różnorodności biologicznej i poprawę krajobrazu obszarów wiejskich¹.

---

¹ Krajowy Program Zwiększenia Lesistości. Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi, Warszawa 1995.

Material i metody pracy

Głównym celem programu zalesienia gruntów rolnych było powiększenie obszarów leśnych poprzez zalesienie gruntów rolnych o niskiej przydatności dla rolnictwa. Poprzez zalesienie dążono do utrzymania i wzmocnienia ekologicznej stabilności obszarów leśnych, zmierzających do zmniejszenia fragmentacji kompleksów leśnych, tworzenie korytarzy ekologicznych oraz powiększanie udziału lasów w globalnym bilansie węgla. W Planie Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2004 - 2006 znalazło się działanie pod nazwą „Zalesienie gruntów rolnych”. Natomiast w Programie Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2007 - 2013 poszerzono formułę działania – obok zalesiania gruntów rolnych - dodatkowo wprowadzono również zalesianie gruntów innych niż rolne. Schemat zalesiania gruntów inne niż rolne dotyczy wyłącznie leśnego zagospodarowania opuszczonych gruntów rolniczych lub innych gruntów odłogowych, dla których zalesienie stanowi racjonalny sposób zagospodarowania.

Celem opracowania było porównanie między sobą regulacji prawnych, zasad, trybu i warunków udzielania pomocy rolnikom dążącym do zalesienia swoich gruntów rolnych lub innych gruntów. Ponadto celem było porównanie wysokości wsparcia udzielonego beneficjentom oraz kwot przypadających w każdym okresie planowania (programowania) w układzie wojewódzkim. W opracowaniu bazowano głównie na aktach prawnych oraz danych Systemu Informacji Zarządczej ARiMR.

Porównanie działań w ramach PROW 2004 - 2006 do PROW z lat 2007 - 2013

Podstawą prawną do przyjęcia PROW na lata 2004 - 2006 była ustawa sejmowa z 2003 r. o wspieraniu rozwoju obszarów wiejskich ze środków pochodzących z Sekcji Gwarancji Europejskiego Funduszu Orientacji i Gwarancji Rolnej (Dz. U. Nr 229, poz. 2273). Ustawa bazowała na rozporządzeniu Rady (WE) nr 1257/1999 z dnia 17 maja 1999 r., która określała wysokość wsparcia na poszczególne działania. Polska ustawa określała zadania oraz właściwości jednostek organizacyjnych i organów w kwestii między innymi wspierania działań związanych z zalesieniem gruntów rolnych. Z kolei podstawą prawną dla PROW na lata 2007 - 2013 była ustawa z 2007 r. o wspieraniu rozwoju obszarów wiejskich z udziałem środków Europejskiego Funduszu Rolnego na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich (Dz. U. Nr 64, poz. 427). Ustawa bazowała z kolei na rozporządzeniu Rady (WE) nr 1698/2005 z dnia 20 września 2005 r., która określała kryteria i wysokość przyznawania pomocy finansowej. Obie ustawy różniły rodzaje funduszy i wysokość wsparcia przypadających na poszczególne działania, który określiła Wspólnota Europejska.

W obu PROW opisy działań były podobne, prowadziły bowiem od podania podstawy prawnej, poprzez określenie celu i opisu działania, scharakteryzowania beneficjenta, formy i poziomu pomocy a kończąc na określeniu wysokości budżetu. Celem działania było powiększenie obszarów leśnych poprzez zalesienie użytków rolnych o niskiej przydatności dla rolnictwa oraz podniesienie lesistości kraju. Pomoc realizowana była w formie rocznych płatności w okresie pierwszych pięciu lat. Wsparcie dotyczyło zalesienia gruntów rolnych oraz obejmowało premię pielęgnacyjną za utrzymanie nowej uprawy leśnej oraz premię zalesieniową, stanowiącą ekwiwalent za wyłączenie gruntu z upraw rolnych.

W latach 2004 - 2006 zaplanowano wsparcie w wysokości 101,8 mln euro, co dawało rocznie 33,9 mln euro. Kalkulacja wysokości wsparcia bazowała na rzeczywistych kosztach związanych z zakładaniem i pielęgnowaniem upraw leśnych w różnych regionach kraju².

W PROW na lata 2007 - 2013 zaplanowano realizację działań według dwóch schematów, z uwagi na poszerzenie formuły oddziaływania na grunty inne niż rolne. W schemacie pierwszym dotyczącym zalesienia gruntów rolnych bazowano na poprzednich rozwiązaniach organizacyjnych. Natomiast w schemacie drugim dotyczącym zalesienia gruntów innych niż rolne, zalesienie dotyczyło wyłącznie tych obszarów, które nie były użytkowane rolniczo (grunty opuszczone, odłogi), a zalesienie stanowiło racjonalny sposób zagospodarowania, mogący chronić glebę przed erozją. Nie wszystkie grunty porzucone mogły podlegać zalesieniu, a właściwość ta nie dotyczyła gruntów położonych na obszarach Natura 2000. Na lata 2007 - 2013 zaplanowano wsparcie finansowe w wysokości 653,5 mln euro, przy czym 183 mln euro stanowiły zobowiązania z poprzedniego okresu planowania, z uwagi na 5 letni okres realizacji zobowiązań³.

Rozporządzenie Rady Ministrów z 2004 r. w sprawie udzielania pomocy finansowej na zalesienie gruntów rolnych

Na podstawie ustawy z 2003 r. o wspieraniu rozwoju obszarów wiejskich ze środków pochodzących z Sekcji Gwarancji EFOiGR Rada Ministrów wydała rozporządzenie w 2004 r. w sprawie szczegółowych warunków i trybu udzielania pomocy finansowej na zalesianie gruntów rolnych objętej planem rozwoju obszarów wiejskich. W rozporządzeniu określono zasady udzielania pomocy finansowej a także wstrzymywania, zwracania i zmniejszania tej pomocy. Pomoc udzielana była jedynie producentowi rolnemu lub spółdzielni produkcji rolnej. Płatność udzielana była do wysokości limitu stanowiącego równowartość w złotych kwoty w euro określonej w PROW na dany rok.

---

² Plan Rozwoju Obszarów Wiejskich. Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi, Warszawa 2004.

³ Tamże.

Wniosku o udzielenie pomocy finansowej na zalesienie gruntów rolnych nie można było złożyć na każdy grunt, który leżał odłogiem, lecz na użytki rolne, na których aktualnie prowadzona była działalność rolnicza. Wsparcie mógł uzyskać zarówno indywidualny producent rolny, jak i kilku producentów (co najmniej trzech). Dalsze warunki zostały też dość precyzyjnie określone, a mianowicie do zalesienia można było przeznaczyć tylko te grunty, które figurowały w miejscowym planie zagospodarowania. W przypadku braku takiego planu, przeznaczenie działek rolnych deklarowanych do zalesienia, nie mogło być sprzeczne z ustaleniami studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy.

Inne warunki zawarte w rozporządzeniu dotyczyły minimalnej wielkości działki objętej tym działaniem. Tak więc łączna powierzchnia zalesienia musiała wynosić co najmniej 0,3 ha, zaś w przypadku wniosku składanego przez grupę rolników, ta powierzchnia musiała wzrosnąć do 3 ha w ramach jednego obrysu geodezyjnego. Minimalna szerokość zalesianej działki powinna wynosić co najmniej 20 metrów.

Rolnik ubiegający się o pomoc finansową musiał złożyć odpowiedni wniosek do ARiMR, którego część integralną stanowił plan zalesienia. Plan ten sporządzał nadleśniczy Lasów Państwowych, właściwy ze względu na miejsce położenia danych działek. Oprócz planu beneficjent był zobowiązany do przedstawienia części mapy geodezyjnej i wypis z ewidencji gruntów. Płatność na zalesienie dzieliły się na trzy części. Pierwsza część to wsparcie na zalesienie, która stanowi jednorazową i przy tym zryczałtowaną płatność za poniesione koszty zalesienia i ewentualnie ogrodzenia uprawy leśnej. Wysokość tej płatności obliczano w przeliczeniu na hektar zalesionych gruntów, i wypłacano w pierwszym roku po dniu wykonania zalesienia. Wysokość wsparcia była uzależniona od proporcji gatunków drzew iglastych i liściastych strukturze drzewostanu, od zastosowanych zabezpieczeń przed zwierzyną (siatka 2 metrowa) oraz od konfiguracji terenu. Wysokość pomocy wahała się od 4300 zł/ha do 5900 zł/ha. Maksymalną stawkę można było uzyskać, jeżeli zalesiony grunt w całości leżał na stoku o nachyleniu powyżej 12stopni⁴. Część druga płatności obejmowała premię pielęgnacyjną, która stanowiła zryczałtowaną płatność za poniesione koszty prac pielęgnacyjnych w przeliczeniu na hektar zalesionych gruntów; wypłacaną corocznie przez okres 5 lat począwszy od dnia wykonania zalesienia. Wysokość premii wynosiła od 750 zł/ha do 1100 zł/ha. Część trzecią stanowiła premia zalesieniowa, która też w formie zryczałtowanej była wypłacana rolnikowi za utracone dochody z tytułu przekształcenia gruntów rolnych na

---

⁴ Rozporządzenie Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z dnia 18 czerwca 2007 r. w sprawie szczegółowych warunków i trybu udzielania pomocy finansowej w ramach działania „Zalesianie gruntów rolnych oraz zalesianie gruntów inne niż rolne” objętej Programem Rozwoju Obszarów Wiejskich (Dz. U. Nr 114, poz. 786).

grunty leśne. Premia ta jest wypłacana corocznie przez okres 20 lat. Premia zalesieniowa zróżnicowana była w zależności od udziału dochodu z rolnictwie w całkowitych dochodach beneficjenta. Producent rolny, którego udział dochodu z rolnictwa wynosi co najmniej 20% ogólnego dochodu, otrzymuje premię w wysokości 1400 zł/ha/rok. Zaś producent rolny uzyskując mniej niż 20% dochodu z rolnictwa, otrzymuje premię zalesieniową wysokości 360 zł/ha/rok⁵.

Rozporządzenie Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z 2007 r. w sprawie zalesienia gruntów rolnych

Na podstawie ustawy z dnia 7 marca 2007 r. o wspieraniu rozwoju obszarów wiejskich z udziałem środków Europejskiego Funduszu Rolnego na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich Minister Rolnictwa i Rozwoju Wsi wydał 18 czerwca 2007 r. odpowiednie rozporządzenie związane z zalesieniem gruntów rolnych i innych gruntów. Rolnik, który zobowiąże się do zalesienia gruntów rolnych, dostaje premię pielęgnacyjną przez 5 lat, natomiast musi zobowiązać się do prowadzenia założonej uprawy leśnej przez okres 15 lat. Kwota pomocy przyznana w ramach wsparcia zalesienia wynosi od 4160 do 6260 zł/ha/rok. Wysokość premii pielęgnacyjnej ustalono w wysokości od 970 do 1360 zł/ha/rok. Inna sytuacja występuje w przypadku gruntów innych niż rolne, których charakterystyka została precyzyjnie określona w rozporządzeniu. Kwota pomocy przyznawanej w ramach wsparcia wynosi od 1700 do 6260 zł/ha. Ponadto beneficjentowi przysługuje premia pielęgnacyjna płacona przez okres 5 lat w wysokości od 970 do 2050 zł/ha⁶.

Przebieg i charakterystyka złożonych wniosków

W ramach PROW na lata 2004-2006 wnioski o wsparcie finansowe na zalesienie gruntów rolnych można było składać od 1 września 2004 r. w biurach powiatowych ARiMR. Początkowo zainteresowanie tym działaniem było niewielkie. W związku z tym zmieniono przepisy poprzez wprowadzenie możliwości zalesiania gruntów rolnych wskazanych w studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego. Odpowiednia notyfikacja zmian dotyczących PROW na lata 2004-2006 przekazana została do Komisji Europejskiej. Zmiana ta stworzyła potencjalnym beneficjentom szansę skorzystania ze środków finansowych na zalesienie gruntów rolnych, które były przeznaczone do zalesienia nie tylko w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego, ale również w studium

⁵ Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 11 sierpnia 2004 r. w sprawie szczegółowych warunków i trybu udzielania pomocy finansowej na zalesienie gruntów rolnych objętej planem rozwoju obszarów wiejskich.

⁶ Rozporządzenie Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z dnia 18 czerwca 2007... op. cit.

uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy. Zalesienie można było wykonać na użytkach rolnych nie stanowiących własność Skarbu Państwa, które w ewidencji gruntów i budynków zakwalifikowane były jako grunty orne, trwałe użytki zielone lub sady. Do zalesienia można było przeznaczyć tylko grunty będące w stałym użytkowaniu rolniczym. Łączna powierzchnia zalesienia musiała wynosić co najmniej 0,3 ha. w przypadku wniosku składanego przez grupę rolników, wówczas łączna powierzchnia zakwalifikowana do zalesienia musiała wynosić co najmniej 3 ha w jednym obrysie⁷. W 2004 r. złożono 2225 wniosków na łączną kwotę 66,3 mln zł. Najwięcej wniosków rozpatrywano woj. podkarpackim (287), najmniej zaś w woj. opolskim (28). Największą powierzchnię pod zalesienie przeznaczono w woj. mazowieckim (1293 ha). Najmniejszą powierzchnię zadeklarowano do zalesienia w woj. śląskim (62 ha). Średnia wnioskowana kwota na 1 ha przeznaczony na zalesienie wyniosła w kraju 7,3 tys. zł, natomiast średnia wnioskowana kwota na jednego beneficjenta wyniosła w kraju 30,0 tys. zł.

W ramach wniosków złożonych w 2005 r. całkowita powierzchnia przeznaczona pod zalesienie wyniosła 17,4 tys. ha. Największą powierzchnię zadeklarowano w woj. mazowieckim (3,1 tys. ha), zaś najmniejszą w woj. opolskim (122 ha). W latach 2004 - 2006 ogółem wpłynęło 12662 wniosków, przy czym najwięcej z woj. podkarpackiego (1863), mazowieckiego (1719), warmińsko-mazurskiego (1381) i woj. lubelskiego (1089). Te cztery województwa partycypowały w 47,8% wszystkich wniosków złożonych w kraju. Z kolei na drugim biegunie sytuowały się województwa o najmniejszej liczbie złożonych wniosków, wśród których znajdowało się woj. opolskie (172) śląskie (241), zachodniopomorskie (275) i małopolskie (331). W ramach działania PROW na zalesienie gruntów rolnych udzielono pomocy finansowej w wysokości 167,9 mln zł. Średnio na jeden wniosek dawało to 132,6 tys. zł, przy czym najwięcej środków w stosunku do jednego wniosku uzyskano w woj. lubuskim (227,4 tys. zł), pomorskim (215,5 tys. zł), dolnośląskim (203,0 tys. zł) oraz warmińsko-mazurskim (200,0 tys. zł). Proporcjonalnie do liczby złożonych wniosków i stosowanych przeliczników najwięcej środków napłynęło do woj. warmińsko-mazurskiego (27,6 mln zł), mazowieckiego (26,1 mln zł) oraz podkarpackiego (14,3 mln zł), co zawiera tabela 1.

---

⁷ Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 11 sierpnia 2004... op. cit.

TABELA 1. Liczba złożonych wniosków i zrealizowanych płatności z tytułu zalesienie gruntów rolnych w latach 2004 - 2006

Województwo	Liczba złożonych wniosków	Zrealizowane płatności (w tys. zł)	Średnio na jeden wniosek (w tys. zł)
Dolnośląskie	485	9845,5	203,1
Kujawsko-pomorskie	750	10103,3	134,7
Lubelskie	1089	11590,9	106,4
Lubuskie	310	7049,7	227,4
Łódzkie	907	7937,1	87,5
Małopolskie	331	1807,5	54,6
Mazowieckie	1719	26089,1	151,7
Opolskie	172	1298,3	75,5
Podkarpackie	1863	14322,7	76,9
Podlaskie	943	9764,1	103,4
Pomorskie	550	11856,2	215,5
Śląskie	241	3308,2	137,3
Świętokrzyskie	906	6410,1	70,7
Warmińsko-mazurskie	1381	27632,3	200,1
Wielkopolskie	740	9149,2	123,6
Zachodniopomorskie	275	9709,3	353,1
Ogółem	12662	167873,5	132,6

Zródło: System Informacji Zarządczej ARiMR

W latach 2004-2006 łączna powierzchnia zalesieniowa wynikająca z wydanych decyzji początkowo wyniosła 24,5 tys. ha, a po realizacji i rozpatrzeniu wszystkich podjętych decyzji łączna powierzchnia zalesienia wynikająca z wydanych decyzji wzrosła do 48,1 tys. ha.

W nowej perspektywie programowania PROW na lata 2007-2013, z uwagi na niedostosowanie systemu informatycznego i brak akredytacji ze strony Ministra Finansów, początkowo w ARiMR miało miejsce kontynuowanie spraw niedokończonych w poprzedniej kampanii. Pierwszy nabór wniosków obejmujący działania według schematu I trwał od 1 sierpnia 2007r do 1 października 2007 r. Drugi nabór wniosków obejmujący oba schematy rozpoczął się 1 sierpnia 2008 r. i trwał do 30 września 2008 r. W lipcu 2008 r. ARiMR rozpoczęła realizację płatności dla beneficjentów działania zalesienie gruntów rolnych, którzy złożyli wnioski w ramach kampanii 2007 r.

W 2007 r. złożono 2678 wniosków na działanie realizowano w ramach schematu I. Najwięcej wniosków napłynęło z woj. mazowieckiego (517), podkarpackiego (299), świętokrzyskiego (250) i lubelskiego (226). Z kolei najmniej wniosków złożono w woj. opolskim (36), śląskim (48) i lubuskim (64). Wnioskowana kwota pomocy na to działanie wyniosła 70,4 mln zł, co w przeliczeniu na jeden wniosek stanowiło 26,3 tys. zł.

TABELA 2. Liczba złożonych wniosków i wnioskowana kwota pomocy w latach 2007 - 2008

Województwo	Liczba złożonych wniosków w 2007	Wnioskowana kwota pomocy (w tys. zł)	Liczba złożonych wniosków w 2008	Wnioskowana kwota pomocy (w tys. zł)
Dolnośląskie	141	5013,3	70	1845,9
Kujawsko-pomorskie	131	2841,6	85	1398,8
Lubelskie	226	3563,3	158	2644,5
Lubuskie	64	2194,9	32	975,2
Łódzkie	221	3507,2	169	5018,3
Małopolskie	88	1341,6	53	393,9
Mazowieckie	517	18359,2	354	5379,1
Opolskie	36	1085,3	31	778,5
Podkarpackie	299	4022,6	173	1867,7
Podlaskie	117	2192,3	109	1872,1
Pomorskie	73	3770,2	63	2015,7
Śląskie	48	748,6	37	983,9
Świętokrzyskie	250	3218,5	183	2117,1
Warmińsko-mazurskie	222	10513,2	139	5568,2
Wielkopolskie	179	4004,6	136	2644,5
Zachodniopomorskie	66	4041,4	36	1499,8
Ogółem	2678	70417,8	1828	37003,2

Źródło: System Informacji Zarządczej ARiMR

W 2008 r. na oba schematy działań w zakresie zalesienia gruntów rolnych i innych złożono 1828 wniosków, na wnioskowaną kwotę 37,0 mln zł, co daje na jeden wniosek 20,2 tys. zł. Początkowa niska kwota wsparcia finansowego ulega wzmocnieniu przy realizacji premii pielęgnacyjnej i premii zalesieniowej.

Podsumowanie

Zalesienie gruntów rolnych znalazło się w priorytecie drugim PROW na lata 2004 - 2006 pt. „Ochrona środowiska i zachowanie walorów przyrodniczych obszarów wiejskich”. Głównym celem programu było powiększenie obszarów leśnych poprzez zalesienie gruntów rolnych o niskiej przydatności dla rolnictwa. Dodatkowym celem było utrzymanie i wzmocnienie ekologicznej stabilizacji obszarów leśnych poprzez zmniejszenie fragmentacji kompleksów leśnych. Lasy mają duży wpływ na poziom produkcji rolniczej, dzięki zapobieganiu erozji gleb i poprawę stosunków wodnych.

W nowym PROW na lata 2007 - 2013 zalesienie gruntów rolnych i innych znalazło się w drugiej osi priorytetowej pt. „Poprawa środowiska

naturalnego i obszarów wiejskich”. Uzasadnienie dla wprowadzenia tego działania upatrywano w fakcie, że w niektórych regionach kraju istnieje ryzyko marginalizacji i zaprzestania działalności rolniczej na gruntach rolnych o słabej jakości. Ponadto w nowym PROW sięgnięto po grunty inne niż rolne, po to, aby poszerzyć możliwości zalesieniowe o grunty opuszczone lub odłogowane, która to opcja nie była brana pod uwagę w poprzednim planie rozwoju obszarów wiejskich.

Początkowo działanie związane z zalesieniem gruntów rolnych napotykało na przeszkody, polegające na braku planów przestrzennego zagospodarowania gminy. Dopiero notyfikacja tego przepisu w Komisji Europejskiej pozwoliła na ruszenie z działaniem w oparciu o studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego. Poziom wsparcia finansowania w obu programach różni się zasadniczo, przy czym w pierwszym PROW wynosił rocznie 33,9 mln euro, zaś w drugim PROW uległ podniesieniu do 67,1 mln euro rocznie, głównie z tytułu zalesiania gruntów innych niż rolne.

Przyjęty w I PROW (2004 - 2006) plan zalesienia gruntów na poziomie 45,0 tys. ha został wykonany w wysokości 106,8% (48,1 tys. ha). Możliwości poszerzenia zalesień tkwią w fakcie, że 2,1 mln ha użytków rolnych zaliczana jest do VI klasy bonitacyjnej. Możliwości poszerzenia obszarów zalesieniowych występują w największym stopniu w woj. mazowieckim (399,8 tys. ha VI klasy), wielkopolskim (309,2 tys. ha), podlaskim (212,6 tys. ha) i łódzkim (204,5 tys. ha).

Literatura

Krajowy Program Zwiększenia Lesistości. Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi, Warszawa 1995.

Plan Rozwoju Obszarów Wiejskich. Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi, Warszawa 2004.

Program Rozwoju Obszarów Wiejskich, Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi, Warszawa 2007.

Rozporządzenie Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z dnia 18 czerwca 2007 r. w sprawie szczegółowych warunków i trybu udzielania pomocy finansowej w ramach działania „Zalesianie gruntów rolnych oraz zalesianie gruntów inne niż rolne” objętej Programem Rozwoju Obszarów Wiejskich (Dz. U. Nr 114, poz. 786).

Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 11 sierpnia 2004 r. w sprawie szczegółowych warunków i trybu udzielania pomocy finansowej na zalesienie gruntów rolnych objętej planem rozwoju obszarów wiejskich.

Zalesienie gruntów rolnych. Biuletyn Informacyjny MRiRW. Warszawa 2004.

Streszczenie

Celem opracowania było porównanie działań związanych z programem zalesienia gruntów rolnych, jaki podejmowano w ramach PROW z lat 2004 - 2006 w stosunku do PROW z lat 2007 -

2013. Zasady udzielania pomocy finansowej, kryteria doboru beneficjentów, regulacje prawne nie uległy istotnym zmianom, poza faktem, że w II PROW poszerzono formułę zalesień o grunty inne niż rolne. W pierwszym okresie funkcjonowania PROW złożono 12,6 tys. wniosków na zalesienia gruntów rolnych, w ramach których zrealizowano 167,8 mln zł płatności, zaś beneficjenci otrzymali wsparcie finansowe w wysokości 132,6 tys. zł na jeden wniosek. W wyniku tych działań zalesiono 48,1 tys. użytków rolnych. W ramach realizacji II PROW, złożono w sumie 4,5 tys. wniosków, natomiast wnioskowana kwota pomocy finansowej wyniosła 74,1 mln zł.

Planowany poziom zalesień na lata 2007 - 2013 w wysokości 150 tys. ha może być trudny do osiągnięcia, przy obecnym tempie przebiegu ubiegania się przyszłych beneficjentów o wsparcie finansowe.

Summary

The aim of the paper was to compare the actions concerned the program of agrarian lands forestation that was take within the frame of PROW 2004 - 2006 and PROW 2007 - 2013. The principles for financial support, the criteria of beneficiaries' selection, law regulations were quite constant, beside of widening the formula for forestation for non-agrarian lands. In the first period of PROW functioning there were handed in 12600 applications for agrarian lands forestation and there were made 167.8 million PLN payments. The beneficiaries got the financial support of 132600 PLN per one application. In result of the actions there were forested 48100 ha agrarian land. In the frame of realization of II PROW there were handed in 4500 applications and the applied amount for financial support was 74.1 million PLN.

The planed level at 150000 ha of forestation for 2007 - 2013 can be difficult to achieve by the present tempo of handing applications by future beneficiaries.

Jan Cebulak

Wyższa Szkoła Informatyki i Zarządzania w Rzeszowie

Uwarunkowania procesu absorpcji środków Unii Europejskiej przez przedsiębiorców działających na obszarach wiejskich w regionie Podkarpacia

Aspects of European Union's payments absorption process by entrepreneurs from rural areas in Podkarpacie region

Wstęp

Przedsiębiorczość w warunkach regionalnych jest jednym z ważniejszych elementów przyczyniających się do podnoszenia konkurencyjności. Liczba podmiotów gospodarczych prowadzących działalność na terenie danego regionu stanowi jedno z podstawowych kryteriów przeważających w ogólnej ocenie efektywności ekonomicznej. Rozwój przedsiębiorczości na danym obszarze determinowany jest przez złożoną grupę czynników mających charakter zarówno ilościowy, jak i jakościowy, z których najważniejsze są instrumenty wsparcia finansowego. Aktywizacja małych i średnich przedsiębiorstw stanowi istotny czynnik rozwoju gospodarczego regionu. Osiągane efekty gospodarcze tego sektora dotyczą podstawowych procesów produkcyjnych, powstawania nowych miejsc pracy, absorpcji i tworzenia własnych innowacji, przyczyniania się do mobilizacji rozproszonych kapitałów wśród klasy średniej oraz przybliżania tych firm do rynków geograficznych. Nieoceniona jest także rola małych i średnich przedsiębiorstw w rozwoju różnego rodzaju usług. Odzwierciedleniem rozwoju sektora MSP w gospodarce regionu są zachodzące zmiany w rozkładzie wielkości firm w różnych sektorach gospodarki oraz możliwości podnoszenia standardów jakości i bezpieczeństwa wytwarzanych produktów i oferowanych usług. Wsparcie rozwoju przedsiębiorczości głównie środkami z budżetu UE to zwiększenie asortymentu towarów i usług, absorpcja nowoczesnego wzornictwa, minimalizacja kosztów produkcji i dystrybucji, a w efekcie podniesienie innowacyjności i konkurencyjności tych firm, a tym samym wejście na Jednolity Rynek Europejski.

Samorządy gmin kreujące politykę lokalną stopniowo przejmują zadania związane z oddziaływaniem na rynki pracy, wspieraniem małych i średnich przedsiębiorstw, zapewnianiem sprzyjających warunków dla rozwoju

przedsiębiorstw zlokalizowanych w danej gminie¹. Instrumenty finansowe wspierające przedsiębiorczość w regionie to środki UE będące głównym źródłem współfinansowania przedsięwzięć rozwojowych. Małe i średnie przedsiębiorstwa w regionie otrzymują bezpośrednie wsparcie finansowe głównie ze środków Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego i Europejskiego Funduszu Społecznego z przeznaczeniem na absorpcję nowych technologii mających wpływ na wzrost potencjału gospodarczego regionu, nowych technologii produktów i usług, a także na badania naukowe przyczyniające się do rozwoju techniki i technologii. Fundusze te wdrażane były w okresie 2004 – 2006 w formie Zintegrowanego Programu Rozwoju Regionalnego (ZPORR), aktualnie w latach 2007 – 2013 za pośrednictwem Regionalny Program Operacyjny (RPO) i Program Operacyjny Rozwój Polski Wschodniej (PORPW). Środki te wpływają na rozwój infrastruktury regionu, która pośrednio wspiera rozwój przedsiębiorczości. Inwestycje infrastrukturalne to przedsięwzięcia, które nie tylko przyczyniają się do wzrostu liczby nowych miejsc pracy, lecz także nadają nową wartość gospodarce regionu. Specyficznym kierunkiem wsparcia ze środków Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego są tzw. lokalne lub społeczne inicjatywy modernizacyjne, które dotyczą różnych form pobudzania przedsiębiorczości, a także wykorzystania potencjału intelektualnego, tworzenia klastrów innowacyjności oraz gospodarczego wykorzystania wartości kulturowych.

Najsłabiej rozwinięte gospodarczo regiony w Polsce, w tym Podkarpacie charakteryzują się niższymi od przeciętnych w kraju wskaźnikami rozwoju przedsiębiorczości. Liczba podmiotów prowadzących działalność gospodarczą na 10 tys. mieszkańców jest najniższa w woj. podkarpackim (522 podmioty). Wskaźnik ten jest niższy od ogólnokrajowego, który wynosi (724 podmioty na 10 tys. mieszkańców). Podobnie najniższy jest w woj. podkarpackim wskaźnik określający liczbę małych i średnich przedsiębiorstw w przeliczeniu na 100 mieszkańców (wynoszący mniej niż 7 MSP na 100 mieszkańców), podczas gdy średnia krajowa to prawie 10 przedsiębiorstw². Szansy na przyspieszenie rozwoju przedsiębiorczości należy upatrywać m.in. w coraz większym zainteresowaniu środkami UE, które wspierają poprawę konkurencyjności przedsiębiorstw. Rozwój przedsiębiorczości na obszarach wiejskich stanowi główną drogę do poprawy wykorzystania kapitału ludzkiego. Ze względu na zmniejszające się znaczenie rolnictwa jako czynnika rozwoju obszarów wiejskich (niewielkie tempo wzrostu popytu na żywność, niska wydajność pracy w rolnictwie, zmniejszenie się znaczenia rolnictwa w strukturze łańcucha żywnościowego), konieczne jest poszukiwanie nowych sposobów wykorzystania zasobów kapitału ludzkiego na wsi i zmniejszania się w ten sposób dystansu pomiędzy poziomem życia mieszkańców

---

¹ K. Bachnik: Innowacyjność jako jeden z kluczowych elementów polityki Unii Europejskiej. W: Innowacyjność w teorii i praktyce. Red. naukowa M. Strużycki. Wydaw. SGH, Warszawa 2006, s. 17 – 22.

² Dane GUS za 2007 r.

ludności wiejskiej i mieszkańców miast. Można to osiągnąć poprzez rozwój przedsiębiorczości na wsi³.

Celem niniejszego artykułu jest przybliżenie uwarunkowań pozyskiwania funduszy strukturalnych przez przedsiębiorców działających na obszarach wiejskich Podkarpacia. Na drodze do uzyskania finansowania grupa ta napotyka liczne przeszkody, które utrudniają, a niejednokrotnie wręcz uniemożliwiają zdobycie dodatkowych środków na rozwój. Proces absorpcji funduszy jest zjawiskiem złożonym – obejmuje wiele aspektów, które często pomijane są przez instytucje zarządzające środkami pomocowymi oraz przez samych przedsiębiorców. Pierwsza z wymienionych grup ma tendencję do skupiania się na błędach popełnianych przez podmioty gospodarcze, podczas gdy druga podkreśla, iż przyczyny niepowodzeń tkwią raczej w systemie przyznawania dofinansowania. W związku z powyższym głównym celem badań była analiza uwarunkowań procesu absorpcji funduszy strukturalnych przez przedsiębiorców działających na obszarach wiejskich – zarówno aspektów zewnętrznych, niezależnych od przedsiębiorców, jak i wewnętrznych, na które podmioty gospodarcze mają bezpośredni wpływ. W badaniach szczególną uwagę zwrócono na rolę samorządów, które przyczyniają się do budowania instytucji otoczenia biznesu oraz zapewniania infrastruktury niezbędnej dla prawidłowego funkcjonowania podmiotów gospodarczych.

Metodyka badań

Czynniki mające istotny wpływ na absorpcję środków UE przez sektor przedsiębiorczości na obszarach wiejskich woj. podkarpackiego, a także rola i znaczenie w tym zakresie władz samorządowych, wyszczególnione zostały na podstawie przeprowadzonych badań⁴ z wykorzystaniem kwestionariusza wywiadu na próbie 90 przedsiębiorców i 20 przedstawicieli samorządów gmin i powiatów z terenu województwa podkarpackiego.

Przeprowadzenie badań w woj. podkarpackim było szczególnie istotne, gdyż region Podkarpacia charakteryzuje się największym odsetkiem ludności wiejskiej (60%, przeciętnie w kraju 36%), a w związku z tym występuje większa niż w innych regionach potrzeba wspierania rozwoju przedsiębiorczości na wsi jako sposobu na poprawę wykorzystania zasobów kapitału ludzkiego i jakości życia mieszkańców.

---

³ D. Golik: Znaczenie rozwoju lokalnego oraz przedsiębiorczości w polityce rozwoju regionalnego. W: *Przedsiębiorczość a lokalny i regionalny rozwój gospodarczy*. Red. naukowa J. Targalska. Wydaw. Akademii Ekonomicznej w Krakowie, Kraków 2006, s. 45.

⁴ Badania zostały przeprowadzone w 2006 r. przez Wydział Ekonomii Uniwersytetu Rzeszowskiego w ramach projektu „Tworzenie sieci współpracy w zakresie innowacji pomiędzy przedsiębiorcami z obszarów wiejskich a sektorem badawczo rozwojowym w woj. podkarpackim” w ramach Działania 2.6 „Regionalne Strategie Innowacyjne i Transfer Wiedzy” ZPORR.

Na podstawie materiałów empirycznych, literatury przedmiotu, opracowań analitycznych, raportów oraz obserwacji zachowań podmiotów gospodarczych ustalono, że wśród uwarunkowań absorpcji funduszy unijnych przez przedsiębiorców funkcjonujących na obszarach wiejskich Podkarpacia, decydujących o ostatecznej alokacji środków przesądzały w większej mierze uwarunkowania o charakterze zewnętrznym, niezależnym od przedsiębiorców.

W badaniach wyspecyfikowano szereg uwarunkowań mających wpływ na proces absorpcji funduszy strukturalnych. Zostały one podzielone na dwie grupy. Pierwszą z nich stanowiły uwarunkowania zewnętrzne, znajdujące się poza bezpośrednim wpływem przedsiębiorców i będące niejako apriorycznie narzuconym kształtem rzeczywistości, w której przedsiębiorcy muszą funkcjonować i w ramach której muszą dokonywać optymalnych dla siebie decyzji. Do drugiej zaliczono natomiast uwarunkowania wewnętrzne, zlokalizowane wewnątrz struktury przedsiębiorstwa, dające łatwo się kształtować zgodnie z wolą prowadzących działalność gospodarczą i uzależnione bezpośrednio od podejmowanych przez przedsiębiorców decyzji ekonomicznych.

Wśród *uwarunkowań zewnętrznych* wnikliwej analizie poddano następujące aspekty:

- *uwarunkowania administracyjne* – związane z pozyskiwaniem środków, kontrolowaniem ich prawidłowego wydatkowania oraz zapewnieniem wysoko wykwalifikowanych kadr i odpowiednią organizacją wszystkich procesów przejawiającą się m.in. w zapewnieniu merytorycznego wsparcia dla przedsiębiorców,
- *uwarunkowania finansowe* – obejmujące zarówno wielkość środków zagwarantowanych dla przedsiębiorców w oficjalnych dokumentach polskich i wspólnotowych, jak i konieczność zapewnienia wkładu własnego, a także przejawiającego się w wielkości PKB oraz tworzeniu instytucji poręczeniowych i gwarancyjnych,
- *uwarunkowania prawne* – odnoszące się do jakości stanowionego prawa, szybkości tworzenia wymaganych aktów prawnych, ich przejrzystości oraz stabilności i prostoty wydawanych instrukcji czy wytycznych,
- *uwarunkowania strukturalne* – opisujące zgodność kierunków wykorzystania środków z celami polityki strukturalnej oraz uwzględniane w ocenie projektów kryterium ich przydatności dla długofalowego rozwoju gospodarki krajowej,
- *zakres wsparcia udzielanego przez instytucje otoczenia biznesu*, stanowiący wprowadzić część uwarunkowań strukturalnych, lecz będący na tyle ważnym zagadnieniem, że niezbędna jest analiza tego problemu.

Do *uwarunkowań wewnętrznych* zaliczono:

- *przygotowanie kadr przedsiębiorstw do pozyskiwania funduszy unijnych* – obejmujące z jednej strony kwestię dostępności pracowników o odpowiednich kwalifikacjach, którzy są w stanie przygotować wnioski o wsparcie oraz z drugiej -

możliwość zatrudnienia fachowców, którzy są niezbędni, gdy firma rozwija się w wyniku realizacji inwestycji,

- *zdolność generowania środków finansowych na inwestycje* – szczególnie ważna w kontekście sposobu rozliczania środków pomocowych (na zasadzie refundacji, co pociąga za sobą konieczność uprzedniego sfinansowania przedsięwzięcia ze środków własnych i ubiegania się następnie o refundację kosztów kwalifikowanych projektu),

- *zainteresowanie pozyskaniem wsparcia finansowego* – wyrażające się w ilości i wartości złożonych wniosków o współfinansowanie przedsięwzięcia z funduszy strukturalnych, kryterium to miało na celu stwierdzenie, czy oprócz realnych możliwości istnieją również chęci korzystania z instrumentów polityki strukturalnej UE,

- *związek pomiędzy poczynionymi inwestycjami a strategią rozwoju* – przesądzający w ostatecznym stopniu o tym, czy absorpcja funduszy pomocowych przyczynia się w możliwie największym stopniu do zwiększania szans rozwojowych polskich przedsiębiorców i gospodarki jako całości.

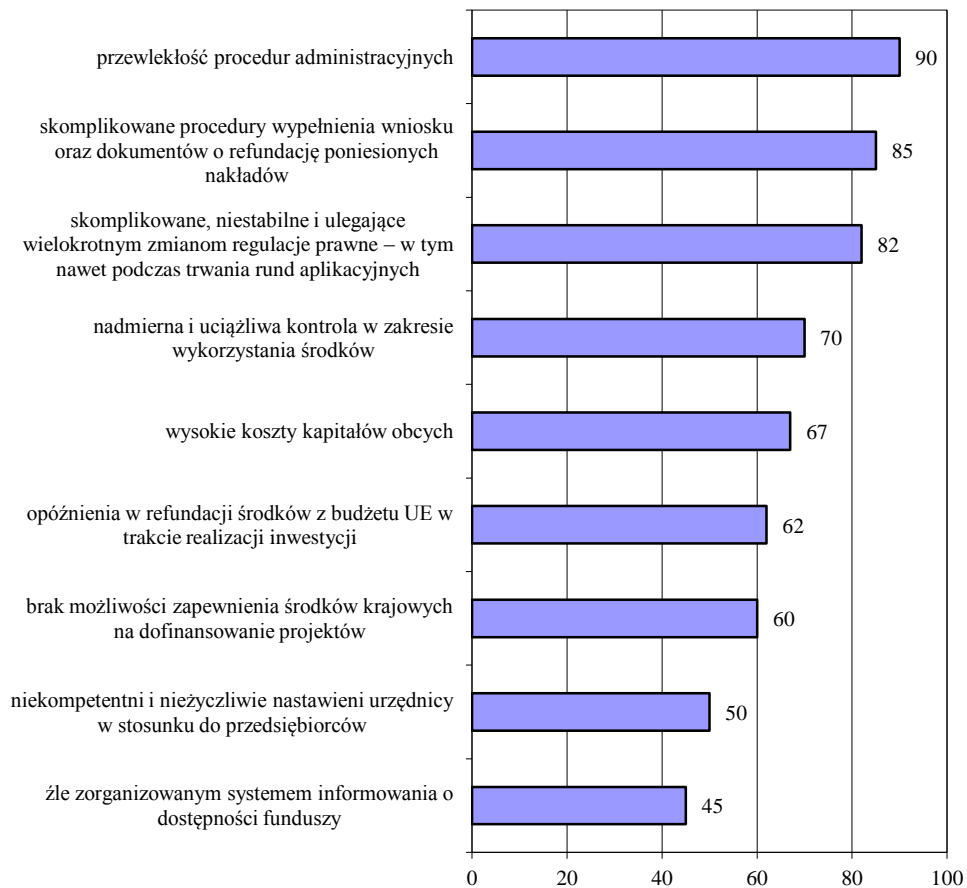
Analiza uwarunkowań absorpcji środków UE jest kwestią niezwykle ważną z punktu widzenia perspektyw rozwojowych polskiej gospodarki. Tylko skuteczne wykorzystanie środków UE przyczyni się do osiągnięcia rzeczywistej konwergencji gospodarki polskiej z europejską oraz wyrównania poziomu rozwoju między poszczególnymi regionami w kraju. Polscy przedsiębiorcy odgrywają w tym kontekście szczególną rolę. Dzięki ich inwencji, rzutkości i kreatywności idee przekuwane są na konkretne działania, objawiające się w dalszej perspektywie dodatkowym wzrostem gospodarczym, który nie wystąpiłby gdyby przedsięwzięć inwestycyjnych nie dofinansowywano ze środków UE. Dlatego tak niezwykle ważne jest zidentyfikowanie wszelkich uwarunkowań procesu absorpcji⁵. Dokładne poznanie mechanizmów rządzących wykorzystaniem funduszy, wskazanie barier oraz obszarów wymagających usprawnienia, korekty bądź nawet eliminacji, a także uwypuklenie przewag, szans i dobrych praktyk oraz zebranie pozytywnych doświadczeń umożliwi racjonalizację tego procesu, usprawnienie jego przebiegu i w konsekwencji przyczyni się do tego, iż przedsiębiorcy będą mogli skupić się głównie na realizacji danego przedsięwzięcia inwestycyjnego.

---

⁵ M. Dylak: Główne zmiany uwarunkowań rozwoju przedsiębiorczości w Polsce. Prace Naukowe Akademii Ekonomicznej we Wrocławiu, nr 1116, Wrocław 2006, s. 122 – 126.

Uwarunkowania zewnętrzne procesu absorpcji środków z budżetu UE przez przedsiębiorców

Wyniki badań ankietowych potwierdziły, iż to właśnie głównie czynniki o charakterze zewnętrznym przesądają w większej mierze o ostatecznej alokacji funduszy strukturalnych przez sektor przedsiębiorczości na obszarach wiejskich Podkarpacia. Ankietowana grupa przedsiębiorców wskazywała na następujące bariery (rysunek 1) utrudniające proces absorpcji środków UE. Jako jedną z głównych przyczyn rezygnacji ze składania wniosku o wsparcie lub nawet podpisania umowy o dofinansowanie podawana była przewlekłość procedur administracyjnych. Największą trudność podmiotom gospodarczym sprawiało prawidłowe wypełnienie wniosku oraz dokumentów o refundację poniesionych nakładów. W ocenie przedsiębiorców zakres uregulowań dotyczących procesu absorpcji oraz poziom kontroli prawidłowości wykorzystania środków jest większy (a tym samym bardziej uciążliwy) niż wymagany przez Wspólnotę, a urzędnicy obsługujący fundusze unijne postrzegani są jako niekompetentni i niezyczliwie nastawieni w stosunku do przedsiębiorców, co przekładało się wprost na jakość współpracy w trakcie ubiegania się o wsparcie. Przedsiębiorcy podkreślali, iż niski poziom absorpcji w okresie 2004 – 2006 wiązał się w pewnej części ze źle zorganizowanym systemem informowania o dostępności funduszy, a regulacje prawne odnoszące się do procesu aplikacyjnego były skomplikowane, niestabilne i ulegały wielokrotnym zmianom – w tym nawet podczas trwania rund aplikacyjnych. Ponadto refundacja środków była wielokrotnie opóźniana ze względu na brak środków w krajowym budżecie, natomiast brak możliwości zapewnienia preferencyjnych środków krajowych na współfinansowanie projektów unijnych realizowanych przez przedsiębiorców uniemożliwiał sięganie po te środki. Zbyt wysokie koszty kredytów powodowały problemy z uzyskaniem wkładu własnego. Istotną przeszkodą był zbyt długi okres oceny wniosków przez Instytucję Zarządzającą, a także niemożliwość ubiegania się o dofinansowanie inwestycji już rozpoczętej. Przedsiębiorcy podnosili także problem niskiego poziomu dofinansowania oraz ograniczony zakres wydatków kwalifikowanych.

RYSUNEK 1. Bariery zewnętrzne w absorpcji środków z budżetu UE przez przedsiębiorców z Podkarpacia (% ankietowanych)
Źródło: badania własne

Przedsiębiorca rozważając realizację przedsięwzięcia inwestycyjnego, w tym także objętego dofinansowaniem ze środków UE, szacuje nie tylko wielkość rynku zbytu na swoje produkty oraz potencjalne zyski jakie zostaną osiągnięte, lecz także ocenia warunki, w jakich będzie musiał najpierw tworzyć, a następnie eksploatować inwestycję. Bariery infrastrukturalne wiążą się ze znaczącymi kłopotami z transportem i zapewnieniem efektywnej jakościowo i kosztowo łączności. Kwestie natury administracyjnej przekładać się będą na problemy z uzyskaniem pozwoleń, licencji, długotrwałością procedur, niekompetencją urzędników, korupcją, uciążliwymi kontrolami i koniecznością tworzenia dużej ilości często zupełnie zbędnych dokumentów. Bariery prawne to przede wszystkim niestabilność prawa, niespójne i często sprzeczne jego interpretacje oraz mnogość

aktów prawnych regulujących dane zagadnienie – i to w sposób mało zrozumiały i utrudniający prowadzenie działalności gospodarczej. Postawiony wobec takich faktów przedsiębiorca może podjąć decyzję o wstrzymaniu inwestycji bądź ulokowaniu jej w innym miejscu, co wobec postępującej globalizacji nie stanowi obecnie żadnego problemu. Nawet możliwość pozyskania dodatkowych funduszy z UE na realizację przedsięwzięcia może okazać się niewystarczająca dla zrównoważenia negatywnego wpływu nieprzyjaznego otoczenia zewnętrznego.

Uwarunkowania wewnętrzne procesu absorpcji środków z budżetu UE przez przedsiębiorców

Bariery wewnętrzne to uwarunkowania kreowane przez przedsiębiorstwa, ograniczające dostępność środków z budżetu UE związane przede wszystkim z zasobami kapitałowymi, poziomem inwestycji, innowacyjnością stosowanych i wdrażanych technologii oraz doświadczeniem w pozyskiwaniu środków i realizacji inwestycji, zwłaszcza tych ze wsparciem unijnym⁶. Podobnie problemy w absorpcji środków UE uzależnione od przedsiębiorców wyszczególnione zostały w grupie ankietowanych podmiotów (rysunek 2). Sektor MSP w woj. podkarpackim cechuje niekorzystna sytuacja finansowa, co ma istotny wpływ na wdrażanie innowacyjności i podnoszenie konkurencyjności na rynku. Taka sytuacja znacznie zmniejsza, o ile nie wyklucza, szanse przedsiębiorców na pozyskanie środków finansowych z UE na wsparcie działań rozwojowych. Inną ważną kwestią powiązaną ze słabą kondycją finansową przedsiębiorstw jest niekorzystny wpływ na możliwości współfinansowania inwestycji, głównie w oparciu o kredyty. Trudności w pozyskiwaniu zewnętrznych komercyjnych źródeł finansowania oraz ograniczony zasób środków własnych stanowią jedną z głównych barier rozwojowych podkarpackich przedsiębiorstw, szczególnie sektora MSP.

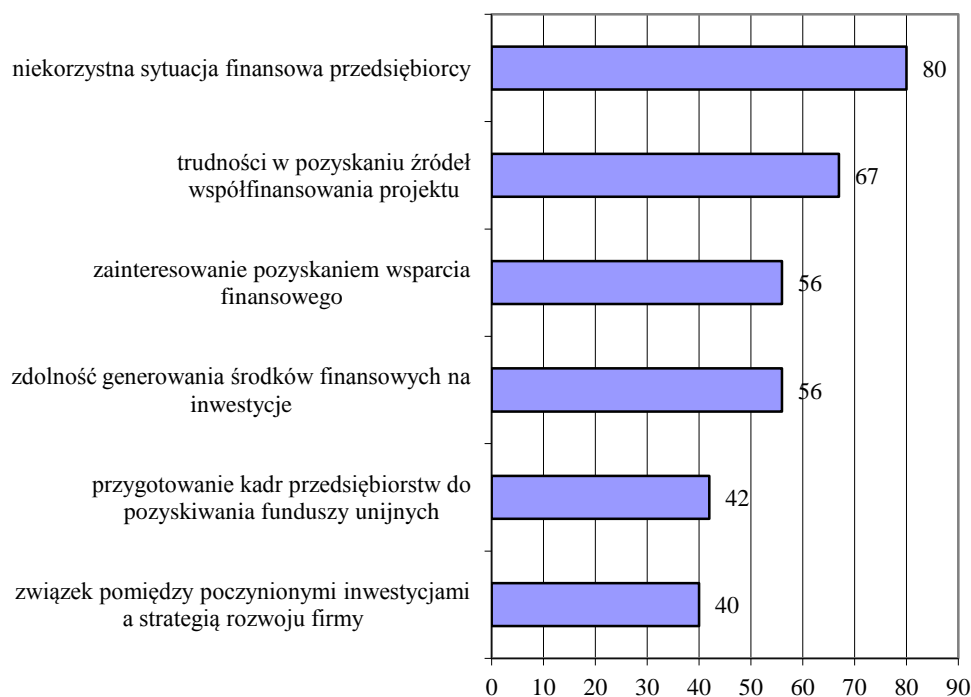
Inną z barier utrudniających przedsiębiorcom dostęp do funduszy unijnych jest niedostateczna znajomość zasad pozwalających dobrze przygotować projekt. Większość z nich wynika z procedury zarządzania projektem. Część z kolei to zasady rozsądnego podejścia do projektów i procesu wnioskowania o środki UE. Problemem, który był podnoszony przez przedsiębiorców było przedstawianie realnych/wiarygodnych informacji w dokumentach będących integralną częścią wniosku, a dotyczących zagadnień finansowania, harmonogramów realizacji, oczekiwanych efektów ekonomicznych, wpływu na rynek pracy. Często barierą jest zdefiniowanie problemów/potrzeb i sformułowanie celu projektu, poparte określeniem strategii działania i wynikających z niej etapów, działań oraz kosztów. Cele projektu powinny być spójne z celami wybranego programu operacyjnego,

---

⁶ K. Gawlikowska-Hueckel: Procesy rozwoju regionalnego w Unii Europejskiej. Uniwersytet Gdański, Gdańsk 2003, s. 67 - 70.

priorytetu i działania. Kolejnym problemem jest określenie rezultatów projektu, czyli efektów, które mają wynikać z realizacji celów. Często można zauważyć niedostateczny poziom szczegółowości i staranności w podejściu do określenia rezultatów (wskaźników produktu, rezultatu i oddziaływania), a stanowią one przedmiot oceny zarówno w procesie rozpatrywania wniosku jak i w okresie po realizacji projektu (przedsiębiorca jest zobowiązany do zachowania trwałości projektu). Problemy przedsiębiorców związane z pozyskiwaniem środków unijnych nie kończą się na etapie przygotowania i oceny wniosków o dofinansowanie oraz podpisania umowy. Często etap realizacji projektu przynosi wiele problemów, związanych z wielokrotnym poprawianiem sprawozdań z jego realizacji czy wniosków o płatność albo nawet rezygnacją beneficjenta z realizacji projektu. Rezygnacja z realizacji projektu nie zawsze wynika z błędów przedsiębiorcy, często zbyt długi okres jaki zajmują procedury oceny wniosku wpływa na rezygnację z ubiegania się o dofinansowanie z powodu zmiany decyzji przedsiębiorcy, który dokonał ją ze względu na uwarunkowania rynkowe.

RYSUNEK 2. Bariery wewnętrzne ograniczające absorpcję środków z budżetu UE przez przedsiębiorców z Podkarpacia (% odpowiedzi)
Źródło: badania własne

W podsumowaniu należy stwierdzić, że główne uwarunkowania wewnętrzne dotyczące absorpcji środków UE, zlokalizowane wewnątrz struktury przedsiębiorstwa, dają się kształtować zgodnie z wolą prowadzących działalność gospodarczą i zależą bezpośrednio od podejmowanych przez przedsiębiorców decyzji ekonomicznych. Przedsiębiorcy w większym lub mniejszym stopniu mają możliwość kształtowania tych czynników. Zmiany dotyczą w szczególności przygotowania kadr przedsiębiorstw do pozyskiwania funduszy unijnych, zwiększonego zainteresowania pozyskaniem wsparcia finansowego, a także zdolnością generowania środków finansowych na inwestycje. Często wątpliwości budzi związek pomiędzy poczynionymi inwestycjami a strategią rozwoju firmy.

Rola instytucji otoczenia biznesu w absorpcji środków unijnych

W procesie absorpcji środków UE przez przedsiębiorców istotna rola przypisana została do instytucji otoczenia biznesu pełniących funkcje doradcze, szkoleniowe, informacyjne, finansowe, proinnowacyjne. Efektywność realizacji tych funkcji uzależniona jest m.in. od jakości oferty usług, poziomu środków finansowych przeznaczonych na działalność oraz stabilność instytucji. Jakość oferty usług to głównie wiedza, kwalifikacje i doświadczenie zawodowe pracowników zatrudnionych w tych instytucjach. Stabilność instytucji wyraża czas jej funkcjonowania na rynku, tj. im instytucja działa dłużej, tym ma większe doświadczenie w realizacji swojej misji i jest bardziej znana przez odbiorców jej działalności⁷.

Badania ankietowe przeprowadzone wśród podmiotów z regionu Podkarpacia wskazują, że z instytucjami wspierającymi rozwój regionu współpracuje nie więcej niż co trzeci mały przedsiębiorca (31,2% badanych)⁸. Najczęściej współpraca dotyczyła takich instytucji jak: Urząd Pracy, Agencja Rozwoju Regionalnego, ARiMR, banki, organizacje branżowe, ODR (rolnicy). W niewielkim zakresie respondenci wskazywali potrzebę współpracy z ośrodkami badawczo-rozwojowymi, czy też instytucjami wyspecjalizowanymi we wspieraniu przedsięwzięć innowacyjnych i transferu technologii. W większości współpraca podmiotów z otoczeniem instytucjonalnym dotyczyła pozyskiwania środków finansowych na różnego rodzaju przedsięwzięcia inwestycyjne, zatrudniania pracowników w ramach programów refundowanych, a także rozwiązywania zwykłych, np. administracyjnych problemów związanych z prowadzeniem firmy, podejmowaniem i prowadzeniem działalności gospodarczej, wnioskowaniem

---

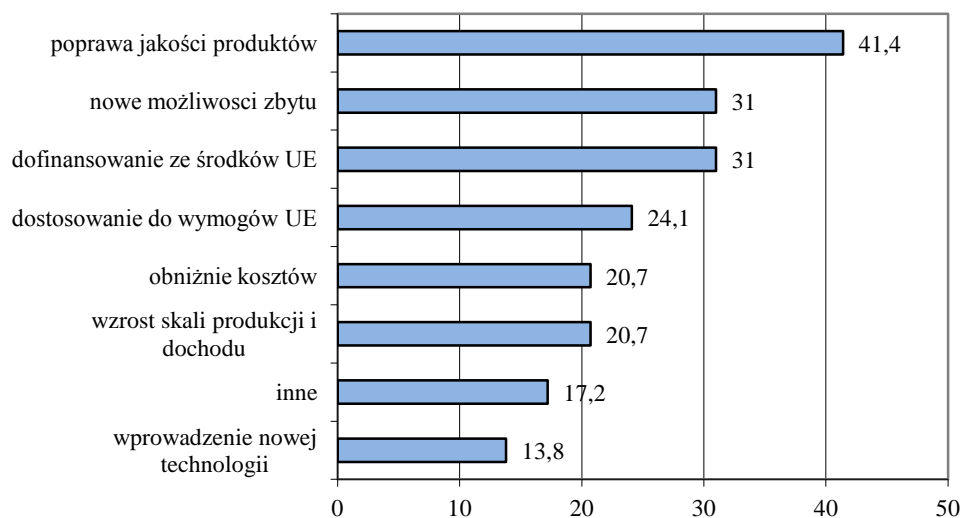
⁷ T. Dołęgowski: Konkurencyjność instytucjonalna i systemowa w warunkach gospodarki globalnej. Monografie i Opracowania nr 505. Wydaw. SGH, Warszawa 2002, s. 93 – 94.

⁸ Badaniem w ramach projektu realizowanego w 2006 r. przez Uniwersytet Rzeszowski w ramach ZPORR dofinansowanego z EFS pt. „Tworzenie sieci współpracy pomiędzy sektorem badawczo – rozwojowym a przedsiębiorcami” objęto 90 przedsiębiorców i 20 samorządów gmin i powiatów z terenu województwa podkarpackiego.

o fundusze strukturalne UE oraz o pomoc w uzyskaniu zwrotnych środków finansowych. Głównie na efekty współpracy z instytucjami otoczenia biznesu wskazywali przedsiębiorcy. Natomiast według opinii samorządów gmin i powiatów współpraca pomiędzy tymi jednostkami nie była widoczna. Przedsiębiorcy podkreślali, że efekty współpracy z instytucjami otoczenia biznesu dotyczyły poprawy jakości produktów, możliwości ich zbytu, pomocy w pozyskiwaniu środków finansowych z UE (rysunek 3).

Przeprowadzone wywiady pozwalają na wskazanie postulowanych działań, które w opinii podmiotów z regionu Podkarpacia mogłyby ułatwić współpracę z instytucjami otoczenia biznesu i podnieść jej efektywność. Do działań takich można zaliczyć:

- ściślejsze dostosowanie oferty instytucji wsparcia do potrzeb podmiotów regionu,
- szerszą promocję działalności instytucji wsparcia,
- obniżenie kosztów korzystania z usług instytucji,
- większa aktywność instytucji w terenie, stworzenie zachęty do współpracy,
- odbiurokratyzowanie procedur związanych z korzystaniem ze wsparcia niektórych instytucji.

RYSUNEK 3. Efekty współpracy jednostek samorządowych i badanej grupy przedsiębiorców z instytucjami otoczenia biznesu w woj. podkarpackim (w %)

Źródło: badania własne

Podsumowanie

Z przeprowadzonych badań wynika, że w województwie podkarpackim istnieje duża ilość i różnorodność instytucji wspierających rozwój regionu, a zakres świadczonych usług jest wielokierunkowy. Łączą się często różne kategorie usług, najczęściej bez względu na nazwę instytucji, jej zakres jest uniwersalny, a świadczone usługi dostosowywane są do potrzeb odbiorców. W związku z tym ich jakość może być niska. Potwierdziły to wyniki badań ankietowych, tj. potencjalni odbiorcy nisko oceniali przede wszystkim jakość usług szkoleniowo-doradczych, a także zakres tej oferty skierowanej do odbiorców z uwzględnieniem polityki rozwoju regionu. Oferta szkoleniowa, doradcza i informacyjna nie zawsze dostosowana była do potrzeb konkretnych podmiotów. Większość oferowanych informacji miała charakter ogólny, a usługi specjalistyczne zbyt wysoko były wyceniane.

W podsumowaniu należy stwierdzić, iż region Podkarpacki posiada duży potencjał instytucjonalny w zakresie wspierania rozwoju regionalnego, porównywalny z województwem małopolskim o wyższym poziomie rozwoju gospodarczego. Potencjał ten nie w pełni jest wykorzystywany w odniesieniu do kierunków rozwoju regionu, określonych w przyjętej strategii rozwoju oraz w innych dokumentach programowych Podkarpacia.

Literatura

- Bury P.: Polityka finansowa samorządu jako narzędzie konkurencji jednostek terytorialnych. Prace Naukowe AE im. O. Langego we Wrocławiu. Wrocław 2004.
- Adamczyk J.: Globalizacja i regionalizacja – współzależne zjawiska determinujące ramy funkcjonowania współczesnych przedsiębiorstw. W: Przedsiębiorczość i innowacyjność – wyzwania współczesności. Red. naukowa A. Kaleta, K. Moszkowicz, L. Woźniak. Wydaw. Akademii Ekonomicznej im. O. Langego we Wrocławiu, Prace Naukowe nr 1116, Wrocław 2006.
- Gawlikowska-Hueckel K.: Procesy rozwoju regionalnego w Unii Europejskiej. Uniwersytet Gdański Gdańsk 2003.
- Golik D.: Znaczenie rozwoju lokalnego oraz przedsiębiorczości w polityce rozwoju regionalnego. W: Przedsiębiorczość a lokalny i regionalny rozwój gospodarczy. Red. naukowa J. Targalska. Wydaw. Akademii Ekonomicznej w Krakowie, Kraków 2006.
- Gorzela G.: Polska Wschodnia – perspektywy rozwoju. W: Narodowa Strategia Rozwoju Regionalnego. Red. naukowa J. Szlachta. Biuletyn KPZK PAN, 191/2004, Warszawa 2004.
- Kosiedowski W., Potoczek A.: Strategia rozwoju jako instrument podnoszenia konkurencyjności lokalnych jednostek terytorialnych. W: Strategia i polityka rozwoju regionalnego. Red. naukowa W. Kosiedowski. Wszechnica Mazurska, Olecko 2003.
- Kudłacz T.: Programowanie rozwoju regionalnego. Wydaw. PWN, Warszawa 2002.
- Patrzalek L.: Finanse samorządu terytorialnego. Wydaw. AE we Wrocławiu. Wrocław 2004.
- Patrzalek L.: Podsektor samorządowy w sektorze finansów publicznych w warunkach akcesji Polski do Unii Europejskiej. Wydaw. WSB w Poznaniu, Poznań 2006.

Streszczenie

Rozwój przedsiębiorczości na danym obszarze determinowany jest przez złożoną grupę czynników mających charakter zarówno ilościowy, jak i jakościowy, z których najważniejsze są instrumenty wsparcia finansowego. Aktywizacja małych i średnich przedsiębiorstw stanowi istotny czynnik rozwoju gospodarczego Podkarpacia. Osiągane efekty gospodarcze tego sektora dotyczą podstawowych procesów produkcyjnych, powstawania nowych miejsc pracy, absorpcji i tworzenia własnych innowacji, przyczyniania się do mobilizacji rozproszonych kapitałów wśród klasy średniej oraz przybliżania tych firm do rynków geograficznych. Badania potwierdziły, iż wśród uwarunkowań absorpcji funduszy unijnych przez przedsiębiorców funkcjonujących na obszarach wiejskich Podkarpacia, decydujących o ostatecznej alokacji środków przesądzały w większej mierze uwarunkowania o charakterze zewnętrznym, niezależnym od przedsiębiorców. Uwarunkowania wewnętrzne dotyczące absorpcji środków UE, zlokalizowane wewnątrz struktury przedsiębiorstwa, dają się kształtować zgodnie z wolą prowadzących działalność gospodarczą i zależą bezpośrednio od podejmowanych przez przedsiębiorców decyzji ekonomicznych. Przedsiębiorcy w większym lub mniejszym stopniu mają możliwość kształtowania tych czynników.

Summary

The development of entrepreneurship in a given area is determined by features of a quantitative and qualitative character, out of which financial aid instruments are the most significant. Activation of small and medium enterprises constitutes a significant determinant for the economic development of the region. The gained economic effects of this sector regards basic production process, establishing new workplaces, absorption and creation of own innovations, leading to mobilisation of dispersed capital among the middle class and approaching these firms towards geographical markets. The research confirmed that among the features determining the absorption of European funds by the entrepreneurs functioning within the rural areas located in the region of Podkarpacie, deciding on final allocation of resources external determinants were prevailing, not dependent on the entrepreneurs. The internal determinants regarding the absorption of the EU resources, located inside the structures of an enterprise, may be formed in accordance with the intention of the entrepreneurs and dependent directly upon the economic decision taken by them. The entrepreneurs are able to define such determinants to some extent.

Andrzej Hałasiewicz

Fundacja Programów Pomocy dla Rolnictwa FAPA

Mikropożyczki jako narzędzie rozwoju wsi

Microloans as an instrument of country development

Wstęp

Dzięki ustabilizowanej polityce rolnej, otwarciu rynku Unii Europejskiej na polskie produkty oraz inwestycjom wspieranym przez II filar Wspólnej Polityki Rolnej, polskie rolnictwo rozwija się, a przemiany na wsi nabrały nowej dynamiki. Należy jednak mieć na względzie fakt, że rolnictwo nie zapewni wszystkim mieszkańcom wsi wystarczających źródeł utrzymania. Postępująca koncentracja produkcji uwalnia nowe zasoby siły roboczej, którą należy przesuwać z rolnictwa do innych obszarów aktywności ekonomicznej. Wspierając procesy przemian rolnictwa i wsi chcemy, aby nasza wieś była ekonomicznie i społecznie żywotna, a takie zmiany może przynieść przede wszystkim rozwój przedsiębiorczości pozarolniczej. Poza usługami publicznymi nowe miejsca pracy powstają dzięki uruchamianiu przez rolników dodatkowej działalności gospodarczej, obok lub w gospodarstwie rolnym. Istotne jest tworzenie i rozwój przedsiębiorstw na wsiach i w małych miastach. W tym kontekście niezwykle ważne są działania prowadzone na rzecz poprawy infrastruktury technicznej, w tym między innymi postępujące od początku transformacji: modernizacja sieci wodociągowej i kanalizacyjnej, gazyfikacja, telefonizacja, rozbudowa sieci dróg lokalnych, rozwój nowoczesnych źródeł energii. Działania te zachęcają przedsiębiorców do zwiększania inwestycji zapewniających pracę mieszkańcom wsi i dochód dający szansę na dostatnie życie.

Obok infrastruktury technicznej sprzyjającej tworzeniu się nowych miejsc zatrudnienia, ważne są także odpowiednie warunki życia. Mieszkańcy wsi muszą mieć zagwarantowany dostęp do szeroko rozumianej infrastruktury społecznej. Dobre szkoły, właściwa opieka zdrowotna, rozwój sieci usług publicznych i komercyjnych zatrzymują negatywne procesy migracyjne i sprawiają, że na wsi będzie się chciało mieszkać. Rozwinięta wieś z zachowaną różnorodnością kulturową staje się atrakcyjnym miejscem życia i pracy nie tylko dla rodzin wiejskich, ale także dla obecnych mieszkańców miast.

Polska wieś to bogactwo wielu zasobów, które mogą i powinny być lepiej wykorzystane. Strategia Lizbońska wyznaczająca kierunki rozwoju Unii Europejskiej, do której tak często odwołują się politycy i publicyści, to nie tylko nowoczesne technologie, ale także wykorzystanie lokalnych dostępnych zasobów.

Jednym z najcenniejszych zasobów, decydującym o bogactwie społeczeństw i ich konkurencyjności są zasoby ludzkie. Zamożne są społeczeństwa potrafiące wykorzystywać to bogactwo. Syntetycznym wskaźnikiem takiej umiejętności jest poziom aktywności zawodowej. W Polsce wskaźnik zatrudnienia pozostaje wciąż na bardzo niskim poziomie, a w gospodarce odczuwa się niedobór rąk do pracy, szczególnie wykwalifikowanej siły roboczej. Trzeba więc znaleźć sposób na uruchomienie istniejących na wsi rezerw siły roboczej i włączyć mieszkańców wsi w główny nurt życia gospodarczego i społecznego. Na polskiej wsi mieszka i pracuje w małych gospodarstwach rolnych wiele osób, których czas pracy i potencjał jest tylko częściowo eksploatowany. Potrzebne są zorganizowane działania sprawiające, że będzie on wykorzystywany w dużo większym stopniu. Tworzenie nowych miejsc pracy wpływa na zmianę struktury zatrudnienia na obszarach wiejskich, znacznie ogranicza problem bezrobocia na tych terenach oraz wpływa na ich rozwój. Niewątpliwie dla części mieszkańców wsi szansą jest uruchomienie własnej działalności gospodarczej.

Z jednej strony, w tym celu potrzebne są szkolenia i kursy przekwalifikowujące rolników, pozwalające im na szybsze, bardziej efektywne dostosowanie się do potrzeb rynków lokalnych oraz zmian zachodzących w strukturze wsi. Z drugiej strony niezbędne są środki finansowe, których najczęściej brakuje lub dostęp do nich jest utrudniony.

Jednym z kierunków działań wspierających aktywizację na obszarach wiejskich są programy mikropożyczkowe, dostarczające kapitału niezbędnego do uruchamiania nowej działalności i pomagające tym osobom, które podejmują pozarolniczą działalność gospodarczą.

Mikropożyczki na świecie

Opinia publiczna zwróciła szerzej uwagę na mikropożyczki w 2006 r., kiedy laureatem pokojowej Nagrody Nobla został Muhammad Junus z Bangladeszu i jego organizacja Grameen Bank. Komitet Noblowski uhonorował Janusa za jego działania, niosące pomoc finansową w formie mikropożyczek dla osób z biednych społeczności. Obecnie Grameen Bank ma 1300 oddziałów w Bangladeszu, obraca miliardami dolarów, a jego klientami jest 3,5 miliona osób z 46. tysięcy wiosek. Muhammad Junus pożycza niewielkie kwoty osobom, które są zbyt biedne, aby móc liczyć na pozyskanie kredytu z innego banku. Charakterystyczne jest również to, że jego organizacja udziela pożyczek w zasadzie jedynie kobietom, a pożyczane środki przeznaczone są zawsze na bardzo konkretny cel.

Muhammad Junus jest pionierem idei mikropożyczek – oferowania małych kredytów ludziom biednym w celu poprawy warunków życia. Przez ponad 30 lat ta forma wsparcia upowszechniła się w całym świecie. Tylko w Bangladeszu jest co najmniej 10 milionów osób korzystających z mikropożyczek udzielonych przez

około 600 instytucji mikropożyczkowych. Rząd Bangladeszu stwierdził, że co najmniej 80% biednych rodzin w kraju skorzystało z takiego wsparcia¹. Mikropożyczki mają wielu zwolenników nie tylko na Dalekim Wschodzie, ale także w Ameryce Środkowej, Afryce, Azji Środkowej i w Europie Wschodniej.

Ostatni kryzys finansowy pokazał, że wielu bardzo zamożnych gigantów z Wall Street ma kłopoty z obsługą kredytów albo zbankrutowało. Paradoksalnie wielu niezamożnych kredytobiorców to pożyczkobiorcy o mniejszym ryzyku, niż klienci Lehman Brothers. Jest to jedna z kolejnych zalet mikropożyczek ujawniona w ostatnich miesiącach. Ludzie z najniższego poziomu gospodarczej piramidy, pożyczający niewielkie kwoty pieniędzy, okazali się lepszymi, bardziej wiarygodnymi kredytobiorcami niż ci bardzo zamożni. Według „The Economist” jest to niezwykle jasny punkt w dzisiejszym, mrocznym świecie finansów. Mikropożyczkobiorcy to rolnicy, właściciele wiejskich sklepików, czy uliczni sprzedawcy w miastach. W miejscach, gdzie banki nie docierają ze swoją ofertą do tego typu klienta, mikro-pożyczkodawcy (bardzo często są organizacje pozarządowe non-profit), dostarczają drobnego kapitału ludziom, którzy robią z niego dobry użytek. To nie ma nic wspólnego z jeszcze jednym schematem *subprime*, czyli pożyczaniem ludziom, których na to nie stać. Spłacalność rat jest stabilna i bardzo wysoka na poziomie 95 - 98%².

Mikropożyczki nie są panaceum na ubóstwo w krajach rozwijających się, bardzo biedne osoby nie mają własnego wkładu finansowego, by uruchomić jakieś przedsięwzięcie, albo nie rokują osiągnięcia wystarczających dochodów do obsługi rat pożyczki. Nie są więc w stanie z takiej możliwości korzystać, ponieważ programy mikrokredytowe to nie jest rozdawanie jałmużny, a udzielone kredyty muszą być spłacane. Obsługa administracyjna tak dużej liczby niewielkich kwot jest dla pożyczkodawców bardzo kosztochłonna, lecz choć oprocentowanie musi być wysokie, to jest ono zazwyczaj niższe niż to oferowane przez lokalnych lichwiarzy.

Osoby zainteresowane pożyczką są zazwyczaj zadowolone, mając wiarygodne źródło finansowania. Według „MicroBanking Bulletin” coraz więcej komercyjnych instytucji finansowych interesuje się mikropożyczkami, bo po uwzględnieniu inflacji, zwrot kapitału daje około 2,5% zysku więcej w porównaniu z komercyjnymi bankami³. obrońcy osób niezamożnych boją się, że nadmierny komercjalizm może zrujnować ideę mikropożyczek, inni twierdzą jednak, że dobre zyski to szansa na dalsze przyciągnięcie kapitału, wzbogacenie oferty i kontynuowanie stabilizacji rynków mikrokredytowych.

Rozwój nowych technologii umożliwia poszerzenie się zasięgu i jednocześnie potaniecie obsługi mikropożyczek. Dzięki szerszemu zastosowaniu

---

¹ Microcredit in Bangladesh; Mr Elahi's ray of sunshine. W: The Economist z 9 maja 2002 r.

² L. Abruzzese: Small is beautiful. W: The World in 2009 print edition; www.economist.com/theworldin/displaystory.cfm?story_id=12494682.

³ www.themix.org.

telefonów komórkowych i włączeniu właścicieli lokalnych sklepów w wypłacanie gotówki, można rozciągać sieć mikropożyczkową i docierać do nowych klientów. XacBank w Mongolii planuje tzw. *mobile-banking program*, który może objąć 300 tys. osób⁴, co mogłoby być sporym osiągnięciem, uwzględniając gęstość zaludnienia w tym kraju. W obecnej, nienajlepszej kondycji światowych finansów, mikropożyczki ze swą wysoką stopą spłat mogą zyskiwać na atrakcyjności.

W Europie inicjatywa udzielania mikropożyczek jest szczególnie rozwinięta w Polsce, Rumunii i na Ukrainie. W Mołdawii działa ponad 450 stowarzyszeń oszczędnościowo-pożyczkowych, obsługujących 65 tys. klientów oraz dysponujących 156. milionami USD⁵. W Polsce, w 2007 r., działało 69 organizacji mikropożyczkowych z kapitałem pożyczkowym o wartości 823 milionów zł i obsługujących ponad 150 tys. klientów, którym pożyczono 2,4 miliarda zł⁶. Jesteśmy krajem potrafiącym korzystać z tej formy wspierania rozwoju. W porównaniu z Azją, w Polsce jest inna wysokość pożyczek i inni są też klienci. W naszym przypadku nie chodzi o walkę z nędzą, chodzi raczej o stymulowanie przedsiębiorczości i przyspieszenie rozwoju mikro-, małych i średnich przedsiębiorstw.

Mikropożyczki w Polsce

Już w pierwszych latach transformacji idea i praktyka mikropożyczek zyskiwała w Polsce coraz więcej zwolenników. Przedsięwzięciem, które doprowadziło do powstania obecnie największego pożyczkodawcy było utworzenie przez Polsko-Amerykański Fundusz Przedsiębiorczości w 1994 r., Funduszu Mikro z kapitałem pożyczkowym w wysokości 20 mln USD. Ponadto Fundusz Mikro otrzymał grant od USAID w wysokości 4 mln USD. W ciągu trzech lat zbudowano sieć 30 lokalnych przedstawicielstw i osiągnięto stabilność finansową⁷. Bardzo ciekawym rozwiązaniem było zastosowanie, obok pożyczek indywidualnych, pożyczek grupowych z wzajemnymi poręczeniami. Fundusz Mikro to największa instytucja mikropożyczkowa w Polsce, która od 1995 r. udzieliła ponad 100 tys. pożyczek na łączną kwotę 843,5 mln zł, z tej puli 27% trafiło na obszary wiejskie, na wieś i do miast do 20 tys. mieszkańców⁸.

Ruch mikropożyczkowy rozwijał się szybko i w 2002 r. 50 funduszy pożyczkowych (organizacje non-profit) z całej Polski założyło Polskie Stowarzyszenie Funduszy Pożyczkowych. Systematycznie publikowane od 2004 r.

---

⁴ Strony The Economist, www.economist.com.

⁵ Eastern Europe and Central Asia Microfinance Analysis and Benchmarking Report, 2008. Mix and CGAP. February, 2009.

⁶ B. Bartkowiak, M. Korol: Fundusze pożyczkowe w Polsce wspierające mikro, małe i średnie przedsiębiorstwa. Raport nr 10/2008, Szczecin, październik 2008, s. 7.

⁷ www.funduszmikro.com.pl.

⁸ www.funduszmikro.pl/aktualne_wyniki.php.

raporty tego stowarzyszenia pozwalają śledzić rozwój i stan sektora⁹. Stowarzyszenie swoją ofertę kieruje do mikro-, małych- i średnich przedsiębiorstw. Przedsiębiorstwa tej wielkości potrzebują środków na uruchomienie działalności, a później na jej rozwój. Klienci funduszy, ze względu na brak zabezpieczeń i odpowiedniej historii kredytowej, najczęściej mają trudności w uzyskiwaniu kredytów w systemie bankowym. Instytucje mikropożyczkowe są bardziej przyjazne i dla wielu klientów ten czynnik dostępności jest bardzo ważny. Z czasem przedsiębiorcy osiągają poziom umożliwiający im współpracę z bankami, a ich miejsce w systemie zajmują nowi klienci.

W latach 2003 - 2008 kapitał pożyczkowy funduszy oraz ilość i wartość pożyczek uległy podwojeniu.¹⁰ Na koniec czerwca 2008 r. 66 organizacji prowadziło 72 fundusze pożyczkowe, dysponujące kapitałem pożyczkowym o wartości 888,5 miliona zł. Instytucje te od początku swego funkcjonowania udzieliły 162,5 tys. pożyczek o wartości 2,6 miliarda zł.

W dokapitalizowaniu funduszy kluczową rolę odegrał *Sektorowy Program Operacyjny Wzrost Konkurencyjności Przedsiębiorstw* i jego poddziałanie 1.2.1 *Dokapitalizowanie funduszy mikropożyczkowych*. Udział środków z tego źródła stanowił na koniec czerwca 2008 r. 36,5%. O stabilizacji systemu mikropożyczkowego świadczy rosnący udział w kapitale pożyczkowym środków własnych instytucji prowadzących fundusze. Własne środki stanowiły 25,8%, według danych na dzień 30 czerwca 2008 r. Fundusze objęte raportem Polskiego Stowarzyszenia Funduszy Pożyczkowych na koniec pierwszego półrocza 2008 r. miały aktywnych ponad 33 tys. pożyczek o wartości 683,1 miliona zł.

Finansowanie przedsiębiorczości na wsi

Warunkiem rozwoju obszarów wiejskich, poza rozwojem rolnictwa i funkcji około rolniczych, jest powstawanie i rozwój pozarolniczych miejsc pracy na wsi i w małych miastach. Czynnikiem hamującym rozwój jest nadwyżka siły roboczej, którą należy przesuwać z rolnictwa do innych obszarów aktywności ekonomicznej. Poza usługami publicznymi nowe miejsca pracy powstają dzięki uruchamianiu przez rolników dodatkowej działalności gospodarczej obok lub w gospodarstwie rolnym. Drugim nurtem jest tworzenie i rozwój przedsiębiorstw na wsiach i w małych miastach, niezależnie od rodzaju i pochodzenia inwestora¹¹.

Jak podkreślono we wstępie do niniejszego artykułu, społecznie ważną wartością jest zachowanie żywotności wsi, której realne znaczenie może być mierzone poziomem interwencji publicznej wspierającej procesy sprzyjające

⁹ www.psfp.org.pl/raporty/raporty.html.

¹⁰ B. Bartkowiak, M. Korol: op. cit., s. 5.

¹¹ Wykorzystano fragmenty tekstu z publikacji FAPA Program Aktywizacji Obszarów Wiejskich, Warszawa 2005, oraz raportu FDPA Polska Wieś 2008.

powstawaniu miejsc pracy na wsi, co przedstawiono w tabeli 1. Jednym z ważniejszych aspektów tego wsparcia jest ułatwienie w dostępie do kapitału tym, którzy chcą uruchamiać, bądź rozwijać działalność gospodarczą na obszarach wiejskich. Jednocześnie należy pamiętać o znaczeniu ogólnej wielkości strumienia zasilania finansowego wsi i rolnictwa.

TABELA 1. Wydatki na wieś i rolnictwo (według części budżetowych 2005 - 2008) w tys. zł

Wyszczególnienie	2005	2006	2007	2008
I Budżet krajowy	3.054.832	2.910.600	12.110.359	18.049.224
Rolnictwo	450.591	505.734	687.655	570.641
rozwój wsi	1.344.004	1.307.769	9.004.750	15.289.423
rynki rolne	587.588	181.357	1.226.102	1.379.655
budżety wojewodów	672.649	915.740	1.191.852	809.505
II Środki z UE	9.249.743	10.296.159	13.278.413	14.509.069
WPR i Wspólna polityka rybacka – dopłaty, interwencja i inne płatności	5.029.376	8.578.870	9.712.480	12.876.425
PROW 2004-2006	1.750.890	-*	1.752.917	-*
SOP Rolny	1.123.401	1.579.274	1.773.392	1.632.644
SAPARD	1.154.053		-	-
PHARE	192.023	138.015	39.624	-
Razem	12.304.575	13.206.759	25.388.772	32.558.293

Źródło: Informacje o projektach budżetu w okresie 2005-2008, MRiRW.

* w projektach budżetów na 2006 i 2008 nie wyodrębniono środków na PROW 2004 - 2006, które zawarto w sumie ogólnej

Różne instrumenty wsparcia rolnictwa i wsi tworzą swego rodzaju układ wzajemnych wzmocnień:

- sprawniejsze przetwórstwo i marketing produktów spożywczych zwiększa możliwości sprzedaży produktów z gospodarstwa rolnego,
- większe dochody rolników zwiększają popyt na artykuły do produkcji rolnej i usługi,
- pozytywny wpływ rozwojowy ma ogólna sytuacja gospodarcza, rynek pracy i skłonność do konsumpcji; według GUS¹² w latach 2004 - 2007 firmy stworzyły 2,07 mln nowych miejsc pracy, a zatrudnienie bezwzględne wzrosło do 15,6 mln osób.

W wielu badaniach opinii przedsiębiorców, wśród barier rozwoju przedsiębiorczości najczęściej wskazywane są ograniczenia dostępu do źródeł finansowania, zarówno tych tradycyjnych (własna akumulacja kapitału, pożyczki od rodziny i znajomych, kredyty bankowe), jaki i tych stosunkowo nowych

¹² Gazeta Prawna z 27.02.2008 r. za www.onet.pl.

(mikropożyczki i unijne dotacje)¹³. Poprawa koniunktury gospodarczej po wejściu Polski do UE (wysoka dynamika dochodu narodowego, wzrost obrotów i zysków przedsiębiorstw) przyczyniła się do zwiększenia możliwości akumulacji kapitału i poprawy zdolności kredytowych funkcjonujących przedsiębiorstw. Potencjalni przedsiębiorcy z dobrymi pomysłami, potwierdzonymi w przekonujących planach biznesowych, mogą ponadto korzystać z pożyczek, poręczeń licznych funduszy gwarancyjnych, a także z dotacji w ramach różnego rodzaju programów pomocowych.

W przemianach na polskiej wsi ważną rolę odegrał Program Aktywizacji Obszarów Wiejskich (PAOW) realizowany przez rząd i Bank Światowy w latach 2000 - 2005. Mądrość PAOW-u polegała przede wszystkim na kreowaniu warunków do tworzenia miejsc pracy poza rolnictwem, na nowatorskim podejściu do aktywizacji zawodowej bezrobotnych i osób zagrożonych bezrobociem, na programie mikropożyczkowym skierowanym do szczególnej grupy beneficjentów, koncentrowaniu wysiłków na rozwoju oświaty wiejskiej, lokalnej administracji i gminnej infrastrukturze. Wszystkie te działania w swoich efektach, w perspektywie krótkiej, średniej i długoterminowej, konsekwentnie służyły rozwojowi gospodarczemu wsi.

Nowatorstwo PAOW, poza zastosowaniem wielu nowych, oryginalnych narzędzi i technik, uwidacznia się również z dzisiejszej, europejskiej perspektywy. Program Aktywizacji Obszarów Wiejskich w wielu swoich elementach zawierał to, co w Unii Europejskiej dopiero zaproponowano w funduszu na lata 2007 - 2013. Podejście zintegrowane, skupienie uwagi na pozarolniczym rozwoju wsi, szkolenia, wykorzystanie informatyki w procesie dydaktycznym dla nauczycieli i dyrektorów szkół, to była realizacja Strategii Lizbońskiej.

Celem komponentu A - Mikropożyczki PAOW było wspieranie istniejących oraz pomoc w tworzeniu nowych podmiotów gospodarczych na obszarach wiejskich i w małych miasteczkach. Narzędziem zastosowanym w komponentcie były mikropożyczki w wysokości do 5 tys. USD (równowartość wypłacana w złotych) i jednorazowe dotacje do kwoty 3,6 tys. zł. Budżet komponentu wyniósł: 11052 tys. euro ze środków kredytowych, 14016 tys. zł ze

---

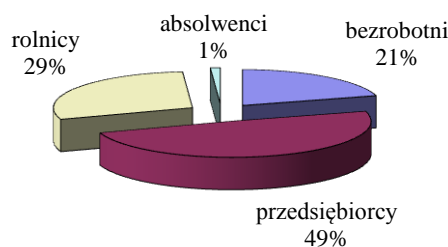
¹³ A. Sikorska: Szanse i utrudnienia w rozwoju wiejskiej przedsiębiorczości. W: Wieś i rolnictwo - perspektywy rozwoju. IERiGŻ, IRWiR, SGH – Katedra Agrobiznesu, Warszawa 2002 r. s. 165. Także w Strategii rozwoju kraju na lata 2007 - 2015 czytamy: „Z uwagi (...) na ograniczony dostęp do środków finansowych, pozarolnicza aktywność gospodarza jest wciąż słabo rozwinięta”. Strategia rozwoju kraju na lata 2007 - 2015, MRR Warszawa 2006, s. 67. W Raporcie o stanie sektora małych i średnich przedsiębiorstw w Polsce w latach 2004 - 2005, czytamy, że najczęściej przedsiębiorcy, otwierając własną firmę, finansują jej działania ze środków własnych (86,5% przedsiębiorców w 2005 r. wobec 88,9% w r. poprzednim) lub środków ich rodzin. Za pomocą kredytu bankowego była finansowana marginalna część przedsięwzięć (jedynie 4,1% w 2005 r. wobec 3,2% w 2004 r.), a 3,6% przedsiębiorców korzystało z innych źródeł finansowania, w tym z UE (1,9% w 2004 r.). Za PARP Warszawa 2007, s. 24.

środków własnych realizatorów usług oraz 10647 tys. zł ze środków budżetu państwa.

Jednostką nadzorującą realizację komponentu Mikropożyczki był Zespół Programowy w Ministerstwie Gospodarki i Pracy, a instytucją finansową Bank Gospodarstwa Krajowego. Realizacją usługi na terenie województw małopolskiego i zachodniopomorskiego zajmowała się Fundacja na Rzecz Rozwoju Polskiego Rolnictwa (FDPA), a w województwach podkarpackim, kujawsko-pomorskim i warmińsko-mazurskim funkcję tę pełniła Fundacja Wspomagania Wsi (FWW).

Ze środków komponentu mogli korzystać mieszkańcy wsi i miast o populacji do 20 tys. z terenów wyżej wymienionych województw. Do otrzymania mikropożyczki uprawnieni byli właściciele małych firm funkcjonujących na rynku przez ponad rok. Natomiast zarówno o mikropożyczkę, jak i o dotację mogli ubiegać się bezrobotni lub rozpoczynający działalność gospodarczą (do tej kategorii zaliczano firmy działające formalnie krócej niż rok), właściciele gospodarstw rolnych o powierzchni do 10 ha przeliczeniowych, w tym również świadczący usługi związane z pobytem turystów, a także absolwenci szkół ponadgimnazjalnych gotowi prowadzić działalność pozarolniczą.

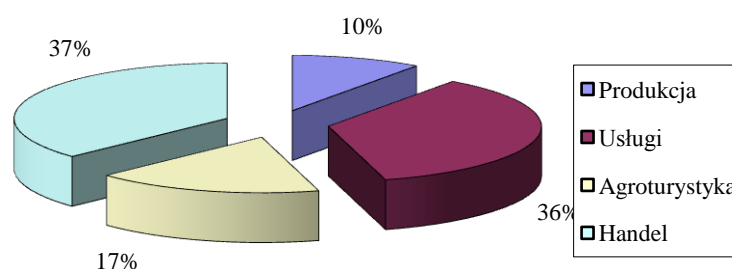
Do końca 2004 r. udzielono 4655 mikropożyczek na sumę ponad 56 mln zł oraz wypłacono 2944 jednorazowych dotacji dla rolników i drobnych przedsiębiorców rozpoczynających działalność gospodarczą na zakupy inwestycyjne. Wszyscy beneficjenci zostali przeszkoleni w zakresie zagadnień z przedsiębiorczości. Z mikropożyczek skorzystali przede wszystkim działający już na rynku drobni przedsiębiorcy. Ta grupa stanowiła prawie połowę beneficjentów komponentu A. Znaczny był również udział osób bezrobotnych (21%) i rolników (29%). Najmniej liczną grupę (ok. 1% ogółu), korzystających z tego komponentu stanowili absolwenci szkół ponadgimnazjalnych.

RYSUNEK 1. Charakterystyka beneficjentów mikropożyczek
Źródło: opracowanie własne

Analizy wskazują, że największa część środków finansowych pochodzących z mikropożyczek została zainwestowana w sektorze handlu (37 %) i usług (36 %), natomiast w mniejszym stopniu w agroturystykę (17 %) i produkcję (10 %).

Wsparcie z komponentu A trafiło do prawie 3 tys. mieszkańców wsi. Pozostali beneficjenci byli mieszkańcami małych miasteczek. Znakomitą większość odbiorców mikropożyczek stanowiły osoby pomiędzy 25 a 45 rokiem życia. O mikropożyczki częściej występowali mężczyźni niż kobiety i statystycznie, na każdych dziesięciu pożyczkobiorców sześciu było mężczyznami.

RYSUNEK 2. Udział beneficjentów mikropożyczek w poszczególnych sektorach pozarolniczej działalności gospodarczej

Źródło: opracowanie własne

Wdrażanie komponentu mikropożyczkowego zakończyło się sukcesem. Wszystkie środki finansowe przeznaczone na jego realizację zostały wykorzystane. Efektem komponentu było zachęcenie mieszkańców wsi do podejmowania lub rozszerzania pozarolniczej działalności i tworzenia nowych podmiotów gospodarczych. Dane statystyczne i podsumowania przedstawione powyżej świadczą o tym, że osiągnięty został główny cel komponentu i całego przedsięwzięcia.

Ważnym programem, z punktu widzenia poprawy konkurencyjności regionów i wzrostu zatrudnienia, był Zintegrowany Program Operacyjny Rozwoju Regionalnego 2004-2006 (ZPORR) i działanie 2.5 *Promocja przedsiębiorczości*. Jego celem było stworzenie warunków do podejmowania samodzielnej działalności gospodarczej i zakładanie firm działających poza sektorami tradycyjnymi. Wsparcie skonstruowano kompleksowo, od szkoleń przez indywidualne doradztwo, aż do finansowania pomostowego po uruchomieniu działalności i wsparcia kapitałowego na inwestycje. Działanie *Promocja przedsiębiorczości* przeznaczone było dla rozpoczynających działalność gospodarczą, natomiast wsparcie w Działaniu 3.4. *Mikroprzedsiębiorstwa* adresowane było do firm już istniejących i zatrudniających nie więcej niż 9 pracowników¹⁴. W ramach działania przewidziano wsparcie dla 10 tys. projektów, z których 5 tys. miało być zlokalizowanych na obszarach wiejskich. Priorytetowo traktowano osoby

¹⁴ Przedsiębiorstwa zatrudniające 10 i więcej pracowników mogły wnioskować o dofinansowanie w SPO WKP.

odchodzące z rolnictwa, osoby zagrożone bezrobociem oraz młodzież do 25 r. życia. Założono, że w wyniku tej interwencji udział zatrudnionych poza rolnictwem na obszarach wiejskich wzrośnie o 10%. Na tę inicjatywę w skali całego kraju przeznaczono ponad 75,3 mln euro. Podobnie jak w programie Wzrost Konkurencyjności Przedsiębiorstw, również w tym przypadku zastosowano różnicowany poziom dofinansowania w zależności od lokalizacji projektu.

Fundusze mikropożyczkowe

Dla wielu mieszkańców wsi i małych miast planujących rozpoczęcie lub rozszerzenie działalności gospodarczej oferty banków są niedostępne ze względu na wymagane zabezpieczenia, historię kredytową czy koszty odsetek i opłat. Nie bez znaczenia jest również inna metoda pracy. Doradcy pożyczkowi są bardzo aktywni i często sami poszukują i identyfikują potencjalnych klientów, którzy czasami nawet nie mają odwagi przekroczyć progów banku. W tym kontekście ważną rolę w systemie instytucji finansujących odgrywają bardziej przyjazne fundusze mikropożyczkowe. Instytucje te umożliwiają rozpoczęcie i rozwinięcie działalności przez mikro- i małe przedsiębiorstwa do stanu rozwoju, w którym dzięki historii pożyczkowej i wypracowanym zasobom, mogą stać się klientami banków. Spośród 72 funduszy mikropożyczkowych funkcjonujących w Polsce swoją ofertę kieruje do przedsiębiorców z obszarów wiejskich (Fundacji na Rzecz Polskiego Rolnictwa, Fundacji Wspomagania Wsi, czy Europejskiego Funduszu Rozwoju Wsi Polskiej).

Przykład: Działalność pożyczkowa FDPA

Od 1993 r. FDPA wspiera tworzenie nowych miejsc pracy poza rolnictwem na terenach wiejskich. Program mikropożyczkowy był pierwszym w Polsce programem, który oferował pożyczki mikro-przedsiębiorcom z terenów wiejskich. Mikropożyczki nie tylko zaspokajają doraźne potrzeby finansowe drobnych firm, ale w dużej mierze spełniają aspekt edukacyjny, gdyż kierowane są do osób, które nie korzystały dotychczas z zewnętrznych źródeł finansowania. Mikropożyczki przygotowują przedsiębiorców do korzystania z kredytów bankowych udzielanych na zasadach komercyjnych. Celem Fundacji jest wspieranie rozwoju przedsiębiorczości w środowisku osób młodych, o niskim statusie materialnym, nieprzygotowanych do korzystania z pożyczonych środków finansowych w działalności gospodarczej.

FDPA ściśle współpracuje z władzami lokalnymi, instytucjami rynku pracy oraz ośrodkami doradztwa rolniczego. Dzięki tej współpracy uruchomione zostały w ramach FDPA trzy Powiatowe Fundusze Pożyczkowe dla powiatu świdwińskiego, limanowskiego i zambrowskiego, na które środki desygnowali: Starostwo Powiatu Świdwińskiego, Limanowskiego i Zambrowskiego oraz Polska Agencja Rozwoju Przedsiębiorczości. FDPA rozwija także współpracę z instytucjami bankowymi oraz stowarzyszeniami, by dostosować swój program do lokalnych potrzeb i jednocześnie dotrzeć zwiększyć dostępność swoich pożyczek. Liczący obecnie ok. 37 milionów złotych własny fundusz pożyczkowy Fundacji, jest systematycznie powiększany. W latach 2005 - 2007

otrzymaliśmy dofinansowanie w kwocie 25 mln zł z ze środków Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego w ramach SPO WKO, którego instytucją wdrażającą jest PARP. Dynamiczny rozwój działalności pożyczkowej możliwy jest również dzięki pozyskiwaniu kapitału w zarządzanie tak jak: środki Banku Światowego w ramach programu PAOW, czy środki MGIP „Praca dla Młodych”. Na koniec 2008 r. FDPA:

- udzieliła 5 317 pożyczek o wartości blisko 122 mln złotych;
- średnia kwota pożyczki wyniosła około 20 tys. zł;
- wskaźnik opóźnień w spłacie mikropożyczek powyżej 30 dni wynosi zaledwie 1,28%.

Większość funduszy pożyczkowych ma charakter ogólny, otwarty dla wszystkich niezależnie od miejsca zamieszkania, czy miejsca prowadzenia działalności, tak jak wspomniany już w rozdziale „Mikropożyczki w Polsce” Fundusz Mikro, ze wsparcia którego skorzystało około 10 tys. firm wiejskich.

Mikropożyczki to ważny instrument przemian na wsi i skuteczne działanie anty-recesyjne, dlatego też Fundacja Programów Pomocy dla Rolnictwa FAPA we współpracy z Ministerstwem Pracy i Polityki Społecznej oraz Bankiem Gospodarstwa Krajowego przygotowuje program mikropożyczkowy dla przedsiębiorców z obszarów wiejskich odpowiadający obecnym wyzwaniom. Program, który swoim zasięgiem obejmie obszar całego kraju będzie dysponował kapitałem wynoszącym ok. 45 mln zł. Obecnie uruchamiany program mikropożyczkowy adresowany jest do mieszkańców wsi i miast do 25 tys. mieszkańców. Obszary te są wciąż niewystarczająco wspierane rozwiniętym instrumentarium pomocy dla MSP, jak również szanse powodzenia i realizacji działalności gospodarczej na tych obszarach są mniejsze, niż w większych miastach. W związku z powyższym możliwość uzyskania pożyczki na rozpoczęcie lub rozwój działalności gospodarczej powinna zwiększyć potencjalne możliwości stojące przed mieszkańcami obszarów wiejskich.

Maksymalna wartość udzielonej mikropożyczki wyniesie 50 tys. zł, a okres jej spłaty zostanie rozłożony do 48 miesięcy, z możliwością półrocznej karencji wliczonej w okres spłaty. Zabezpieczeniem udzielanych mikropożyczek będą poręczenia od osób fizycznych o udokumentowanych dochodach (wysokość dochodów określi wykonawca), weksel in blanco od pożyczkobiorcy, poręczenie grupowe kilku pożyczkobiorców, zastaw pod hipotekę oraz inne, określone przepisami prawa sposoby zabezpieczania spłat mikropożyczek. Wybór jednej z form zabezpieczenia leżeć będzie w gestii wykonawcy i będzie uzależniony od sytuacji konkretnego beneficjenta. Mikropożyczki mogą być przeznaczone na inwestycje związane z rozpoczęciem lub kontynuacją prowadzonej działalności gospodarczej albo na inwestycje związane z niewymagającymi rejestracji usługami agroturystycznymi. Inwestycje te nie mogą dotyczyć działalności rolniczej.

Fundusze poręczeń kredytowych

W systemie finansowania i kredytowania działalności gospodarczej ważną rolę odgrywają gwarancje i poręczenia kredytowe. Od początku swego

funkcjonowania do końca 2006 r. fundusze udzieliły blisko 19 tys. poręczeń, z czego ponad połowa udzielona była w ciągu półtora roku. Wzrasta zainteresowanie tego rodzaju instrumentem, ale również poszerza się oferta. Szybko rośnie kapitał i oferta funduszy. Mniej więcej 10% poręczeń dotyczy gwarancji dla pożyczek udzielanych przez fundusze pożyczkowe.

Przykład Toruński Fundusz Poręczeń Kredytowych Sp. z o.o.

Powołany do życia na podstawie uchwały Rady Miasta Torunia z 06. 06. 2002 r., jako jeden ze sposobów aktywnego przeciwdziałania bezrobociu.

Fundusz był typową inicjatywą władz samorządowych, ale w 2004 r. pozyskał nowego udziałowca - Bank Gospodarstwa Krajowego w Warszawie, co znacznie wzmocniło jego pozycję oraz co za tym idzie możliwości poręczycielskie. W 2005 r. grono udziałowców TFPK Sp. z o.o. zostało poszerzone o powiaty, gminy i miasta z powiatów brodnickiego, golubsko-dobrzyńskiego i rypińskiego.

Z oferty TFPK Sp. z o.o. mogą skorzystać przedsiębiorcy, którzy prowadzą działalność na terenie gminy miasta Toruń, powiatu brodnickiego, powiatu golubsko-dobrzyńskiego, powiatu rypińskiego, lub powiatu toruńskiego oraz gminy miasto Wąbrzeźno.

Celem TFPK jest wspieranie rozwoju przedsiębiorczości poprzez udzielanie poręczeń mikro-, małym- i średnim przedsiębiorcom oraz wspieranie tworzenia nowych miejsc pracy. Poza poręczeniami, Fundusz oferuje także nieodpłatnie usługi doradcze w zakresie prowadzenia działalności gospodarczej i finansów. TFPK Sp. z o.o. jest też organizatorem bezpłatnych szkoleń dla przedsiębiorców z Torunia i regionu z których ostatnie odbyło się w listopadzie 2007 r.

Dzięki dotacji z EFRR w ramach SPO Wzrost Konkurencyjności Przedsiębiorstw systematycznie zwiększa się kapitał poręczycielski i wynosi ok. 14 mln zł.

Oferta skierowana do przedsiębiorców z obszarów wiejskich i małych miast nie różni się od tej skierowanej do pozostałych przedsiębiorców, ale cieszy się coraz większym zainteresowaniem. Stało się to możliwe dzięki objęciu udziałów Funduszu przez powiaty oraz gminy miejsko-wiejskie i wiejskie i automatycznie pozwoliło na udzielanie poręczeń na rzecz przedsiębiorców działających na tych terenach. Informacje o udzielonych poręczeniach na obszarach wiejskich i małych miast:

-poręczenia dla przedsiębiorców na obszarach wiejskich w 2006 r.: 3 poręczenia na kwotę 127.400 zł, a w 2007 r. 23 poręczenia na kwotę 2.000.800 zł;

-poręczenia dla przedsiębiorców z małych miast w 2006 r.: 19 poręczeń na kwotę 1.147.400 zł a w 2007 r. 9 poręczeń na kwotę 849.200 zł.

Przed wszystkim działalność funduszy umożliwia korzystanie z kredytów bankowych przez przedsiębiorców, którzy bez takiego poręczenia nie uzyskaliby wsparcia finansowego. Ponad 71% poręczeń udzielanych jest przedsiębiorcom zatrudniającym do 10 pracowników¹⁵. Szacuje się bardzo ostrożnie, że tylko w 2006 r., dzięki poręczeniom powstało ponad 3,5 tys. miejsc pracy.

¹⁵ Raport o stanie funduszy poręczeń kredytowych w Polsce stan na dzień 31. 12. 2006 r. KSFP.

Podsumowanie

Aktywny przedsiębiorca znajdzie wsparcie kapitałowe na warunkach, które będą dla niego do zaakceptowania. Nie rozwiązuje to jednak problemu tych, którzy są bierni. W gospodarstwach domowych prowadzących działalność rolniczą w 2005 r. 29,7% stanowiły te, dla których głównym źródłem utrzymania była praca najemna, a dla 4,8% gospodarstw - działalność pozarolnicza¹⁶. Obydwa wskaźniki powinny nadal wzrastać, bo w rolnictwie ciągle są duże zasoby niewykorzystanego potencjału. Mimo ostatniej poprawy, polski wskaźnik zatrudnienia wynosi 54% i jest ciągle jednym z najniższych w UE. Wiele się ostatnio mówi o aktywizacji zawodowej 50+, równie ważna jest aktywizacja zawodowa mieszkańców wsi. Bez znacznej zmiany w tym obszarze wskaźnik zatrudnienia ciągle będzie na niezadowalającym poziomie. W stosunku do potrzeb skromna była i jest alokacja środków z funduszy wiejskich na dywersyfikację źródeł dochodów mieszkańców wsi. W programie SAPARD w schemacie 4.1 *Tworzenie źródeł dodatkowego dochodu w gospodarstwach rolnych* wsparto 1490 beneficjentów, a w schemacie 4.2 *Tworzenie miejsc pracy na obszarach wiejskich* dofinansowano 2 154 projekty. W SPO Rolnym w działaniu *Różnicowanie działalności rolniczej i zbliżonej do rolnictwa w celu zapewnienia różnorodności działań lub alternatywnych źródeł dochodów* zawarto 4 286 umów na kwotę dofinansowania 310,5 mln zł W PROW 2007 - 2013 w działaniu *różnicowanie w kierunku działalności nierolniczej* przewidziano 19750 beneficjentów, a w działaniu *Tworzenie i rozwój mikroprzedsiębiorstw* - 27300. Jeśli zestawimy te liczby ze strukturą gospodarstw rolnych, ze wskaźnikami ukrytego bezrobocia, to jest to bardzo niewiele.

Bariery dostępności kapitału na obszarach wiejskich są systematycznie usuwane. Mikropożyczki odgrywają w tym procesie kluczową rolę, przyczyniają się do budowania i rozwoju przedsiębiorstw wiejskich oraz pozytywnie wpływają na zmianę postaw mieszkańców wsi. W tego rodzaju działaniach niezwykle ważna jest uświadamianie mieszkańcom wsi i małych miast potrzeby podejmowania wysiłków w celu poprawy swojej sytuacji. Bariery rozwoju przedsiębiorczości są: bierna postawa, brak wystarczającej wiedzy i umiejętności. Mieszkańcy obszarów wiejskich świadomi potrzeby wsparcia, względnie łatwo mogą uzyskać pomoc. Znacznie trudniejsza jest więc zmiana postaw, i choć od lat 90. w tym względzie podejmuje się działania edukacyjne i aktywizujące, zarówno na poziomie krajowym jak i lokalnym, wciąż w tym obszarze jest bardzo dużo do zrobienia. Fundusze pożyczkowe i sukcesy ich klientów mogą służyć jako dobry przykład dla innych i pomóc w zmianie biernych postaw. Warto inicjatywy tego typu skoordynować z programem Leader i pracą Lokalnych Grup Działania, które mogą i powinny odegrać rolę instytucji pomocy technicznej na obszarach wiejskich.

---

¹⁶ I. Frenkel: Pracujący w gospodarstwach rolnych – według spisów rolnych 2002 i 2005. IRWiR PAN, Warszawa 2007, s. 13.

Literatura

- Abruzzese L.: Small is beautiful. W: The World in 2009 print edition.
- Bartkowiak B., Korol M.: Fundusze pożyczkowe w Polsce wspierające mikro, małe i średnie przedsiębiorstwa. Raport nr 10/2008, Szczecin, październik 2008.
- Eastern Europe and Central Asia Microfinance Analysis and Benchmarking Report, 2008. Mix and CGAP. February, 2009.
- Frenkel I.: Pracujący w gospodarstwach rolnych – według spisów rolnych 2002 i 2005. IRWiR PAN, Warszawa 2007.
- Microcredit in Bangladesh; Mr Elahi's ray of sunshine. W: The Economist z 9 maja 2002 r.
- Polska Wieś 2008. Raport FDPA.
- Program Aktywizacji Obszarów Wiejskich. FAPA, Warszawa 2005.
- Raport o stanie funduszy poręczeń kredytowych w Polsce stan na dzień 31. 12. 2006 r. KSFP.
- Raport o stanie sektora małych i średnich przedsiębiorstw w Polsce w latach 2004 – 2005. PARP Warszawa 2007.
- Sikorska A.: Szanse i utrudnienia w rozwoju wiejskiej przedsiębiorczości. W: Wieś i rolnictwo - perspektywy rozwoju. IERiGŻ, IRWiR, SGH – Katedra Agrobiznesu, Warszawa 2002 r.
- Strategia rozwoju kraju na lata 2007 – 2015. MRR, Warszawa 2006.
- www.economist.com.
- www.funduszmikro.com.pl.
- www.onet.pl.
- www.psfp.org.pl/raporty/raporty.html.
- www.themix.org

Streszczenie

W artykule przybliżono rolę programów mikropożyczkowych w rozwoju przedsiębiorczych zachowań mieszkańców wsi w Polsce i na świecie. Omówiono formy wsparcia finansowego działań przedsiębiorczych określonych w programach Unii Europejskiej, działania podejmowane przez Fundację na Rzecz Rozwoju Polskiego Rolnictwa (FDPA) oraz rolę funduszy poręczeń kredytowych w tym obszarze.

Summary

This article presents role of the microloans programs in developing enterprise in rural communities. Also different forms of financial supporting of enterprise (defined by European Union's programs) and actions taken by the Foundation for Development of Polish Agriculture (FDPA), as well as roles of loan guarantee funds in analyzed subject, were shown.